

sociaino delo

S

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik 52 – oktober 2013 – št. 5

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavav Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Spletne strani
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začeni s februarjem.

Vodila, kako pripraviti in predložiti prispevek za objavo, se nahajajo na spletnih straneh časopisa.

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Renner
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Web site
www.fsd.uni-lj.si/sd_eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Guidelines for authors are published
on the Journal's web pages.

SOCIALNO DELO, Vol. 52, Issue 5
(October 2013)

SELECTED CONTENTS

- 291 Romana Zidar – Social entrepreneurship:
A multifaceted trend
- 307 Mitja Krajncan, Barbara Grum –
Educator's perspective on independency
as a launch pad for young people in
residential institutions
- 321 Andreja Kornhauser, Jana Mali –
Preparation of older people for living in
home for the elderly in rural settings
- 333 Nina Jamar, Alenka Šauperl – The compo-
nents of abstracts: The logical structure
of abstracts in the area of social work
- 349 English abstracts

Romana Zidar

SOCIALNO PODJETNIŠTVO

TREND MNOGIH OBRAZOV

Socialno podjetništvo pomeni novo statusno obliko in hkrati potencialni družbeno politični odgovor na krizo klasičnega tržnega podjetništva in sistema tržne ekonomije. V tem hipu razvoja socialnega podjetništva je treba analizirati prakse in s tem tudi pojmovanje socialnega podjetništva v praksi. Dosedanja razprava med strokovnjaki kaže na izrazito naklonjenost ideji, da gre predvsem za podjetniško aktivnost, »socialno« pa tisti del dejavnosti, ki ni le v ozadju, temveč po mnenju nekaterih s svojo socialno konotacijo pomeni celo oviro, saj naj bi v javnosti zbuvalo domnevo, da je socialno podjetništvo namenjeno zaposlovanju težje zaposljivih skupin, ki ustvarjajo produkte, namenjene potrošnikom z družbenega roba.

Pripisovanje tako izjemnega pomena poimevanju lahko odvrne pozornost od temeljnega namena te dejavnosti – socialno podjetništvo bi moralo biti usmerjeno predvsem v proces, torej h kaj in kako, ter k doseganju rezultatov, ki kažejo na razvoj novih ekonomskih praks. Tuje izkušnje kažejo, da je bolj kot dosegati večjo konkurenčnost pomembno ohranjati fokus na temeljnem socialnem oz. družbenem poslanstvu, sicer neprofitne organizacije niso več neprofitne (Tekula 2009). Oddaljevanje od poslanstva, torej od iskanja odgovora na vprašanje, »zakaj smo tukaj«, in usmerjanje v doseganje ekonomske učinkovitosti, lahko povzroči, da socialno podjetje postane le še kvazi nepridobitna entiteta. Takšne entitete pa ne le brišejo meje med načeli pridobitnega in nepridobitnega, temveč tudi med klasično tržno in drugimi, alternativnimi oblikami ekonomije. S strategijami zniževanja cene dela in drugih stroškov se lahko bliskovito približajo poslovnim praksam, od katerih naj bi se odmikale.

V prispevku bomo skušali odgovoriti na vprašanje, ali so razvijajoče se prakse socialnega podjetništva komplementarne tržnemu ali pa so njegov antipod. Ali socialno podjetništvo prinaša prepotrebne institucionalne spremembe ali pa le širi neoliberalne prakse na področje neprofitnega in socialnega?

V prispevku bomo ob pomoči tipologije socialnih podjetij (Alter 2004) raziskali dve praksi samodefiniranih socialnih podjetij, ki pritrjujeta ugotovitvi, da je treba ohranjati fokus na načelih nepridobitnosti, demokratičnosti odločanja in etičnosti delovanja.

SOCIALNA EKONOMIJA IN SOCIALNO PODJETNIŠTVO KOT ODGOVOR NA EKONOMSKO IN SOCIALNO KRIZO

Socialna ekonomija se od klasične tržne razlikuje predvsem po namenu in ciljih. Tržna si prizadeva za maksimizacijo profita za lastnike organizacij, socialna pa zagovarja demokratičnost odločanja v delovnih organizacijah in poudarja zaščito interesov članov pred interesi lastnikov (Gaudiani 2003). Obe obliki ekonomije temeljita na produkciji plačanega dela, načelih trga ter rabi menedžerskih konceptov in modelov. Pri tem socialna ekonomija upošteva interese okolja, v katerem proizvaja, ljudi, s katerimi prihaja v stik, in nepogrešljivo vlogo socialne pravičnosti, solidarnosti in države blaginje pri doseganju družbeno-ekonomskih ciljev. Prav zato lahko ob pojmu socialne ekonomije večkrat naletimo na besedno zvezo »kapitalizem s človeškim obrazom« (Brittan 1996). Socialna ekonomija torej temelji na etičnih oblikah menedžmenta

in produkcije dela ter distribucije kapitala; tega dojema kot skupno dobro. Prav zato se zdi, da se v času gospodarske in ekonomske krize, s katero se spopada Evropa, socialna ekonomija ponuja kot nekakšna odrešilna bilka, s katero naj bi odpravili vse slabe izkoriščevalske prakse, ki smo jih izpopolnjevali že od zgodnjih začetkov industrializacije. Takšno razumevanje na eni strani ustvarja precejšen pritisk na polje socialne ekonomije, na drugi pa jo dodatno popularizira med potrošniki, željnimi dobrih poslovnih praks, ki ne želijo kupovati izdelkov, zaradi katerih so ljudje izkoriščani ali celo umirajo.

Tudi uradna Evropa v zadnjem desetletju v svojih komunikacijah in strateških dokumentih vse pogosteje stavi na socialno ekonomijo. Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast, bolj znana kot Evropa 2020, poudarja pametno, trajnostno in vključujočo ekonomijo, ki spodbuja zaposlovanje in socialno povezovanje. Evropska komisija v Pobudi za socialno podjetništvo (*Social Business Initiative* 2011) predvideva ukrepe in finančne mehanizme, ki naj bi spodbujali razvoj entitet in projektov socialne ekonomije s strukturnimi skladi in finančnimi mehanizmi. Številne organizacije, ki delujejo v okviru socialne ekonomije in so bolj ali manj finančno odvisne od projektnega sofinanciranja EU ali nacionalnih teles, so s temi usmeritvami zadovoljne, saj neposredno pripomorejo k izboljševanju njihovega položaja na skupnem evropskem trgu.

K organizacijam socialne ekonomije sodijo zasebne entitete, ki so formalno in statusno opredeljene kot nepridobitne oz. imajo nepridobitnost opredeljeno v svojih ustanovnih aktih. Gre za organizacije, kot so zadruga, vzajemne družbe, socialna podjetja, fundacije, društva, zavodi, ustanove in tudi zasebna podjetja, ki delujejo po nepridobitnih načelih ali dobiček delijo (slika 1). Pri tem organizacije na eni strani izhajajo iz temeljnega nepridobitnega in socialnega poslanstva, na drugi pa polje njihovega delovanja določajo njihovi akti o ustanovitvi, v katerih mora biti jasno zapisano načelo »en človek – en glas«, ki zagotavlja soupravljanje delavcev in članov organizacije. V slovenskem prostoru se kot organizacije socialne ekonomije, poleg že naštetih, pogosto

upoštevajo tudi invalidska podjetja, pa tudi klasična podjetja, ki poudarjajo družbeno odgovornost ali zaposlujejo ranljive skupine. Slednja se sama definirajo kot socialna podjetja, saj to razumejo kot konkurenčno prednost.

Slika 1: Prevladujoče formalne oblike socialne ekonomije v EU.

Po podatkih CIRIEC¹ (Monzón, Chaves 2012) 10 % vseh organizacij (z izjemo javnih) deluje v okvirih socialne ekonomije². Te organizacije zaposlujejo 6,5 % (14,5 milijonov) vseh aktivno zaposlenih v EU²⁷³ in navadno sodijo med mikro-, majhna in srednja podjetja⁴. V Evropski uniji kar 99 % vseh podjetij

¹ CIRIEC - Centre international de recherches et d'information sur l'économie publique, sociale et coopérative.

² Ti podatki seveda ne vključujejo klasičnih podjetij tržne ekonomije, ki se samodefinirajo kot organizacije socialne ekonomije.

³ Seznam EU27 in leto pridružitve: Avstrija (1995), Belgija (1952), Bolgarija (2007), Češka (2004), Ciper (2004), Danska (1973), Estonija (2004), Finska (1995), Francija (1952), Grčija (1981), Irska (1973), Italija (1952), Latvija (2004), Litva (2004), Luksemburg (1952), Madžarska (2004), Malta (2004), Nemčija (1952), Nizozemska (1952), Poljska (2004), Portugalska (1986), Romunija (2007), Slovaška (2004), Slovenija (2004), Španija (1986), Švedska (1995), Združeno kraljestvo (1973).

⁴ Mikropodjetje: manj kot 10 zaposlenih ali do 2 milijona evrov letnega prometa; majhno podjetje: pod 50 zaposlenih in pod 10 milijonov evrov letnega prometa; srednje veliko podjetje: manj kot 250 zaposlenih in več kot 50 milijonov evrov letnega prometa; veliko podjetje – več kot 250 zaposlenih (Priporočilo Komisije 2003).

sodi v to kategorijo. Presenetljivo organizacije socialne ekonomije kljub gospodarski krizi, ki v državah EU vztraja vse od leta 2008, niso odpuščale. Še več: primerjalno je med obdobjema 2002–2003 in 2009–2010 zaznati rast zaposlovanja v obsegu 0,5 %, to pomeni 3,5 milijona novih zaposlitev. Pomembno je opozoriti na precej velike razlike med državami glede na delež zaposlenosti v organizacijah socialne ekonomije. Tako recimo na Švedskem ta delež znaša 11,16 % v Sloveniji pa zgolj 0,73 % od vseh plačanih zaposlitev (*ibid.*).

Indeks trajnosti organizacij civilne družbe za leto 2011, ki ga pripravlja ameriška USAID (2012) kaže, da je bilo v Sloveniji v 2011 približno 24.000 organizacij civilne družbe, od tega 22.000 društev (z letnim prirastom 1000), 2000 zasebnih zavodov (z letnim prirastom 500) in 240 fundacij (z letnim prirastom 40). Te organizacije so zaposlovale približno 7000 ljudi. Zaradi zmanjševanja nacionalnega proračuna se je v letih 2011 financiranje civilnodružbenih organizacij znižalo za 10 do 20 %, na področju kulture celo za 36 %. Civilnodružbene organizacije zaradi okrnjenega financiranja, kadrovske podhranjenosti in sistemskih ovir težko konkurirajo na mednarodnem 'trgu' javnih razpisov, tudi ko gre za pridobivanje projektnih sredstev za razvoj socialne ekonomije. Prav tako se srečujejo s številnimi notranjimi in zunanjimi ovirami, ko želijo s produkti ali storitvami socialne ekonomije konkurirati klasični tržni ekonomiji na lokalnih trgih. Kot problem se pojavljajo pomanjkljive izkušnje in znanja, pomanjkanje notranjih virov in odsotnost sistemsko urejene kakovostne podpore za načrtovanje in trženje produktov ter zagotavljanje virov za vzpostavitev proizvodnje. Te organizacije slabo sodelujejo med sabo, to pa vpliva tako na njihove sinergijske potenciale kot na zmožnost doseganja večjih družbenih učinkov.

Razlog za takšno situacijo je mogoče iskati v sistemu države blaginje in njegovem vplivu na dinamiko razvoja nepridobitnega sektorja v preteklosti. Za Slovenijo je bil od druge svetovne vojne do leta 1991 značilen državno-socialistični model države blaginje, utemeljen na ideji, da je treba kapitalizem nadzorovati, saj je le tako mogoče zagotoviti

socialno stabilnost in ohranjati ali zagotavljati enakopravno in demokratično državljanstvo (Rus 1990: 39). Takšen model države blaginje temelji na predpostavki, da je država dolžna zagotavljati temeljne socialne, zdravstvene, izobraževalne in druge javne storitve za svoje državljane. To je vplivalo na razvoj močnega javnega sektorja, v katerem je bila vloga civilnodružbenih organizacij razmeroma obrobna in vezana na interesno združevanje v prostovoljskih organizacijah.

Pomemben preobrat k afirmaciji civilne družbe v Sloveniji predstavljajo dogodki v osemdesetih letih. Takrat se je dokončno vzpostavila razlika med politično in nepolitično sfero civilne družbe (Dragoš 1999: 155). Tako imenovana nepolitična sfera civilne družbe se je formalizirala v entitete, ki jih danes uvrščamo v socialno ekonomijo, ter oblikovala vrsto programov in storitev za svoje člane in širšo javnost, kot jih poznamo še danes. Poglavitni značilnosti teh programov je njihova nepridobitna usmerjenost in pogosto tudi odsotnost tržnih dejavnosti, saj programe za uporabnike izvajajo brezplačno, sredstva za delovanje programov pa prek javnih razpisov zagotavlja država. V zahodnoevropskih državah je šibek javni sektor že tradicionalno nadomeščal zasebnega, ki se je skozi desetletja razvil v pomembnega zaposlovalca.

V Sloveniji je situacija malce drugačna. Po podatkih Urada za makroekonomske analize in razvoj (UMAR 2012) so javne socialnovarstvene storitve z 722 zaposlenimi na 100.000 prebivalcev v letu 2011 krepko zaostajale za povprečjem Evropske unije – v EU je bilo v socialnem varstvu na enako število prebivalcev zaposlenih 1800 ljudi. Dosegali smo le 42 % povprečja EU. To neposredno vpliva na zmožnost ustvarjanja kakovostnih, za uporabnike prijaznih storitev in razvoj novih programov (tudi socialno ekonomskih), ki bi se odzivali na aktualne potrebe ljudi.

Socialna ekonomija, ki je nekakšna *alma mater* socialnega podjetništva, se je v Sloveniji pojavila v obliki zadrug, kot upor neenakostim, ki jih je ustvarjal industrijski kapitalizem. Kot enega pomembnejših prispevkov h razvoju združništva je mogoče označiti uvedbo zadrugnih posojilnic, namenjenih kmetom in delavcem s

strani krščanskega socialista Janeza E. Kreka. Ta je v svojem delu Črne bukve kmečkega stanu (1895) opisoval slab položaj evropskih kmetov tistega časa, razloge zanj pa pripisoval negativnim učinkom liberalnega kapitalizma in neovirane konkurenčnosti trga (Černič 1989:78). Dragoš (1999: 152) kot pozitivno oceni dejstvo, da Krekov model zadružništva ni temeljil na verski podlagi, kar je vplivalo na to, da je bilo članstvo v zadrugah utemeljeno na socialno-ekonomski in ne ideološko-strankarski podlagi. Krekovo zapuščino so pozneje razvijali Andrej Gosar (1933, 1935), Frane Adam (v osemdesetih letih je razpravljal o zadrugah kot alternativnih oblikah samo/zaposlovanja mladih) in Marko Hren (na koncu devetdesetih let je znova opomnil na zapuščino zadružništva) (Vesel 2010: 24).

PРАВNA UREDITEV SOCIALNEGA PODJETNIŠTVA KOT NAPOVEDNIK PRIHODNIH PRAKS

Danes področje socialne ekonomije ureja posebna zakonodaja – Zakon o zadrugah (2009), Zakon o društvih (2011), Zakon o zavodih (1991), Zakon o ustanovah (2005) ter ne nazadnje Zakon o socialnem podjetništvu (2011) ter številni podzakonski akti. To pomeni, da danes ni mogoče govoriti o nekem enotnem formalnem okviru, ki bi olajšal iskanje odgovora na to, ali je socialna ekonomija alternativa klasični tržni ekonomiji. Edina skupna merila, ki ločujejo pridobitno od nepridobitnega ter s tem tržno od netržnega, socialno ekonomskega, so poslanstvo in jasno opredeljena načela delovanja v aktih organizacij socialne ekonomije.

Načela, ki naj bi ločevala socialno ekonomijo od tržne najbolj konsistentno opredeljuje Listina načel socialne ekonomije (Chaves, Monzón 2007), v kateri piše, da organizacije socialne ekonomije:

1. dajejo prednost posameznikom in socialnim ciljem pred kapitalom;
2. temeljijo na odprtem, prostovoljnem članstvu;
3. uresničujejo demokratično vodenje in nadzor, ki ga izvajajo člani;
4. delujejo po načelu kombiniranja interesov članov, interesov uporabnikov ter splošnih družbenih in okoljskih interesov;

5. implementirajo in varujejo načeli solidarnosti in odgovornosti;
6. delujejo po načelih samoupravljanja in so neodvisne od javnih oblasti;
7. uporabljajo presežke prihodkov za namen doseganja ciljev trajnostnega razvoja, razvoja storitev za člane ali razvoja storitev v splošnem interesu.

Evropska unija pri razumevanju socialne ekonomije izhaja iz teh splošnih načel, vendar pravno ureditev prepušča posameznim državam. Kot smo že zapisali, v Sloveniji po navedenih načelih delujejo zasebni zavodi, društva, zadruge, vzajemne družbe, ustanove in fundacije ter navsezadnje tudi socialna podjetja, ki so se tej skupini pridružila zadnja. Kljub temu pa je treba opozoriti, da listina načel piše o idealnih okoliščinah, ki jih marsikdaj ni. Listina načel je pomemben dokument, ki pa ne opredeljuje meril za same izvajalce, ki bi omogočala transparentno kvalifikacijo organizacij v prostor socialne ekonomije.

Ker je socialna ekonomija s svojo raznovrstnostjo entitet in praks izjemno obširno področje, se bomo v nadaljevanju osredotočili na socialna podjetja, saj pomenijo novo obliko delovanja v neprofitnem sistemu, prav tako pa se vse od uveljavitve Zakona o socialnem podjetništvu (v nadaljevanju zakon) s socialnim podjetništvom ukvarja vse več socialnih delavk in delavcev, zaposlenih v organizacijah socialnega varstva. Menimo, da je socialno podjetništvo v tem hipu za teorijo in prakso socialnega dela zanimivo, zagotovo pa bo v prihodnosti mogoče raziskovati tudi zadržne in druge oblike organiziranja v socialnem delu. To bo prineslo potrebno pluralnost praks in omogočilo iskanje oblik delovanja, ki so najbližje poslanstvu in profesionalnim vrednotam socialnega dela⁵.

⁵ Mednarodno združenje socialnih delavk in delavcev kot niz splošnih vrednot opredeljuje spoštovanje človekovih pravic in dostojanstva (promocija in spoštovanje pravice do izbire, spodbujanje sodelovanja v procesih odločanja, celostno obravnavanje posameznikov, promocija krepitev moči), spodbujanje socialne pravičnosti (boj proti negativni diskriminaciji, nepravičnim politikam in praksam, prepoznavanje raznovrstnosti, zagovarjanje pravične delitve virov glede na potrebe, solidarnost) in poklicno ravnanje, ki ga opredeljujejo nacionalni kodeksi poklicne etike, ki največkrat pišejo o spoštovanju dostojanstva in vrednosti vsakega človeka, promociji socialne pravičnosti, promociji socialne države in socialne vključenosti, poklicni integriteti in kompetencah (Banks 2006: 30–31).

Preglednica 1: Trije modeli socialnega podjetništva (Črnak Meglič 2010: 21).

Poimenovanje modela	Značilnosti modela
ODPRTI MODEL (Italija, Španija, Portugalska, Slovenija)	Pomembno je poslanstvo organizacije, ki mora biti socialno in ne pravno organizacijska oblika.
ZADRUŽNI MODEL (pred uvedbo odprtega modela: Italija, Španija, Poljska; danes: Kenija, Senegal, Gana)	Izvajalci so lahko le zadruga s socialnimi cilji.
MODEL SOCIALNIH DRUŽB (Belgija, Finska, Velika Britanija)	Socialna podjetja lahko ustanavljajo tudi pridobitne družbe, ki svoj nepridobitni namen dokažejo z delitvijo dobička.

Slovenski zakon predvideva oblikovanje dveh tipov socialnih podjetij – tip A in tip B – pri tem pa upošteva t. i. odprti model socialnega podjetništva.

Odprti model kot kazalnik upošteva poslanstvo organizacije, ki naj bi bilo nepridobitnost in usmerjenost k doseganju pozitivnih družbenih učinkov. Te organizacije del programa ali celoten program izvajajo na trgu. Upravičene so do različnih subvencij, ki so v veliki meri odvisne od tega, ali zaposlujejo določene ranljive skupine, ki se srečujejo z revščino in socialno izključenostjo ali so izključene iz tradicionalnega trga dela (socialna podjetja tipa B) oziroma delujejo v dejavnostih, katerih namen je doseganje pozitivnih družbenih, okoljskih in ne nazadnje ekonomskih učinkov (socialna podjetja tipa A). Socialna podjetja tipa A se najpogosteje usmerjajo h krepitvi lokalnih skupnosti, da bi povečala socialno kohezivnost ter krepila socialni kapital članic in članov teh skupnosti. V Sloveniji dejavnosti, ki naj bi jih izvajala socialna podjetja tipa A, predpisuje zakonodaja. S tem neposredno omejuje razvoj socialnega podjetništva v dejavnostih, ki niso usmerjene k doseganju prej navedenih ciljev.

Zakonodaja pri socialnem podjetništvu tipa B ne predpisuje vsebine same dejavnosti, to pa pomeni, da se lahko socialno podjetje, ki zaposluje ranljive skupine navedene v samem zakonu, ukvarja praktično s kakršnokoli dejavnostjo. To pomeni hudo grožnjo za razvoj

trajnostno usmerjenega koncepta socialnega podjetništva, vendar dosedanje prakse kažejo pozitivne trende. Socialna podjetja tipa B se kljub odprtosti zakonodaje glede dejavnosti najpogosteje odločajo za razvijanje dejavnosti, ki sodijo k tipu A. Tako se razvijajo kombinirane oblike socialnih podjetij. Razlogov za to je lahko več – na eni strani posledica izbora naročnika projektov socialnega podjetništva, torej pristojnega ministrstva (ali zasebnega investitorja), na drugi pa splošnih usmeritev teh organizacij, ki v svojem poslanstvu in viziji razvoja največkrat zagovarjajo doseganje socialnih ciljev.

Odprti model socialnega podjetništva neposredno vpliva na odpravljanje meja med pridobitnim in nepridobitnim, to pa zmanjšuje transparentnost in možnost socialnega podjetništva, da se uveljavi kot alternativa tržnemu modelu ekonomije.

Da je res tako, kažejo podatki registra socialnih podjetij. Do julija 2013 je v Sloveniji formalni status socialnega podjetja pridobilo dvajset organizacij⁶. Pet med njimi je družb z omejeno odgovornostjo, osem zavodov, štiri zadruga, ena ustanova, eno društvo in ena zveza društev (slika 2).

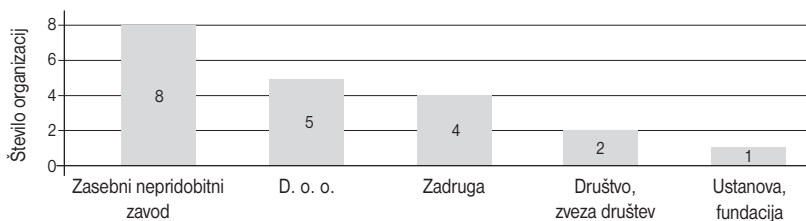
Interes družb z omejeno odgovornostjo po ustanavljanju socialnih podjetij kaže, da gospodarske družbe v socialnem podjetništvu vidijo priložnost. Ne glede na to, da zakon predpisuje neprofitnost delovanja, so sama ustanovitev, poslovanje in jezik entitet gospodarskih družb veliko bližje diskurzu klasične tržne ekonomije, kot to velja za društva ali zasebne zavode.

SOCIALNA PODJETJA – PROSTORI DRUŽBENIH INOVACIJ?

Organizacije socialne ekonomije se usmerjajo k razvoju socialnih inovacij, pri tem pa socialna podjetja niso izjema. Pojem socialna inovacija se nanaša na nove ideje (izdelke,

⁶ Od maja 2013, ko je nastajala prva različica tega članka, do konca julija 2013 se je število evidentiranih socialnih podjetij povečalo z osem na dvajset registriranih podjetij. To kaže svojevrstno priljubljenost socialnega podjetništva med nevladnimi organizacijami in drugimi entitetami na trgu (Evidenca socialnih podjetij 2013).

Slika 2: Evidenca socialnih podjetij z dne 17. 7. 2013 (Evidenca socialnih podjetij 2013).

storitve ali modele), ki se odzivajo na socialne potrebe ter hkrati oblikujejo nove družbene odnose in sodelovanje. Gre torej za družbeno koristne inovacije, saj neposredno povečujejo zmožnost odzivanja in ukrepanja družbe (Murray *et al.* 2010: 3).

Kot socialne inovacije lahko upoštevamo vzpostavljanje sistema mikrokreditov v Afriki in južni Aziji, delovanje delavskih in zadružnih hranilnic v Sloveniji, različne projekte v skupnosti, namenjene krepitvi teh skupnosti, kot je urbano kmetovanje, odzivanje na različne potrebe v družbi, ki so nastale zaradi pretirane potrošnje, kot so centri ponovne uporabe, potrebe, nastale kot posledica staranja družbe, kot so hospici, ali aktivnosti različnih družbenih gibanj, ki se zavzemajo za politične in socialne pravice družbenih skupin.

Prakse socialnih inovacij so ne le del socialne ekonomije, temveč tudi sestavni del anarho-komunističnih praks, delavskih prevzemov in podobno. To pogosteje opažamo v Latinski Ameriki. Ena najbolj znanih zgodb argentinske gospodarske krize med letoma 1999 in 2002 je zagotovo tovarna keramičnih ploščic *Zanón*, katere lastnik Luis Zanón, je od Svetovne Banke, Bance Rio in lokalnih oblasti province Neuquén prejel posojilo v višini 45 milijonov dolarjev. Posojilo je porabil za lastne špekulativne investicije, hkrati pa postopno odpuščal delavce in tako intenziviral proizvodnjo, da so se zgodile številne delovne nesreče. Tovarno je zaprl oktobra 2001, delavski prevzem pa se je zgodil na začetku leta 2002. Lokalne oblasti so prevzem obsodile in ga označile kot »virus delavskega razreda, ki ga je nujno treba uničiti«. Tako imenovani delavski eksperiment *Zanón* je pomenil nevarno alternativo procesu privatizacije javnih dobrin, ki se je intenzivno dogajala znotraj province. V času argentinske

gospodarske krize so se vse pogosteje dogajali delavski prevzemi, ki so doživljali veliko podporo ljudi in ki so ustvarili gibanje »Sin Patrón«. To zdaj že legendarno gibanje, ki živi in se vse bolj razvija, upošteva geslo: »Zasedimo, upirajmo se, proizvajajmo!« (Lavaca Collective 2007).

Navedeni primeri kažejo na možno raznovrstnost samih praks znotraj širšega koncepta, v katerih se lahko prepoznajo zagovorniki bolj ali manj radikalnih idej. To v domači prostor socialne ekonomije vnaša precejšnjo konceptualno in ideološko zmedo. Razjasnitev samih pojmov in praks bo zahtevala svoj čas, vsekakor pa je treba upoštevati, da je sam koncept socialne ekonomije vključujoč, se pravi, da bo treba identificirati mavrico raznovrstnih praks in pristopov, ideologij in konceptov, ki so del socialne ekonomije, ne pa iskati ozke, izključujoče definicije. Takšen pristop lahko ustvari nepotrebno škodo. Od vseh nas uporabnikov je odvisno, ali se bomo odločili za tiste izdelke ali storitve entitet socialne ekonomije, ki so blizu našim osebnim prepričanjem in vrednotam, ne pa da razlikujemo prave in neprave prakse.

Upoštevati moramo, da obstajajo in bodo obstajale različne prakse, ki so lahko izjemno daleč od temeljnih vrednot socialne ekonomije in v katerih je beseda socialno le pridevnik besedi ekonomija. Dober primer takšnih praks je tako imenovana ekomanipulacija ali *greenwashing*. Ta praksa se nanaša na načine zlorabe idej o odgovornem »zelenem« poslovanju, ko obstaja dvom o okoljskih učinkih izdelkov, strategij proizvodnje ali storitev podjetij (Maier 2011: 167). Gre za neetično marketinško prakso, vrsto odnosov z javnostmi, ki skozi olepševanje izboljšuje javno podobo organizacije. Podobno kot se dogaja z *greenwashingom* na področju okoljskih vprašanj, se lahko zgodi

tudi na področju socialnega podjetništva. Lažno pripisovanje odgovornosti ciljnim skupinam tako postane nekakšno socialno zavajanje ali *socwashing*, če si sposodimo skovanko iz zelenega marketinga (Zidar 2012).

Praks, ki bi z družbeno manipulacijo ustvarjale pozitivne poslovne učinke, ni mogoče preprečiti, lahko pa jih prepoznamo in nanje opozarjamo. Za kakšno prakso se bodo odločile organizacije, je predvsem njihova izbira in temelji na etiki poslovanja.

SIVA OBMOČJA SOCIALNEGA PODJETNIŠTVA

Kim Alter (2004) je razvila tipologijo socialnih podjetij, ki nam ob pomoči definiranja stopnje integracije med socialnopodjetniškimi aktivnostmi in socialnimi programi pomaga razumeti način delovanja posameznih praks. Ta tipologija se opira na organizacijsko poslanstvo, ki je lahko popolnoma usmerjeno k doseganju socialnih ciljev, lahko pa je bolj usmerjeno k doseganju ekonomskih ciljev – to je najbolj odvisno od motivov posamezne organizacije.

V nadaljevanju bomo predstavili dva primera socialnega podjetništva, pri katerih je mogoče zaznati odstopanja od treh modelov po Alter (*ibid.*).

Če je socialno podjetništvo prevladujoča dejavnost nepridobitne organizacije, je motiv za ustanovitev in delovanje povsem pragmatičen. V takšnih organizacijah, poimenovali smo jih »tip A«, je že osnovno poslanstvo socialno-podjetniško. To pomeni, da je tržna dejavnost organizacije opredeljena kot temeljna

dejavnost, ekonomski in socialni cilji pa se dosegajo sočasno. Takšna organizacija ne nastane iz obstoječih in že uveljavljenih socialnih programov, temveč je ustanovljena, da izvaja socialno-podjetniško dejavnost. Organizacije tipa A s socialno-podjetniškimi aktivnostmi zagotavljajo sredstva za lastno delovanje in samovzdržnost. Edina ločnica med klasični podjetništvom in temi organizacijami je ne-profitnost delovanja. Ciljne skupine (kupci) teh organizacij so sočasno uporabniki socialnih programov, zaposleni ali lastniki (Alter *ibid.*).

Primer integriranih socialnih podjetij najdemo pri plačljivih socialnih storitvah, kot je oskrba na domu za starostnike, kajti uporabnik je v vlogi kupca, socialno podjetje pa zagotavlja dostopnejše ali primerljive cene storitev ter boljše pogoje dela in plačilo zaposlenih v teh organizacijah, ki soodločajo o razvoju dejavnosti. Po tem modelu delujejo tudi zadruge, v katerih so ustanovitelji v vlogi koristnikov ugodnosti združnega tipa organiziranja. Takšen primer so kmetijske zadruge, prek katerih si mali pridelovalci zagotavljajo bolj konkurenčen položaj na trgu, ali gradbene zadruge, ki jih ustanovi več posameznikov, ki nato preko zadruge zaradi obsežnejših naročil ugodneje kupujejo gradbeni material, storitve gradbeništva in zaključnih del v gradbeništvu. Socialni učinki so v primeru takšnih socialnih podjetij so opazni predvsem na ravni zaposlenih in lastnikov, ti učinki pa so pri kupcih poredni, saj z odgovorno potrošnjo zagotavljajo razvoj skupnosti.

Socialna podjetja hibridnega tipa kombinirajo socialne programe in socialno-podjetniške aktivnosti, ti programi pa se pogosto

Slika 3: Tipologija socialnih podjetij (so. p.) (povzeto po Alter 2004).

tudi prekrivajo, saj eni in drugi koristijo iste kadrovske in materialne vire ter se s tem medsebojno podpirajo in dodajajo vrednost druga drugi. Socialno-podjetniške dejavnosti v teh organizacijah so namenjene financiranju socialnih programov ali doseganju socialnih ciljev, zapisanih v poslanstvu organizacije. Organizacije pogosto segmentirajo trg in nekatere storitve izvajajo brezplačno za določene ciljne skupine, drugim ciljnim skupinam pa storitve zaračunajo. Pri tem uporabljajo obstoječe vire, kot so infrastruktura, znanje, metodologija programa, socialno omrežje organizacije ali ugled blagovne znamke (Alter *ibid.*). Organizacije, ki hibridno kombinirajo socialno podjetje s socialnimi programi, lahko svoje znanje, ki ga vsak dan uporabljajo pri delu z uporabniki, kot je svetovanje, krepitev moči, učenje socialnih spretnosti ali ravnanja v konfliktnih situacijah, preoblikovane ponudijo na trgu za podjetja.

Dober primer takšne organizacije je sklad *Scojo foundation* iz Indije. Namenjen je predvsem izboljševanju zdravja oči med ruralnim prebivalstvom v Indiji, med katerim kar 80 % vseh ljudi nad 35. letom starosti trpi zaradi slabovidnosti. To neposredno vpliva na njihovo vsakdanje življenje in delo, saj se velik del ljudi preživlja z ročnimi deli (pletanjem preprog, tkanjem bombaža, popravilom koles ipd.). Fundacija je leta 2003 začela klasični neprofitni projekt in med revne prebivalce v vaseh razdelila brezplačna bralna očala. Kmalu so spoznali, da je takšen model nevzdržen, zato so si zamislili nov projekt. V urbanih središčih so kupcem iz srednjega razreda ponudili modna plačljiva bralna očala. Ti kupci so v prvih treh letih delovanja programa (2003–2006) ustvarili 75,4 % vseh prihodkov fundacije. Očala izdelujejo v isti tovarni, razlika med njimi je, da imajo potrošniki srednjega razreda večjo izbiro in da z nakupom financirajo brezplačna očala za drugi segment – ljudi iz ruralnih območij, ki se spopadajo z ekstremno revščino in si očal ne bi mogli kupiti. S tem so vzpostavili vzdržen model, v katerem isti izdelek ponujajo na trgu za dve popolnoma različni skupini (*ibid.*).

Avtonomna socialna podjetja so po dejavnosti in virih po navadi popolnoma ločena od socialnih programov organizacije, vendar so

ustanovljena z namenom financiranja socialnih programov. Te organizacije pogosto tudi formalno ločujejo podjetje od temeljne nepridobitne organizacije (*ibid.*). Klasični primer je Metropolitana družba za storitve, d.o.o., ki je v lasti Ljubljanske nadškofije. Ta ima v temelju neprofitno poslanstvo, družba pa gospodari z gozdovi, ustvarja dobiček in z njim financira osnovno dejavnost.

V praksi najdemo vrsto organizacij, ki se promovirajo kot socialna podjetja, vendar jih težko umestimo v ožje polje socialne ekonomije oziroma socialnega podjetništva. Če dosledno upoštevamo načela socialnega podjetništva in sočasno skušamo takšne organizacije umestiti v tipologijo socialnih podjetij po Alter (*ibid.*), lahko ugotovimo, da obstajajo prakse, ki delujejo na mejnih področjih – nekatere ukinjajo meje med pridobitnim in nepridobitnim sistemom, druge pa med javnim in zasebnim, čeprav so ustanovljene kot nepridobitne.

Naj ilustriramo s primeroma.

Sivo območje 1: Profitno/neprofitno partnerstvo – združevanje profitnega in neprofitnega

Eden vidnejših projektov socialnega podjetništva je *Zavod za ustvarjanje priložnosti za mlade S* (v nadaljevanju: *Zavod S*), ki kot svoj namen in temeljno poslanstvo opredeli:

Zavod za ustvarjanje priložnosti za mlade S je bil ustanovljen z namenom postaviti primer dobre prakse socialnega podjetništva kot odgovor na stanje v slovenskem gospodarstvu in izrazito kapitalistično usmerjeno družbo. Skupina mladih zanesenjakov je tako zasnovala projekt, namenjen deprivilegiranim mladim, da se izolirajo iz demotivacijskega okolja, v katerem živijo, in s trdim delom, učenjem in pridobivanjem uporabnih znanj dosežejo svoje poslovne in osebne cilje ter se zaposlijo. Ob tem pa se ne pozabijo zabavati. Projekt smo poimenovali *S project*. (*S project blog*.)

Zavod S v sodelovanju z *Zavodom Y* v okviru *S projecta* izvaja podprojekt *S Akademija*. Z njim brezposelne mlade izobražujejo za

opravljanje izpita nacionalne poklicne kvalifikacije za pridobitev naziva »pomočnik kuharja« (S project blog 2013). Po podatkih enega od ustanoviteljev, vodje projekta S AkademYa, in dveh vključenih v program, pridobljenih v času obiska programa dne 2. 4. 2013⁷, osebe v tem izobraževalnem programu ne prejemajo plačila za opravljeno delo, saj gre za izobraževanje. V izobraževanje so vključeni 40 ur na teden, v tem času imajo zagotovljena predavanja ter vsakodnevno praktično delo v kuhinji restavracije. Vključeni v program v tem času prejemajo denarno socialno pomoč in druge socialne transferje do katerih so upravičeni. Vključeni v izobraževanje prihajajo iz različnih delov Slovenije. To pomeni, da morajo nekateri za čas izobraževanja najeti stanovanje in pokrivati dodatne stroške, ki s tem nastanejo. Eden od vključenih v izobraževanje je povedal, da mu finančno pomaga družina, sicer izobraževanja ne bi zmožel (2. 4. 2013⁸).

Iz tega je mogoče sklepati, da izobraževalni program selekcionira vključene tudi glede zmožnosti kritja dodatnih stroškov, ki nastajajo z izobraževanjem. To kaže na t. i. pojav posnemanja smetane (van Berkel, van der Aa 2005). Četudi organizacija zapiše, da je namenjena deprivilegiranim mladim, se deprivilegirano obravnava selektivno, saj sistematično izključuje tiste mlade, ki se srečujejo s medgeneracijskim prenosom prikrajšanosti. S takšnim ravnanjem program sicer poveča možnost uspešnega doseganja ciljev, saj izključuje tiste posameznice in posameznike, ki se srečujejo z več oblikami socialne izključenosti in prikrajšanosti, to pa bi zahtevalo veliko več neposrednega socialnega dela z uporabniki programa in širšo skupnostjo. Selekcioniranje kandidatov, ki pripisujejo manjši pomen socialnega in torej omogočajo bolj podjetno usmerjenost programa, je za izvajalce tudi stroškovno učinkovito, saj sredstev ni treba namenjati za strokovni kader, ki bi posebej delal

z vključenimi. Redki programi, ki se odločajo za vključevanje zahtevnejših ranljivih skupin (npr. brezdomni s težavami z odvisnostjo ali težavami z duševnim zdravjem) v projekte socialnega podjetništva, kažejo, da je treba veliko časa vlagati v delo z ljudmi, to pa lahko negativno vpliva na samo poslovanje organizacije in doseganje zastavljenih poslovnih ciljev.

Formalno zavod deluje kot neprofitna organizacija, ki ima po podatkih poslovnega imenika Bizi.si en poslovni račun zaprt, drugega pa blokirane zaradi pomanjkanja sredstev na računu in davčne izvršbe (glej Bizi.si 2013). Eden od dveh ustanoviteljev zavoda je zakoniti zastopnik profitnega podjetja SLO-BAR Gostinske storitve d.o.o., ki ima v lasti gostinske prostore in opravlja gostinsko dejavnost v restavraciji in lounge baru *Dama*. V tej restavraciji poteka projekt S, se pravi, da zakoniti zastopnik profitnega podjetja in sočasno soustanovitelj neprofitnega zavoda oddaja sam sebi prostore v rabo za izvedbo neprofitnega projekta. Sicer zakon takšnega ravnanja izrecno ne prepoveduje, je pa iz tega jasno, da gre za posebno obliko socialnega podjetništva, pri kateri profitna organizacija prek ustanovitve neprofitne organizacije in izvajanja dejavnosti socialnega podjetništva prek halo efekta privablja stranke v restavracijo. Takšno marketinško strategijo lahko označimo kot socialno manipulacijo, če uporabimo vzporednice s fenomenom ekomanipulacije. Na spletni strani zavoda lahko tako najdemo celo zapis, da pravnici, ki sodelujeta z zavodom, »vedno s strahom pričakujeta klic ekipe z novimi norimi idejami, navadno na meji zakona«.

Glede na to, da ima neprofitni zavod blokirane poslovne račune, se postavlja legitimno vprašanje, kaj se dogaja z dobičkom, ustvarjenim v času, ko v restavraciji poteka dejavnost zavoda. Po besedah ustanoviteljev sam projekt ne ustvarja dobička, kvečjemu stroške. Kljub temu v letu 2014 načrtujejo širitev projekta na *S catering* in pridobitev 100.000 evrov za delovanje Zavoda S (intervju 2. 4. 2013).

Zavod S bi bilo mogoče označiti za integrirano socialno podjetje, saj je bil sam zavod ustanovljen, da bi izvajal socialno podjetništvo, doseganje socialnih ciljev pa opredelijo kot

⁷ Dne 4. 2. 2013 je bil izveden obisk projekta s študentkami in študenti smeri socialno delo v delovnih organizacijah in v sodelovanju s Kariernim centrom Univerze v Ljubljani. Namen obiska je bil spoznati delovanje projekta.

⁸ Zapis pogovora s predstavniki in zaposlenimi v S Project. Restavracija Dama, 2. 4. 2013.

pozitivno posledico podjetništva. Ta model ima najmanj jasno razmejenost med podjetniškimi in socialnimi aktivnostmi, saj podjetniško aktivnost razume kot socialno *per se*. V ozadju je logika, da si socialen, če zagotoviš ljudem izobraževanje in neplačano delo. Če potegnemo vzporednice z visokim šolstvom, je po tem razumevanju vsaka visoka šola javna in socialna, ne glede na to, ali je zanjo treba plačati šolnino ali ne. V praksi ta nejasnost lahko vodi v oblikovanje socialnega podjetja kot tržne znamke oziroma v obliko marketinške strategije profitnih organizacij, tudi korporacij. Te lahko socialna podjetja formirajo kot model družbene odgovornosti podjetja in kot obliko komuniciranja z javnostmi. Lahko pa se odločijo za bolj prikrito delovanje in socialno podjetje uporabijo kot komunikacijski kanal in poslovni model, s katerim pristopajo do novih trgov – to Žižek (2010) poimenuje iluzija zelenega kapitalizma.

Sivo območje 2: Javna organizacija, ki izvaja tržno dejavnost

Center za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič Draga (v nadaljevanju CUDV Draga) je javni socialnovarstveni center za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje, zdravstveno varstvo, nego in rehabilitacijo otrok, mladostnikov in odraslih oseb z zmerno, hujšo in hudo motnjo v duševnem razvoju z dodatnimi motnjami. Ustanovila ga je Vlada Republike Slovenije in deluje od leta 1984. Javni zavod izvaja storitev institucionalnega varstva otrok in mladostnikov ter odraslih z oznako zmerne, hujše in hude motnje v duševnem razvoju, storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji ter storitev pomoči družini kot pomoč na domu. Leta 2009 je bilo v zavod vključenih 584 oseb (CUDV Draga 2010: 10). V okviru storitve vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji je CUDV Draga odprl gostilno Druga violina v starem mestnem jedru prestolnice. V njej izvaja program zaposlitve pod posebnimi pogoji.

Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji je socialnovarstvena storitev, opredeljena z Zakonom o socialnem varstvu (2007). Izvaja

se v okviru mreže javne službe kot organizirana oblika varstva. Podrobneje storitev opredeljuje Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (2010); v 10. členu piše, da

zaposlitev pod posebnimi pogoji obsega take oblike dela, ki omogočajo upravičencem ohranjanje pridobljenih znanj ter razvoj novih sposobnosti. Zajema tudi zagotavljanje pogojev za varno delo, prilagajanje strojev in delovnih pripomočkov zmogljivostim upravičencev, uvajanje v delo, razvijanje delovnih sposobnosti in spretnosti, spremljanje delovnega procesa, nabavo sredstev in pripomočkov, prevoze materiala za delo ter prodajo izdelkov. Pridobljena sredstva od prodaje izdelkov so namenjena za nagrade upravičencev in za višjo kvaliteto dela in bivanja.

Pravilnik ohlapno opredeljuje dejavnost zaposlitve pod posebnimi pogoji, zato široko odpira vrata za opravljanje tržnih dejavnosti. Večji del programov kombinira lastno dejavnost (različni okrasni izdelki domače obrti) z zunanjimi naročili ali tako imenovanimi kooperantskimi deli: tržno podjetje pri javnem zavodu naroči polizdelek ali izdelek (pakiranje, sestavljanje, sortiranje in podobno) (Nagode *et al.* 2008). Osebe, vključene v te programe, za opravljeno delo prejmejo finančno nagrado. Nagrajevanje dela pod posebnimi pogoji je opredeljeno v splošnem aktu izvajalca. Akti se med izvajalci razlikujejo, vendar v splošnem določajo, da so v nagrajevanje vključeni vsi uporabniki, tudi tisti, ki se zaradi svoje motnje ali starosti ne morejo polno vključevati v delovni proces pod posebnimi pogoji. Namen nagrad je spodbujati trud uporabnikov (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti 2012).

Nekateri avtorji (Kukova *et al.* 2005: 94) opozarjajo, da se v praksi delo v okviru zaposlitve pod posebnimi pogoji pogosto zamenjuje z zaposlovanjem v invalidskih podjetjih, vendar gre pri prvem za delovno okupacijo oseb, ki naj bi bile praviloma popolnoma delovno in pridobitno nesposobne, zato imajo status varovanca oziroma varovanke. Zaposlitev v invalidskih podjetjih pa je vezana na status delavca, ki ga zaradi zmanjšanih delovnih sposobnosti ni mogoče zaposliti pod splošnimi pogoji.

Druga Violina je primer programa zaposlitve pod posebnimi pogoji, ki ga je mogoče uvrstiti v integriran model socialnih podjetij (Alter *ibid.*), saj gostilna koristi kadrovske in materialne vire javnega zavoda, z dobičkom pa financira socialne programe zavoda. Na ogledu Druge violine, potekal je 19. 3. 2013, smo od direktorice zavoda izvedeli, da je temeljni namen Druge violine zmanjševati predsodke okolice do oseb s posebnimi potrebami, gostinska dejavnost pa je le sredstvo, da širša javnost spozna njihove uporabnike. Na drugi strani imajo tudi uporabniki priložnost, da izstopijo iz institucionalnega okolja, ki je že samo po sebi segregirano in izključujoče, saj imajo uporabniki v varstveno-delovnih centrih, v katerih se ta storitev izvaja, manj priložnosti za stik z novimi ljudmi in manj priložnosti za pridobivanje novih izkušenj. Uporabniki v gostilni delajo do pet ur na dan, vendar ne vsak delovni dan, saj krožijo med različnimi programi zaposlitve pod posebnimi pogoji, ki jo izvaja CUDV Draga (delavnice, zeleni program). V povprečju uporabniki za 100 ur dela na mesec prejmejo do 150 evrov nagrade (pogovor z direktorico zavoda). K temu je treba prišteti še nadomestilo za invalidnost, do katerega so upravičene odrasle osebe z oznako motnje v duševnem razvoju. Po podatkih MDDSZ (2012) ta na mesec znaša 288,89 evrov⁹.

Uporabniki, s katerima smo se na obisku lahko pogovarjali, izražata zadovoljstvo, tako s samim delom kot z zaslužkom. Želeli pa bi problematizirati dve praksi, ki se ob tem razvijata.

Prva se nanaša na to, da gre za tržno dejavnost javnega zavoda. To pomeni predvsem, da osebje, ki je zaposleno v gostilni, sodi v javni sektor. V primeru strežnega osebja, ki sočasno tudi dela z uporabniki vključenimi v zaposlitev pod posebnimi pogoji, ki poteka v gostinskem lokalu, gre za varuhe s IV. stopnjo izobrazbe,

v skladu z Zakonom o sistemu plač v javnem sektorju (2007) razvrščene med 14. in 24. plačilni razred (od 733,27 do 1085,43 evrov bruto osnovne plače) ter varuhe negovalce s V. stopnjo izobrazbe, razvrščene med 20. do 30. plačilni razred (od 927,82 do 1373,40 evrov bruto osnovne plače¹⁰). Po podatkih SURS (2010) je v letu 2010 povprečna plača oseb s V. stopnjo izobrazbe v dejavnosti strežbe jedi in pijač znašala 934 evrov bruto, februarja 2013 pa v širši dejavnosti gostinstva, ne glede na izobrazbo, 1060,87 evrov bruto (SURS 2013). Zaposleni v Drugi violini so tako del javnega sektorja, delajo pa v dejavnosti, ki je klasično tržna. Njihova zaposlitev se financira iz javnih sredstev, zaradi varčevalnih določil Zakona za uravnoteženje javnih financ (2012) pa ne smejo prejemati dodatkov ali nagrad, četudi dejansko opravljajo dvojno delo (so natakariji in varuhi). Gostilna svojo cenovno politiko gradi na dostopnih cenah in bogatem programu.

Za članek smo pripravili bežno primerjavo cen vrhunskih buteljčnih vin med dvema ponudnikoma v strogem centru mesta Ljubljana. Druga Violina zagotavlja cene, ki so tudi do 50 % nižje. Znotraj programa obiskovalcem med drugim vsako soboto ponujajo brezplačno varstvo otrok pod vodstvom logopedin in socialnih pedagogin zavoda (intervju z direktorico). Ob tem se postavlja vprašanje, kakšen bo dolgoročni vpliv gostilne na konkurenčno ponudbo zasebnega sektorja – od gostinske ponudbe in varstva otrok do različnih delavnic. Takšne prakse kažejo neenakost izhodišč med javnim in zasebnim (tudi neprofitnimi zasebnimi organizacijami) ter socialni in cenovni dumping, ki se pojavlja pri ceni tako dela (ta se krije iz javnih sredstev in ne prihodkov prometa) kot izdelkov (zaradi financiranja stroškov dela iz javnih sredstev so končni kupci deležni izjemno nizkih cen storitev).

Druga praksa se nanaša na marketinško strategijo gostilne. Vključevanje uporabnikov v zaposlitev pod posebnimi pogoji v gostilno ima, kot smo že zapisali, dva namena – odpirati institucionalni prostor ter zmanjševati predsodke in stereotipe o ljudeh s posebnimi

⁹ Te osebe so lahko upravičene tudi do dodatka za tujo nego in pomoč za invalidne osebe, ki potrebujejo pomoč pri opravljanju večine osnovnih življenjskih potreb, ki znaša 82,54 evrov. Invalidne osebe, ki potrebujejo pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, prejmejo dodatek v mesečnem znesku 165,07 evrov (MDDSZ 2012). Pri tem je treba opozoriti na to, da so osebe, vključene v gostilno, samostojne, sicer ne bi mogle opravljati zahtevnega dela. Zato predvidevam, da so upravičene do tega dodatka v manjšem obsegu, če sploh.

¹⁰ Plačna lestvica za javni sektor (2012).

potrebami. Drugi cilj je za organizacijo celo pomembnejši (intervju z direktorico, 19. 3. 2013). Za doseganje tega cilja uporabljajo pristope, znane s področja socialnega marketinga, saj je vključevanje uporabnikov mogoče označiti kot komunikacijsko strategijo organizacije katere cilj je spreminjanje ravnanja, vedenja in vrednot ljudi (Jančič 1999: 50). To navadno dosežemo s prepričevanjem, ki ga je mogoče razumeti kot simbolni proces v katerem komunikatorji poskušajo prepričati druge ljudi, da spremenijo svoj odnos ali vedenje v zvezi z določenim vprašanjem, prek prenosa sporočila, ki poteka v ozračju svobodne izbire (Perloff 2010: 12). V tem komunikacijskem procesu je treba upoštevati potrebe tako uporabnikov, ciljnih skupin, ki jih nagovarjamo, kot organizacije. Številne organizacije imajo s tem težave, saj zaradi pozitivnih družbenih namenov verjamejo, da cilj opravičuje sredstva, s tem pa se znajdejo na etično občutljivem terenu (Hastings 2010: 215).

Primera takšnega neetičnega¹¹ komuniciranja je načrtno zbujanje občutka strahu ali krivde. To pogosto uporabljajo dobredelne organizacije. Tako strah kot krivda sta negativni čustvi, sestavljeni iz čustvenih in kognitivnih odzivov. Strah spodbuja ljudi k ukrepanju, krivda pa sporoča: »moral bi« in »moraš«. Ta temelji na procesu empatije in učinkovitosti, saj pri posamezniku najprej vzbudijo občutek empatije in mu sporoča, da v zvezi s tem lahko nekaj naredi, na primer podari sredstva organizaciji (Perloff 2010: 207) ali kupi obrok v gostilni. Podoben pritisk ustvarja na konkurenco, saj bi lahko vsakršna obtožba okoliških restavracij, češ da Druga violina s svojimi cenami in marketinško strategijo ustvarja nelojalno konkurenco, naletela na buren odziv javnosti. Ker Druga violina zagotavlja »delovna mesta« ljudem s posebnimi potrebami, restavracija v očeh javnosti ni le družbeno odgovorna, temveč celo humanitarna. Protest konkurence bi bil v takšnih okoliščinah interpretiran kot sovražen in diskriminacijski, kot načrtno odžiranje priložnosti za delo in zaslužek. Pri tem je drugotnega pomena to, da ljudje, ki

tam delajo, zaslužijo simbolno nagrado, in to, da gre predvsem za poslovno strategijo in ne za način zagotavljanja dostojnih delovnih mest. Gre torej za odlično marketinško strategijo, ki potrjuje tezo, da je socialni marketing odkrita ali prikrita poslovna strategija, katere namen je povečati zaslužek organizacije (Davidson, Novelli 2001: 77).

MAVRIČNA PRIHODNOST SOCIALNEGA PODJETNIŠTVA

Kljub obstoju različnih definicij je jasno, da je temelj socialne ekonomije njena ideološka in vrednostna usmerjenost, ki na organizacijski ravni zagovarja horizontalno in demokratično odločanje, vključevanje in odsotnost motivov, značilnih za kapitalistične načine organiziranja. Pri tem imamo v mislih predvsem akumulacijo dobička kot temeljni motiv organizacij tržne ekonomije, ki najpogosteje reproducira družbene neenakosti, izključevanje in izkoriščanje delovne sile. Vendar lahko na primeru nekaterih praks zaznamo, da se lahko organizacije zelo hitro oddaljijo od svojega neprofitnega poslanstva in koncept izrabljajo kot marketinško strategijo, dejavnosti pa vse bolj komercializirajo.

V prispevku smo želeli prikazati kompleksnost področja socialne ekonomije in socialnega podjetništva, ki postaja vse pomembnejša poslovna praksa neprofitnih organizacij. Ta razvijajoči se koncept vnaša vrsto sprememb tudi na področje socialnega dela, saj predvideva vključevanje in zaposlovanje ranljivih skupin. S tem neposredno pripomore k izboljšanju kakovosti življenja ljudi. Na drugi strani pa v socialno delo vnaša nove koncepte in diskurze, ki izhajajo iz področja klasične tržne ekonomije, kot je podjetništvo, posel, kapital, dobiček, poslovni načrt, produkt. Prav zato je razmejevanje pridobitnih in nepridobitnih aktivnosti organizacije pomembno, saj pomaga strokovnjakinjam razumeti, kje se konča prvo in začne drugo, sočasno pa ohraniti pozornost na dejavnostih, zaradi katerih je organizacija sploh nastala.

Socialno podjetništvo naj bi v praksi udeleževalo listino načel socialne ekonomije (Chaves, Monzón 2007), a so ti podvrženi toliko večjim pritiskom v okolju, ki se odloči za odprti

¹¹ Zbujanje občutkov strahu je glede na rezultate raziskave, ki sta jo opravila Arthur in Quester (2004), sprejeto kot neetično, četudi so cilji socialni.

model socialnega podjetništva. Kot zdaj kaže evidenca socialnih podjetij, ta model malce širše odpre vrata za podjetniške prakse, ki ideološko in konceptualno v celoti izhajajo iz tržne ekonomije. Da to drži, kažejo tudi same prakse na terenu, ki odkrivajo problematično prekrivanje tržnega in netržnega.

Slovenski pravni red omogoča poenostavljeno ustanavljanje novih podjetij, saj naj bi s tem pozitivno vplival na gospodarsko pobudo. Takšna poenostavitev pomeni tudi, da lahko podjetnik z blokiranim transakcijskim bančnim računom podjetje zapre in naslednji dan ustanovi novo. To pomeni tudi, da lahko serijski podjetniki, ki vedno znova iščejo nove priložnosti tudi zaradi preteklih nasedlih poslov, ustanavljajo socialna podjetja, pri tem pa so v primerjavi z netržnimi subjekti v prednosti, saj dobro poznajo poslovno okolje in pravila njegovega delovanja.

Da nepridobitna entiteta ne pomeni pozitivnega avtomatizma, ko gre za vprašanje poslanstva in transparentnosti delovanja, kaže drugi analizirani primer, ki sočasno opozarja na problem vse manjšega državnega financiranja javnih storitev države. To javne entitete sili v iskanje alternativ. Odločitev za tržni produkt je v takšnih okoliščinah lahko popolnoma legitimna in kaže na prizadevnost organizacije in ne le na željo po preživetju, temveč tudi po rasti in razvoju. Vendar takšna praksa sproža množico novih dilem, tudi o tem, ali takšna poslovna praksa pomeni nelojalno konkurenco odprtemu trgu.

Seveda pa ne želimo nikomur delati krivice ali trditi, da imajo gospodarske družbe ali javni zavodi sami po sebi pritlehne namene, ko se podajajo v (socialno) podjetništvo, saj še vedno motiv in namen, predvsem pa želja po transparentnem delovanju in poslovanju najbolj oblikujejo prakso.

Obstoječa situacija pa nakazuje na potrebo po oblikovanju tako etičnega kodeksa v socialnem podjetništvu, ki bo onemogočal razvoj nepoštenih poslovnih in menedžerskih praks, socialno-podjetniškega certifikata, ki bo tako izvajalcem kot kupcem zagotavljal transparentnost, pa tudi na potrebo po premisleku o odprtem modelu socialnega podjetništva za katerega smo se v Sloveniji odločili.

Razprava o tem, ali je socialno podjetništvo bolj socialno ali bolj podjetno, se v tej luči zdi zelo potrebna, saj opozarja na trenja, ki nastajajo ob združevanju dveh tako različnih konceptov. Zdi se, da bomo priče razvoju spektra praks, ki se bodo gibale med vsemi tremi oblikami socialnih podjetij, ki bodo bodisi integrirana, bodisi hibridna ali avtonomna.

Glede na izvedeno analizo pa se lahko povsem strinjamo s tezo, da je socialno podjetništvo priročno loščilo za vse manj socialno ekonomijo (Kramberger 2010). Še več: vse bolj se zdi, da je socialno podjetništvo del širšega družbenega procesa, v katerem država skrb za najbolj ranljive člane družbe prepušča logiki konkurenčnega trga, v katerem so zreducirani na vlogo prekarnih brezpravnih delavcev ali so pomembno sredstvo pospeševanja prodaje v navideznem svetu odgovorne potrošnje.

Ne glede na to, ali gre za integrirano, hibridno ali avtonomno socialno podjetje, ostaja pomembno predvsem to, da ostane zvesto svojemu temeljnemu poslanstvu ter zavezano svojim ciljnim skupinam in deležnikom. Predvsem pa nikakor ne smemo privoliti v to, da socialno podjetništvo postane sredstvo za umikanje države iz zagotavljanja javnih dobrin in storitev, saj s tem soglašamo tudi z izginjanjem tretjega sektorja in koncepta nepridobitnega iz celotne družbe.

VIRI

- ALTER, S. K. (2004), *Social enterprise typology*. Seattle, WA: Virtue Ventures LLC.
- ARTHUR, D., QUESTER, P. (2004), Who's afraid of that ad? Applying segmentation to the Protection Motivation Model. *Psychology & Marketing*, 21, 9: 671–696.
- BANKS, S. (2006). *Ethics and values in social work*. New York: Palgrave Macmillan.
- BRITTAN, S. (1996), *Capitalism with a human face*. London: Fontana Press.
- Bizi.si (2013). Dostopno na: http://www.bizi.si/ZAVOD-S_AJDOVSCINA/maticno-podjetje/ (28. 4. 2013).
- CHAVES, R., MONZÓN, J. L. (2007), *The social economy in the European Union: N°. CESE/COMM/05/2005, The European Economic and Social Committee (EESC)*. Bruselj: CIRIEC.

- MONZÓN, J. L., CHAVES, R. (2012), *The social economy in the European Union: N°. CESE/contract CES 18.106 – 2012, The European Economic and Social Committee (EESC)*. Bruselj: CIRIEC.
- CUDV Draga (2010), *Poročilo o delu centra za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič, Draga – Ig za leto 2009*. Ljubljana: CUDV Draga. Dostopno na: http://www.center-db.si/index.php?page=static&item=174&tree_root=174 (25. 4. 2012).
- ČERNIČ, B. (1989), The role of dr. Janez Evangelist Krek in the Slovene cooperative movement. *Slovene Studies*, 11/1–2: 75–81.
- ČRNAK MEGLIČ, A. (2010), *Uvod k predlogu zakona o socialnem podjetništvu*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije. Dostopno na: <http://imss.dz-rs.si/imis/e17fb1a3a6d7cd09be5a.pdf> (7. 10. 2013).
- DAVIDSON, D. K., NOVELLI, W. D. (2001), Social marketing as business strategy: the ethical dimension. V: Andreasen, A. R. (ur.), *Ethics in social marketing*. Washington DC: Georgetown University Press.
- DRAGOŠ, S. (1999), Civilna družba in država. *Socialno delo*, 38, 3: 151–137.
- Evidenca socialnih podjetij (2013). Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/trg_dela_in_zaposlovanje/socialno_podjetnistvo/evidenca_so_p (22. 7. 2013).
- Evropska komisija (2010), *Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. Evropa 2020*. COM 2020. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (10. 4. 2013).
- GAUDIANI, C. (2003), *The greater good: How philanthropy drives the American economy and can save capitalism*. New York: Times Books.
- GOSAR, A. (1933), *Za nov družabni red, prvi zvezek*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- (1935), *Za nov družabni red, drugi zvezek*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- HASTINGS, G. (2010), *Social marketing: Why should the devil have all the best tunes?*. Kidlington, Oxford: Elsevier Ltd.
- JANČIČ, Z. (1999), *Celostni marketing*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KRAMBERGER, A. (2010), Okoliščine in pogoji nesocialne ekonomije (v Sloveniji). V: Milošević, G., Kovač, Z., Radej B. (2010), *Socialno podjetništvo – izzivi in perspektive*. Zbornik prispevkov. Murska Sobota: Pribinovina.
- KREK, J. E. (1895), Črne bukve kmečkega stanu. Ljubljana: J. Sovran, Katoliška tiskarna. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-80KGEPF> (27. 8. 2013).
- KUKOVA, S., ZAVIRŠEK, D., URH, Š. (2005), *Rights of people with intellectual disabilities. Access to education and employment. Slovenia: monitoring report. Pravice oseb z intelektualnimi ovirami. Dostopnost izobraževanja in zaposlovanja. Slovenija: poročilo*. Budimpešta, New York: Open Society Institute.
- Lavaca Collective (2007), *Sin Patrón: stories from Argentina's worker-run factories*. Chicago: Haymarket Books.
- MAIER, C. D. (2011), Communicating business greening and greenwashing in global media: a multimodal discourse analysis of CNN's greenwashing video. *The International Communication Gazette* 73, 1–2: 165–177.
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2012), *Storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji v varstveno delovnih centrih*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/socialnovarstvene_storitve/vdc (3. 10. 2013).
- MONZÓN, J. L., CHAVES, R. (2012), *The social economy in the European Union*. European economic and social committee presentation of: »The social economy in the European Union«. Bruselj, 3. oktober 2012. Dostopno na: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/presentation-by-dr-mr-monzon.pdf> (11. 4. 2013).
- MURRAY, R., CAULIER-GRICE, J., MULGAN, G. (2010), *The open book of social innovation*. Nesta. Dostopno na: http://www.nesta.org.uk/publications/assets/features/the_open_book_of_social_innovation (23. 4. 2013).
- NAGODE, M., JAKOB, P., SMOLEJ, S., ŽIBERNA, V. KOBAL, B. (2008), *Analiza delovanja varstveno delovnih centrov*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- PERLOFF, R. M. (2010), *The dynamics of persuasion: communication and attitudes in the twenty-first century*. New York, London: Routledge.
- Plačna lestvica za javni sektor (2012). Veljavna od 1. junija 2012. Dostopno na: <http://www.sindikativir.si/db/sindikativir/file/pla%C4%8Dna%20lestvica%20za%20javni%20sektor%20-%20od%201.%20junija%202012.pdf> (28. 4. 2013).
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (2010). Ur. l. RS, št. 45/2010, 28/2011, 104/2011.

- Rus, V. (1990). *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: Domus.
- S project Blog (2013). Dostopno na: <http://blog.sproject.org/sl> (3. 10. 2013).
- Social Business Initiative* (2011), 25. 10. 2011, COM 682/2011. Dostopno na: http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/COM2011_682_en.pdf (3. 10. 2013).
- SURS (2010), *Povprečne mesečne bruto plače po dejavnosti (SKD 2008), doseženi izobrazbi in spolu, Slovenija, letno*. Dostopno na: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (28. 4. 2013).
- (2013), *Povprečne mesečne plače, Slovenija, februar 2013 – začasni podatki*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5428 (28. 4. 2013).
- UMAR (2012), Urad za makroekonomske analize in razvoj. Zaposlenost v dejavnostih javnih storitev in sektorju država – mednarodna primerjava. *Ekonomsko ogledalo 08/2012. Ljubljana: UMAR*.
- TEKULA, R. (2009), *Social enterprise: innovation or mission distraction?*. New York: Pace University. Dostopno na: http://www.pace.edu/emplibary/TEKULA_Social%20Enterprise_Innovation%20or%20Mission%20Distraction.pdf (22. 4. 2013).
- USAID (2012), *NGO Sustainability Index 2012: Slovenia*. Dostopno na: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/reports/2011/Slovenia6-20_FORMATTED.pdf (23. 4. 2013)
- Priporočilo Komisije (2003), št. 2003/361/ES, *Uradni list Evropske unije L 124*, 20. maj 2003.
- VAN BERKEL, R., VAN DER AA, P. (2005), The marketization of activation services: a modern panacea? Some lessons from the Dutch experience. V: *Journal of European Social Policy*, 15: 329.
- VESEL, J. (2010), Socialna ekonomija kot alternativa. V: Milošević, G., Kovač, Z., Radej B. (2010), *Socialno podjetništvo – izzivi in perspektive*. Zbornik prispevkov. Murska Sobota: Pribinovina.
- Zakon o društvih (2011), *Ur. l. RS*, št. 61/2006, *Ur. l. RS*, št. 91/2008 Odl.US: U-I-380/06-11, 102/2008 Odl. US: U-I-57/07-7, 58/2009, 39/2011, 64/2011-UPB2.
- Zakon o socialnem podjetništvu (2011), *Ur. l. RS*, št. 20/2011.
- Zakon za uravnoteženje javnih financ (2012), *Ur. l. RS*, št. 40/2012.
- Zakon o ustanovah (2005), *Ur. l. RS*, št. 60/1995, *Ur. l. RS*, št. 53/2005, 70/2005-UPB1 (91/2005 popr.).
- Zakon o socialnem varstvu (2007), *Ur. l. RS*, št. 3/2007.
- Zakon o sistemu plač v javnem sektorju (2007), *Ur. l. RS*, št. 95/07 – uradno prečiščeno besedilo.
- Zakon o zadrugah (2009), *Ur. l. RS*, št. 13/1992, *Ur. l. RS*, št. 7/1993, 13/1993-ZP-G, 22/1994, 68/1995 Odl.US: U-I-78/93, 35/1996, 41/2007, 62/2007-UPB1, 87/2009, 97/2009-UPB2.
- Zakon o zavodih (1991), *Ur. l. RS*, št. 12/1991, *Ur. l. RS*, št. 45/1994 Odl.US: U-I-104/92, 8/1996, 18/1998 Odl.US: U-I-34/94, 36/2000-ZPDZC, 127/2006-ZJZP.
- ZIDAR, R. (2012). »Delo ni blago!«. *Časopis za kritiko znanosti*, 39, 250: 62–73.
- ŽIŽEK, S. (2010), *Najprej kot tragedija, nato kot farsa*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Mitja Krajncan, Barbara Grum

PRIPRAVA ZA SAMOSTOJNOST MLADOSTNIKOV V VZGOJNIH ZAVODIH IZ PERSPEKTIVE VZGOJITELJEV

UVOD

Vzgojni zavodi kljub vsem pomislekom in kritikam marsikateremu mladostniku pomagajo, da nadoknadi svoje primanjkljaje ter se nauči znanja, navad in marsikatero spretnosti, za katere je bil v preteklosti prikrajšan.

Starost mladostnikov v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo se giblje med 14 in 21 let. Pomembni cilji dela vzgojiteljev z mladostnikom so: prenehanje izstopajočega vedenja, uspešen konec šolskega programa, določena mera samostojnosti in postopna osamosvojitve. Prav zadnja faza obravnave mladostnika je za njegovo prihodnost lahko ključna. V tej fazi se nemalo mladih znajde na razpotju. Zato je v času obravnave pomembno takojšnje ugotavljanje, kakšne so možnosti mladostnika, bodisi v domačem kraju bodisi pri ljudeh, ki so mu lahko v oporo, da se bo po obravnavi lahko vrnil v »svoje« okolje. V nasprotnem primeru obstaja dobra možnost postopnega prehoda iz institucionalne pomoči v samostojnost v tako imenovanih mladinskih stanovanjih. Mladi, ki so jim možnosti vrnitve domov dane, se znajdejo na zahtevnem trgu zaposlovanja, to pa jih pogosto oddaljuje od zelene produktivne vključitve v družbo. Za tiste druge pa je pot iz vzgojnih zavodov v zunanji svet težavna in nepredvidljiva.

Organizacija *The Who cares? Trust* (2013) objavlja skrb zbujajoč podatek angleške raziskave, da je kar 30 % anketiranih brezdomcev del svoje mladosti živelo v rejniški družini ali vzgojnem zavodu. Želja po preprečitvi takih in drugih podobnih usod mladih, ko ti zapustijo zavodsko oskrbo, je bil motiv za začetek naše

raziskave. Prav tako je pomembno analizirati ozaveščenost vzgojiteljev glede razvijanja kompetenc mladostnikov za samostojno življenje.

Koncept normalizacije, integracije, inkluzije in participacije

Vzpostavitev koncepta normalizacije je v Sloveniji na začetku devetdesetih let pomembno zaznamovala spremembe življenja v različnih institucijah, v katerih bivajo otroci in mladostniki. Koncept se je začel uveljavljati kot možna rešitev ob vprašanih dezinstitutionalizacije, decentralizacije in destigmatizacije.

Skalar (1995) koncept normalizacije opredeli kot ustvarjanje takšnih razmer v vzgojnih ustanovah, ki bi bili kolikor mogoče podobni razmeram, v katerih živijo vrstniki v domačem okolju, kot tudi kulturnim in civilizacijskim standardom, ki jih imajo doma. Slovenski zametki normalizacije so se pokazali že v logaškem eksperimentu. Potekal je med letoma 1967 do 1971 in pomeni pomemben korak k demokratizaciji vzgojnih slogov v takratnih jugoslovanskih vzgojnih zavodih.

V nadaljevanju razvoja je zelo pomembna tako imenovana prenova vzgojnih zavodov (leta 1986). Njena namena sta bila individualizacija ter seveda izboljšava prostorske kot tudi konceptualne ravni zavodske vzgoje. Institucije vzgojnih zavodov so se preselile iz neprimernih velikih in neosebni zgradb (največkrat gradov, samostanov, vojašnic) v namensko grajena poslopja. Prvi vzgojni zavodi v prenovi so praviloma ustanavljali nove vzgojne zavode. Vzgojni zavodi, ki jih pozneje

prenovili, so se preoblikovali v obliko dela in življenja v stanovanjskih skupinah.

Normalizacija¹ se je pozneje (v Sloveniji na začetku devetdesetih let) z razvojem začela širiti v vse vzgojne prostore. Danes se njen napredek vidi v podobnosti zavodskega življenja s tistim, ki ga imajo vrstniki, ki živijo doma. Obsega različne poglede v ustvarjanju primernih življenjskih razmer za posameznike, ki bivajo v institucijah, pri tem pa se zavzema za zmanjševanje škode kot posledice delovanja institucij.

Pomemben del normalizacije je povezovanje mladih z zunanjim okoljem. Skalar (1997) integracijo, predhodno strokovno usmeritev inkluziji, opredeli kot razvijanje mladostnikovih psihičnih in socialnih potencialov ter povečevanje ekonomske in socialne neodvisnosti. Ob tem gre še za proces spodbujanja in pridobivanja izkušenj za skupno bivanje, sožitje, razumevanje, sodelovanje, strpnost in bližino.

Z namestitvijo v vzgojni zavod se mladostniki umaknejo iz domačega okolja in zunanjega sveta, zato je treba vezi z zunanostjo znova vzpostaviti.

Področja integracije, pri katerih ima vzgojni zavod pomembno vlogo, so (Krajncan 2006):

- *lokacija vzgojnega zavoda*: okoliška infrastruktura in upoštevanje načela regionalizacije z namestitvijo čim bližje domačega okolja ob drugih pogojih pomembno vplivata na vključenost mladostnika;
- *oblikovanje stanovanjskih prostorov*: usmerjenost na manjše in po možnosti bolj avtonomne ustanove, v katerih ni opaziti centralizacije in birokratizacije vzgojnih zavodov;
- *poklicna integracija in delovna usposobljenost*: upoštevanje trendov zaposlitvenih možnosti izobraževalnih programov v vzgojnih zavodih, saj je družbeno-ekonomska situacija vse prej kot primerna za novo kadrovanje;
- *socialna integracija v okolje*: redni stiki z zunanjim svetom, da se mladostniki po odpustu lahko lažje integrirajo v okolje.

Inkluzija se od integracije razlikuje po tem, da spodbuja približevanje in prilagajanje

okolja otroku oziroma mladostniku. Inkluzivna obravnava v vzgojnih zavodih se osredotoča na prilagajanje individualnim potrebam. Za uspeh je pomembno aktivno vključevanje posameznika v odločitve, ki zadevajo njegovo življenje (Šučur 1997).

Pri participativnem pristopu upoštevamo pravico do izražanja lastnega mnenja, povečujemo razumevanje uporabnika, porazdelujemo odgovornost za uresničevanje zadanih ciljev, povečuje se motivacija posameznika in izboljšuje odnos uporabnika s strokovnjakom (Koller-Trbovič 2001).

Sodelovanje vzgojnih zavodov (vzgojiteljev), staršev in centrov za socialno delo

Veliko otrok, ki jih vzgajajo v nestabilnem in na videz ogrožajočem okolju, pozneje brez večjih težav ali odstopanj od vedenja in čustvanja vrstnikov odraste in se osamosvoji, si ustvari družino. Zakaj se pri nekaterih otrocih, ki prihajajo iz neurejenih družin, pojavijo čustvene in vedenjske težave, je vprašanje, katerega odgovor je treba iskati v globljih družbenih, osebnostnih in bioloških povezavah. Teoretska ozadja najdemo v etioloških teorijah. Med njimi pogosto omenjamo Bregantovo (1987), Myschkerjevo (2002), Schraderjevo (1991), Van der Doefovo (1992) klasifikacijo ter Mednarodno klasifikacijo bolezni (MKB 10).

Družine, ki svojega otroka namestijo v vzgojni zavod, nemalokrat čutijo, da so pri vzgoji nemočne. Posledica tega je umik od dolžnosti vzgajanja. Vključenost v obravnavo in ustvarjanje pozitivnih razmer, v katere se bo mladostnik ob odpustu lahko vrnil, sta zanj, za njegov razvoj in družinski odnos ključna. Pri vzpostavitvi novega zaupanja in vloge družine pri vzgoji je pomembna aktivna vključitev strokovnih delavcev, kajti njihov namen je družino v obravnavi okrepiti. Fewster in Garfat (2002) predlagata razširitev znanja in izkušenj vzgojiteljev v družinski kontekst. Pri tem gre še za povezovanje z drugimi storitvami za pomoč družini in mladostniku, ki jih izvajajo pristojni centri za socialno delo (*Sozialpädagogische Familienhilfe in Nordrhein-Westfalen* 1985).

¹ Normalizacijo je uvedel v prostor Dekleva (Kriminološki inštitut pri Pravni fakulteti) z raziskavo Sistem družbenega odzivanja na odklonskost mladih (1990).

Mladi, ki bivajo v vzgojnih zavodih, se praviloma za konec tedna vrnejo domov, če jim je ta možnost dana. Oba vzgojna sloga, ki se prepletata med vzgojnim zavodom in družinsko celico, si morata prizadevati za podobne cilje, da se lahko uresničuje cilj, ki je bil določen pri delu z mladostnikom (Dusolt 2001).

Delo matičnih vzgojiteljev v vzgojnih zavodih je dinamično in pogosto nepredvidljivo. Vzgojitelji so mladim v vzgojnih zavodih pogosto edine referenčne odrasle osebe, s katerimi preživijo veliko skupnega časa in lahko z njimi vzpostavijo zaupljiv odnos. Mladim lahko na podlagi trenutnih možnosti ponudijo še kako potrebne informacije, znanja, navade, spretnosti, s katerimi se bodo po odpustu lažje znašli v samostojnem življenju. V ospredju njihovega dela ni le delo z mladostnikom, temveč tudi skrb za povezovanje in vzdrževanje aktivne vloge staršev, centrov za socialno delo ali drugih, za mladostnika pomembnih oseb (Post 1997).

Pristojni center za socialno delo je vedno neposredno vključen v namestitev mladostnika v vzgojni zavod. Naloge pristojnih centrov pri izvajanju ukrepa oddaje otroka oziroma mladostnika v vzgojni zavod so opredeljene v *Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo* (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2008). Raziskava o usklajenosti sodelovanja centrov za socialno delo in vzgojnih zavodov (Horvat 2005) je pokazala, da je:

- sodelovaje najbolj usklajeno v postopkih namestitve in odpustov,
- največja razlika v sodelovanju med izvajanjem vzgojnega ukrepa oddaje v vzgojni zavod.

Sodelovanje pristojnih centrov za socialno delo je predvideno v celotnem procesu obravnave mladostnika, najverjetneje najbolj potrebno pa ob koncu bivanja, ko se vezi mladostnikov z vzgojnim zavodom po navadi prekinejo.

Spremljanje mladostnika po odpustu

Raziskava o odpustu iz Mladinskega doma Malči Beličeve (Lorenčič 2006), v njem bivajo otroci in mladostniki do 18. leta starosti, je pokazala, da se 59,9 % vseh otrok po koncu bivanja v domu vrne domov. Podobne raziskave v Slove-

niji (Škoflek 1989, Ravnikar 1991, Čelhar 1995, Alič 1997, Krajncan 2003) kakor tudi pavšalne ocene praktikov nakazujejo podobna procentualna razmerja. Skoraj polovica preostalih – zaradi nespremenjenih domačih razmer ali čustvenih in vedenjskih težav – bivanje nadaljuje v drugih oblikah institucionalne vzgoje. Podobne ocene najdemo tudi v raziskavah nekaterih zahodnoevropskih držav (Harder *et al.* 2008, *Zehnter Kinder- und Jugendbericht* 1998).

Otroci in mladostniki, katerih velik del odraščanja je povezan z institucionalnim življenjem, se iz ritma in obveznosti, ki jim jih določa njihovo sekundarno domovanje, naučijo spretnosti, ki jih potrebujejo v zavodskem vsakdanu. Po odpustu iz vzgojnega zavoda naj bi aktivno vlogo pri delu z mladostnikom prevzel pristojni center za socialno delo. Smernic, ki bi opredeljevale spremljanje po odpustu, ni, zato se to po navadi izvaja le, če mladostnik sam poišče pomoč.

Kiehn (1997) na podlagi nemških podatkov o odpustu navaja, da je delež polnoletnikov, ki se po končani obravnavi vrnejo domov k staršem, zelo majhen. Tako se mladi ob odpustu nemalokrat znajdejo brez podpore ključnih akterjev, ki so bili navzoči v predhodni obravnavi. Neurejena zakonodaja jih pahne v bedo in ti mladi lahko državo stanejo več, kot bi jo v primeru zagotavljanja kontinuirane pomoči do popolne osamosvojitve. Nekateri vzgojni zavodi v Sloveniji poskušajo na različne načine zapolnjevati vrzeli v zakonodaji, ki ne opredeljuje spremljanja po odpustu. Pomagajo si predvsem z najemanjem zakonsko sicer neurejenih mladinskih stanovanj, da s tem vsaj nekoliko omilijo prepad med zavodskimi zidovi in samostojnim življenjem.

METODA

Namen in cilji raziskave

Cilj raziskave je ugotoviti, kakšen pomen pripisuje pripravi na odpust daje vzgojni zavod na konceptualni ravni in katere metode uporabljajo vzgojitelji pri tem, da bi jim omogočili ustrezen prehod v zunanji svet. Prav tako bi želeli opozoriti na pomembnost sodelovanja in mreženja, saj sta izjemno pomembna za ustrezno reintegracijo in inkluzijo posameznika ter pomenita tudi pomemben cilj raziskave.

Namen naše raziskave je bil na podlagi mnenj, stališč in ocen vzgojiteljev:

- analizirati pomen priprave mladostnika na samostojnost;
- ugotoviti vlogo in moč vzgojnega zavoda kot institucije pri pripravi na samostojnost;
- ozavestiti pomen učenja praktičnih znanj, ki koristijo mladostnikom ob osamosvojitvi;
- ugotoviti, koliko se v praksi izvaja sodelovanje vzgojiteljev z mladostniki, njihovimi starši in pristojnim centrom za socialno delo;
- pridobiti vzgojiteljev vpogled na stanje samostojnosti pri mladih ob odpustu;
- spoznati, kako potekajo pomoč, spremljanje in sodelovanje z mladimi po odpustu.

METODOLOGIJA IN VZOREC OSEB

Metoda zbiranja podatkov je bil polstrukturiran osebni intervju. Pogovori z vzgojitelji so bili posneti z diktafonom. S tehniko dobesednega prepisa (*verbatim*) smo se izognili nenamernemu prilagajanju besedišča in posledični možnosti spreminjanja osnovnega pomena besedila. Prepise intervjujev so vzgojitelji lahko tudi sami prebrali. Pri obdelavi podatkov smo najprej uporabili odprto kodiranje, potem osno. Seznam kod smo razvrstili v kategorije. Hermenevitično razumevanje ponuja smernice, s katerimi se lahko v prihodnje vzgojni zavodi konceptualno izpopolnijo.

Kvalitativna raziskava se nanaša na stališča in oblike praktičnega dela vzgojiteljev v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo na raziskovanem področju. S takim postopkom smo želeli odkriti področja, ki jih s standardiziranimi postopki ni moč zajeti.

Pojem samostojnosti vključuje najrazličnejša področja učenja, da mladostnik dobi različne kompetence. Raziskovanje je bilo v našem primeru osredotočeno le na praktične vidike priprave mladih na samostojnost.

Vzorec sestavljajo štiri enote, in sicer štirje vzgojitelji iz dveh vzgojnih zavodov za srednješolsko populacijo. Pri tem so bili določeni trije pogoji:

- Pogoj 1: en vzgojitelj in ena vzgojiteljica iz posameznega vzgojnega zavoda;

- Pogoj 2: vzgojitelj in vzgojiteljica iz istega vzgojnega zavoda ne smeta biti iz iste vzgojne skupine;
- Pogoj 3: vsak vzgojitelj naj ima vsaj 5 let delovne dobe na področju vzgoje v vzgojnih zavodih.

S prvim pogojem smo želeli doseči uravnoteženost obeh spolov in s tem zmanjšati vpliv moške ali ženske vloge na raziskovano področje. Z drugim pogojem smo v raziskavo želeli zajeti vpogled v delovanje več posameznih vzgojnih skupin, s tretjim pa zagotoviti vključenost vzgojiteljev, ki imajo večletne izkušnje na področju vzgoje otrok v vzgojnih zavodih.

Postopek zbiranja in obdelave podatkov

Podatki za raziskavo so bili zbrani z izvedbo štirih poglobljenih, individualnih, ustnih in delno strukturiranih intervjujev. Minichiello in soavtorji (1990) razložijo, da raziskovalec s tem doseže dostop do informatorjevih osebnih interpretacij socialne realnosti in potem do razumevanja teh interpretacij. Identiteta vzgojiteljev je bila prikrita s poimenovanjem intervjuvancev z vzdevki vzgojitelj 1, vzgojitelj 2, vzgojitelj 3 in vzgojitelj 4. Sledilo je odprto kodiranje. Intervjuji so bili oblikovani v preglednice. Iz besedil so bile izluščene za raziskavo pomembne teme. Tem delom besedila smo najprej pripisali kode 1. reda. Sorodne izjave smo potem združili v kode 2. reda, iz njih pa smo izpeljali kode 3. reda in potem kategorije. V uporabljeni raziskovalni kvalitativni metodologiji smo se kot raziskovalci vključili v dogajanje. S svojimi gledišči in izborom izjav smo prav tako vplivali na oblikovanje spoznanj.

REZULTATI IN INTERPRETACIJA

V preglednicah je prikazano kodiranje raziskovanih področij ocene vzgojiteljev, in sicer glede na pripravljenost mladih na samostojno življenje in vpliv bivalnih prostorov na učenje samostojnosti. Poleg tega preglednice prikazujejo vlogo vzgojnega zavoda pri osamosvajanju mladih, vključevanje v okolje ter povezanost s starši in centri za socialno delo. Sledi interpretacija.

Preglednica 1: Ocena vzgojiteljev o pripravljenosti mladostnikov v vzgojnih zavodih na samostojnost.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
zelo kmalu se ugotovi, katere pomanjkljivosti je posameznik prinesel s seboj v zavod in bi jih bilo treba odpraviti; v zadnjih letih opaženo pomanjkanje samostojnosti ob prihodu v zavod; redki mladostniki prinesejo znanje pranja in likanja že s seboj; v preteklosti so mladostniki bolj znali prati in likati, ko so prišli v zavod; običajno imajo mladostniki osebno higieno osvojeno; šibkost mladostnikov na področju samopodobe; razlike v samostojnosti med mladostniki (2); pomanjkanje delovnih navad pri mladostnikih je povezano z nemotiviranostjo	usposobljenost ob prihodu v vzgojni zavod	usposobljenost mladostnikov
mladostniki so po odpustu bolj usposobljeni kot vrstniki zunaj; mladostniki se bojijo samostojnosti; mladostniki so manj usposobljeni glede poznavanja realnosti zunaj; mladostniki se ne zavedajo stanja glede financ in bivanja zunaj; večinoma za mladostnike pot po odpustu ni jasna; v povprečju so mladostniki ob odpustu dobro usposobljeni za samostojnost (2); mladostniki so ob odpustu slabše usposobljeni glede delovnih navad	usposobljenost ob odpustu iz zavoda	
vključitev vseh mladostnikov v skupno kuhanje večerje; priprava na samostojnost je odvisna od vedenja posameznika; za mladostnike, ki so pripravljene sodelovati, je čas najmočnejši faktor vzgoje; tisti, ki izberejo sodelovanje, so na koncu dobro usposobljeni	vključevanje vseh mladostnikov	sodelovanje mladostnikov
za večjo samostojnost ob odhodu je treba več stvari prepustiti mladostnikom (2); mladostniki ne znajo ceniti ugodja, ki ga imajo; vzgojitelj gojencem prepušča odgovornost pri načrtovanju in dogovarjanju za prehrano (2); mladostnike veseli občutek odgovornosti pri kuhi; spodbujanje k samostojnemu iskanju študentskega dela; prepuščanje odgovornosti glede zbujanja mladostnikov; delitev odgovornosti na vse mladostnike (2); mladostniki malo stvari delajo samostojno; spodbujanje samostojnega dela v skupini	prepuščanje odgovornosti in samostojnosti	

Kategorijo poimenujemo kompetence in participacija mladostnikov.

Pogosto izražena fraza, da je ljubezen do dela, ki ga opravljamo, največji pokazatelj naših rezultatov, se kaže tudi pri delu vzgojiteljev v vzgojnih zavodih. Predanost delu se kaže v samoiniciativnosti pri vnosu različnih, sodobnim življenjskim slogom prilagojenih dejavnosti, v dnevni ritem mladostnikov. Vsi intervjuvani vzgojitelji se zavedajo pomena učenja samostojnosti in temu namenjajo veliko pozornosti. Kot opisujejo, gre pri tem za učenje povsem vsakdanjih spretnosti, ki so za mladostnike zelo pomembne. Opažajo, da nekateri mladostniki v vzgojni zavod pridejo že z zelo dobro privzgojenimi navadami, drugi prihajajo iz takšnih okolij, v katerih niso razvili niti najosnovnejših spretnosti za samostojnost. To se najbolj opazi pri higienskih navadah.

Več intervjuvancev je omenilo mladostnikovo slabo samopodobo kot zavirajoč dejavnik pri osamosvajanju. Podoba o sebi je tesno povezana z motivacijo: boljša kot je samopodoba

mladostnika, večja je tudi motivacija za nadaljnje delo in učenje. Ob sprejemanju za mlade pomembnih odločitev ima pomembno vlogo tudi participacija. Sodelovanje jih namreč aktivira in jim da občutek odgovornosti za uresničevanje zadanih ciljev.

Eden od vzgojiteljev je omenil doslednost kot vir uspešne vzgoje mladostnika. Če je doslednost vzgojitelja kombinirana z vzgojiteljskim timom, je možnost za uspeh toliko večja.

Eden od intervjuvancev je omenil, da se mladi bojijo konca bivanja v vzgojnem zavodu, saj slabo poznajo realnost zunaj zavoda. Po drugi strani eden od vzgojiteljev povzame pripravljenost mladih ob koncu bivanja v vzgojnem zavodu s tem, da so nekateri mladostniki celo boljše pripravljene na življenje zunaj kot veliko drugih vrstnikov, ki živijo v domačem okolju. Vsekakor bi bilo idealno imeti pri spremljanju otroka ali mladostnika primerljivo oceno stopnje vedenjske oziroma čustvene motenosti oziroma težavnosti, da bi lahko ugotovili napredek. Iz tako heterogene populacije namreč

Preglednica 2: Vpliv bivalnih razmer na pripravljenost mladih na samostojnost.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
<p>pomivalni stroj v skupini (2); pralni stroj v skupini (4); likalnik v skupini; kuhinja v skupini (4); v vsaki skupini je en računalnik z internetom (2); računalniška učilnica z dostopom do interneta (2); internet v vzgojiteljski sobi (2); zavod ima program pozitivnega samovrednotenja mladostnikov; mladostniki si lahko izposodijo likalnik; v vzgojo v zavodu je vloženo veliko življenjskih stvari; glede na opremljenost zavoda imajo mladostniki zelo veliko možnosti (3); zavod ima velik pomen za mladostnika pri pripravi na samostojnost (2); v zavodu bi bilo lahko priprave na samostojnost še več; vzgojitelj posveča veliko pozornosti navajanju na samostojnost; skupina ima cilj dobiti internet</p>	materialne razmere	pogoji za učenje samostojnosti
<p>negativen vpliv nekdanje rigidne institucije, ki je imela na kupu 5 vzgojnih skupin; mladostniki imajo v zavodu nadpovprečne bivanjske razmere; mladostniki imajo možnost popoldanskih izhodov; za potrebne sestavine za kuhanje skupina zaprosi v ekonomatu; za kuhanje je poskrbljeno v kuhinji zavoda (2); pred časom so hrano nosili v skupine in jedli v njej; organizacija življenja v zavodu je taka kot doma; težko je biti samostojna skupina; institucija bi lahko naredila več; zaradi prevelikega števila fantov priprava na samostojnost ni mogoča; problematika skupnega bivanja več skupin</p>	bivanjske razmere	
<p>hišni red je narejen tako, da otroci pridobivajo spretnosti in znanje za življenje; različne lokacije skupin omogočajo več možnosti prilagajanja hišnega reda; bolj je odvisno, kako se stvari spelje, in ne, kako so postavljene; pogojevanje bivanja v zavodu s študentskim delom čez poletje (2); možnosti se povečujejo z upoštevanjem pravil; spodbujanje k samostojnosti je težko zaradi omejitve svobode; boljša priprava na samostojnost je onemogočena zaradi sistema; sankcije omejujejo pripravo na samostojnost mladostnikov; fantje sami ne zapuščajo območja zavoda; spremstvo ob odhodu v trgovino; obisk računalniške učilnice dvakrat na teden (2); mladostniki imajo v skupini razpored za računalnik (2); mladostniki lahko vsak dan uporabljajo računalnik</p>	hišni red	pravila
<p>fantje sami ne zapuščajo območja zavoda; spremstvo ob odhodu v trgovino; obisk računalniške učilnice dvakrat na teden (2); mladostniki imajo v skupini razpored za računalnik (2); mladostniki lahko vsak dan uporabljajo računalnik</p>	dogovori	

težko sklepamo, da bi uspešnost vzgojnega delovanja ustanove in pripravljenost za vrnitev v zunajinstitucionalno okolje dojemali kot čisto kategorijo. Pri tem ne želimo prejudicirati, da ustanove naredijo dovolj oziroma so dovolj usmerjene v delo za pripravlanje mladih za poinstitucionalno življenje.

Kategorijo imenujemo pogoji v vzgojnem zavodu za učenje samostojnosti.

Vzgojni zavod s svojo vlogo pomembno vpliva na učenje samostojnosti. Vzgojitelji soglašajo, da v raziskavo vključena vzgojna zavoda mladostnikom zagotavljata ustrezne prostorske razmere.

Osrednje oskrbovalne enote so še vedno del vsakdana vzgojnih zavodov. Ekonomat, zavodska pralnica, vzdrževalec objektov, kuhinja in skupna jedilnica ostajajo del realnosti. Mladostnikom te enote na eni strani olajšajo bivanje, saj jim ni treba misliti na oskrbo s

hrano, skrbeti za pomivanje posode, za pranje posteljnine ali posamezna manjša popravila, na drugi strani pa tak način mladostnike prikrajša za lastno izkušnjo pri delu in učenju običajnih vsakodnevnih obveznosti.

Prostorska problematika v vzgojnih zavodih je še vedno aktualna tema. Vpliva na delo posameznih skupin in večjo individualnost posameznika. Krajncan (2006) poudarja, da je decentralizacija nujen pogoj za življenjska razmerja, ki dopuščajo samostojnost. V enem od vzgojnih zavodov, iz katerih prihajajo intervjuvani vzgojitelji, so bivanjske enote že fizično ločene med seboj. To pozitivno vpliva na skupine. Opaziti je vidno razliko v upoštevanju individualnosti in večjih možnosti učenja spretnosti samostojnosti. Decentralizacija v zavode prinaša več svobode tako mladostnikom pri bivanju kot vzgojiteljem pri načrtovanju svojega dela.

Samostojnost v vzgojnih zavodih je tesno povezana s svobodo. V posameznih primerih so mladi zaradi omejevanja svobode kot preventive ali posledice kaznovanja prikrajšani za učenje posameznih spretnosti. Eden od vzgojiteljev je pri tem opozoril na populacijo, ki biva v vzgojnem zavodu. Poudariti je treba, da je delo v enem od vključenih vzgojnih zavodov težavnejše, saj velja nenapisano pravilo, da so neukrotljivi posamezniki iz enega zavoda premeščeni v drugega, v katerem imajo manj svobode.

Vzgojne ustanove se na različne načine trudijo nadomestiti zamujeno učenje mladostnikov. To poskušajo nadoknaditi s pomočjo skupnih in skupinskih opravil, skrbi za red in

čistočo ter drugih opravil, podobnih družinskemu modelu (Škoflek *et al.* 2004).

Kategorijo poimenujemo učenje konkretnih znanj in spretnosti za lažji prehod v samostojnost.

Vzgojitelji pripovedujejo o obveznostih, ki jih opravljajo mladostniki v vzgojnih zavodih in s katerimi na različne načine zapolnjujejo pomanjkljivosti oskrbovanih enot. V skupinah mladostniki skrbijo za svoje prostore, se občasno učijo priprave obrokov, v enem od vzgojnih zavodov tudi samostojno skrbijo za pranje in likanje svojega perila.

Pomemben del pri pripravi na življenje zunaj zavodske strukture je učenje ravnanja z denarjem. Vzgojitelji pravijo, da so nekateri pri rav-

Preglednica 3: Vloga vzgojnega zavoda pri osamosvajanju mladih.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
vsakodnevna priprava zajtrka (2); priprava skupne večerje enkrat na teden (2); vsak teden nekdo prevzame skrb za kuhinjo in pripravo večerje; večerjo pripeljejo iz šolske kuhinje; kosilo mladostniki jedo v šoli; mladostniki ne dobijo vpogleda v to, kako se kupujejo živila in iz njih pripravi obrok; če je kdo lačen, si lahko obrok pripravi sam v jedilnici; učenje nabave živil in nato priprave obroka (2); tisti, ki ostanejo za konec tedna v zavodu, si vse obroke pripravljajo sami; prehranjevanje poteka v jedilnici; skupna priprava večerje enkrat na 14 dni (2); problem za učenje kuhanja zaradi urnika; mladostniki bi se lahko večkrat učili kuhanja	prehrana	
tedensko generalno čiščenje (2); posteljnino pere zavodska pralnica; mladostniki si sami perejo perilo; poskus navajanja na urnik pri vsakodnevnih opravilih; fantje vedo, kje so pripomočki za opravljanje hišnih opravil; pranje perila je odgovornost posameznika; učenje pospravljanja; za popraviljanje stvari v skupini je odgovoren hišnik; vsak mladostnik v skupini je odgovoren za ureditev enega od prostorov	skrb za čistočo in urejenost prostorov	gospodinjstvo
učenje beljenja; mladostniki se ne učijo likanja; mladostniki se občasno učijo šivanja na različnih delavnicah; mladostniki si sami likajo perilo; mladostniki popravijo nekatere tehnične zadeve v skupini	pridobivanje drugih znanj	
nekateri imajo štipendijo, nekateri nimajo praktično nič denarja zaradi socialno šibkih družin; mladostniki večinoma denar prinesejo s seboj le za izhode; v preteklosti so dobili plačilo za pospravljanje zavoda čez vikend; mladostniki so pogosto brez finančnih sredstev (2); študentsko delo kot učenje dobiti službo, se organizirati, razpolagati z denarjem	finančna preskrbljenost	
nekateri mladostniki so popolnoma samostojni pri razpolaganju z denarjem; denar mladostniki hranijo v blagajni in ga oddajo, ko se vrnejo iz izhoda (4); mladostnikov se v oddajo denarja v blagajno ne sili; z mladostniki, ki ne znajo razpolagati z denarjem, se naredi načrt; za večje vsote denarja poskrbi vzgojitelj sam oziroma v sodelovanju s CSD; skupno načrtovanje porabe denarja v primeru prejemanja dodatne pomoči; ravnanja z denarjem se lahko učijo tisti, ki imajo štipendije	razpolaganje s finančnimi sredstvi	upravljanje z denarjem
detekcija pri osebni higieni je hitra; glede osebne higiene je potrebno veliko opozoril; osebna higiena kmalu postane rutina; vzgojitelji spremljajo higieno v skupini; higienske navade se med mladostniki razlikujejo (2); za izboljšanje higienskih navad pomaga neposredno opozorilo; vzgojitelji spremljajo, ali mladostniki skrbijo za higieno	osebna higiena	skrb za urejenost

težko je spodbujati zdrave prehranjevalne navade, če jih nekdo nima; glede zdrave prehrane vzgojitelji ne morejo veliko narediti; šolski obroki morajo zadostiti normativom; mladostniki odklanjajo veliko zdrave hrane; ozaveščanje mladostnikov glede zdrave prehrane; za zdravo prehrano je poskrbljeno v jedilnici; odsvetovanje kupovanja nezdrave hrane	zdrava prehrana	skrb za zdravje
mladostniki so glede računalniške pismenosti dobro usposobljeni (4); računalniško znanje mladostniki prinesejo od doma	računalniška pismenost	delo z računalnikom
v izobraževalnih programih poteka predmet računalniškega opismenjevanja; izdelovanje seminarских nalog na računalniku (2); možnost daljše uporabe računalnika, če se izrazi interes (2); možnost obiskovanja računalniškega krožka; računalniškega krožka v letošnjem šolskem letu ni bilo; poskušanje mladostnikom pokazati praktične vidike uporabe interneta	pogoji za učenje dela z računalnikom	
za tiste, ki želijo opravljati vozniški izpit in imajo finančna sredstva, ni ovir; če imajo mladostniki interes, lahko izpit opravljajo v času bivanja v zavodu; možnost opravljanja izpita za avto imajo tisti, ki upoštevajo pravila; spodbujanje k opravljanju vozniškega izpita kot del vzgojnega programa; opravljanje izpita poteka v dogovoru s starši	pogoji za opravljanje vozniškega izpita	vozniški izpit
kuharski profil: velika zaposljivost (2); podatkov o zaposljivosti, ki jo omogoča administrativni program, ni, ker zdaj končuje prva generacija; šiviljski program: zelo težka zaposljivost; zaposljivost, ki jo omogočajo programi, je dobra	šolski programi	zaposlitev
pridobljene delovne navade odpirajo vrata; nekateri mladostniki najdejo zaposlitev že v času bivanja v zavodu; približno polovica mladostnikov ve, kje se bodo zaposlili; pri iskanju zaposlitve so pomembnejši starši kot vzgojitelji; učenje pisanja prošenj glede na potrebe posameznika (3); učenje iskanja zaposlitve (3)	pomoč pri zaposlitvi	

nanju z denarjem povsem samostojni, z drugimi pa je treba narediti individualni načrt. Kot težava je omenjena finančna ohromelost mladostnikov. Za mlade je ekonomska nesamostojnost največja prisila, ki jih ohranja v podrejenem položaju v odnosu do odraslih v družbi (Ule *et al.* 1993).

V enem od vzgojnih zavodov so v preteklosti to težavo zmanjševali s čiščenjem skupnih prostorov; za to so mladostniki prejeli simbolično plačilo. Zdaj je aktualno spodbujanje opravljanja počitniškega dela med šolskimi počitnicami.

Zaposlitev je za mlade izjemno pomembna, saj jim omogoča ekonomsko neodvisnost. Brez finančne samostojnosti jim je oblikovanje neodvisnosti zelo oteženo. Vzgojitelji povedo, da nekateri najdejo zaposlitev že v času bivanja v vzgojnem zavodu. Eden od njih je dejal, da o zaposljivosti mladostnikov po odpustu iz vzgojnega zavoda nimajo podatkov.

Vzgojitelji pri iskanju mladostnikove prve zaposlitve pomagajo z nasveti, učenjem pisanja prošenj in iskanjem ponudb dela prek spleta. Eden od vzgojiteljev je v to temo vpletel

starše mladostnikov kot odgovorne za pomoč mladim na tem področju. Zaposljivost mladih, ki končajo šolanje, je povezana tudi z njihovo motivacijo. Večja kot je, večji sta angažiranost in možnost pridobitve zaposlitve.

Dobro znanje dela z računalnikom je za mladostnike nujna spretnost, saj lahko z njo uspešno konkurirajo na zaposlitvenem trgu. Za učenje računalniških spretnosti je poskrbljeno v obeh vzgojnih zavodih. Skupine imajo priključek za internetno povezavo; to mladostnikom v okviru hišnega reda omogoča samostojno uporabo računalnika. Vzgojitelji se strinjajo, da so mladi v računalniškem znanju dovolj spretni.

Kljub številnim možnostim, ki so ponujene mladostnikom, se vzgojitelji strinjajo, da bi bilo učenja spretnosti za samostojnost mladostnikov lahko več. Pri tem je eden od vzgojiteljev poudaril vlogo institucije, saj bi glede tega lahko naredila več. Smiselno poudariti, da so rezultati subjektiven pogled vzgojiteljev na samostojnost mladih, ne kažejo pa mnenja mladostnikov.

V intervjujih z vzgojitelji smo se pogovarjali tudi o izobraževalnih programih, ki so v

Preglednica 4: Ohranjanje stika z zunanjim svetom.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
v okolici zavoda je malo možnosti vključevanja v društva in klube; v bližnji okolici kateri od mladostnikov občasno obiskuje kakšno športno dejavnost; vključevanje v tekmovanja v okolici zavoda; nekaj se jih občasno vključuje v zunanje klube (plesni tečaj, borilne veščine); v letošnjem letu se fantje niso udeleževali v zunanjih društvih; slabe povezave z okoliškimi društvi; integracija v bližnjo okolico prek kickboxa in plezanja	vključevanje v društva, klube in druge organizacije	vključevanje v bližnjo okolico vzgojnega zavoda
z vrstniki v okolici imajo mladostniki zelo malo kontaktov ali nič (4); povezovanje z zunanjimi dijaki v zavodu (2); napisan projekt Skate parka Logatec; prek projekta Skate parka se bodo mladostniki lahko bolj povezali z vrstniki zunaj zavoda; veze z okolico zavoda le prek preprodajalcev mamil (2)	druženje z vrstniki	
manj kontaktov z okolico je tudi posledica manjše potrebe zaradi mešane skupine gojencev v zavodu; mladostniki se povezujejo s kražani prek prireditev (2); zavod je v letošnjem šolskem letu zaradi incidenta v kraju v slabi luči; organizacija Krpanove poti; še vedno opažena stigma na lokalni ravni; integracije v bližnje okolje je zelo malo	povezovanje s kražani	
pomembno je ohranjanje stikov z vrstniki v domačem okolju; nekateri mladostniki imajo veliko različne družbe v domačem okolju, drugi pa imajo malo prijateljev; vključevanje v okolje je zelo odvisno od staršev	ohranjanje stikov z domačim okoljem	vključevanje v zunanje okolje
sodelovanje zavodov prek prireditev (2)	sodelovanje z drugimi zavodi	
posamezne organizacije prihajajo v zavod in delajo z mladostniki; z organizacijami se mladostniki udeležujejo tudi dejavnosti zunaj zavoda; v preteklosti je bilo nekaj odličnih projektov; dejavnosti organizacij v zavodu so namenjene samo fantom iz zavoda; društva najpogosteje aktivnosti izvajajo znotraj zavoda	sodelovanje z drugimi organizacijami	
na vsakoletnih prireditvah se družijo mladostniki od vsepovsod; planinski pohodi; enotedenski tabori, na katerih se mladostniki integrirajo v okolje; za normalizacijo je dobro poskrbljeno; učenje vedenja prek občasnega prehranjevanja zunaj; kuharska šola se integrira v okolico v okviru pogostitev na raznih prireditvah; integracija prek nastopov, kina, športnih prireditev, kulturnih prireditev; nekateri so šibkejši na področju samostojnosti v zunanjem okolju v primerjavi z vrstniki; učenje samostojnosti na konkretnih primerih v zunanjem okolju; učenje orientacije zunaj zavoda; posamezni izleti s skupino; nekaterih srečan je udeležujejo tudi drugi vrstniki zunaj zavoda; zavzemanje vzgojitelja za čim več izhodov v zunanje okolje; mladostniki se vedejo drugače zunaj zavoda kot v njem; učenje spretnosti v zunanjem okolju; poleti je več integracije v okolje; pozimi obiski kina, bazenov; pozimi je skupina več v zavodu; integracija prek ogledov knjižnic, predavanj, prireditev, izletov, večerij zunaj; veliko načrtov za naslednje leto, da bi več hodili ven	vključevanje prek različnih dejavnosti	
mladostnike se poskuša obveščati o zunanji realnosti (2); vlaganje truda v pripravo mladostnikov na samostojnost; seznanjanje mladostnikov o samostojnem življenju; mladostniki se večinoma vrnejo domov k staršem; zavod ima vizijo projekta stanovanja za mladostnike po odpustu iz zavoda	priprava na odpust	
po odpustu spremljanje ni uzakonjeno; pomoč posameznikom ob odpustu; po odpustu stiki s tistimi, s katerimi je ustvarjen dober odnos; navadno stik z mladostniki prvi dve leti po odpustu, ob njihovem obisku zavoda; po zapustitvi zavoda vzgojitelji nimajo podatkov o zaposljivosti	sodelovanje po odpustu	odpust

vzgojnih zavodih na voljo mladostnikom. Avtoličarski in kuharski program vzgojitelji ocenjujejo kot zelo smiselna. Nasprotno pa šiviljski program mladostnikom daje le malo možnosti za zaposlitev. Nekateri programi so bili aktualni

pred desetletji, danes pa zaradi modernizacije podjetij in procesov niso več.

Vzgojna zavoda mladostnikom po navadi ne omejujeta možnosti opravljanja voziškega izpita. Eden od vzgojiteljev je dejal, da mla-

dostnike k temu zelo spodbujajo, čeprav se ob tem spet pojavi omejitev finančnih možnosti. Vsekakor pa te odločitve vedno potekajo v dogovoru in sodelovanju s starši.

Kategorijo poimenujemo vključevanje v okolje.

Mladostniki se z zunanjim okoljem povezujejo prek različnih prireditev, nastopov, predavanj, tekmovanj, taborov, kulturnih prireditev, kino predstav, prehranjevanja v restavracijah, vključevanja v športne klube, prek doživljajske pedagogike in povezovanja z drugimi vzgojnimi zavodi. Vzgojitelji opažajo, da so nekateri mladostniki šibkejši na področju samostojnosti v zunanjem okolju v primerjavi z vrstniki zunaj vzgojnega zavoda.

Kiehn (1997: 159) meni, da morajo

vzgojitelji mlademu človeku, ki je pred odsotitvijo, dovoljevati, da se razgleduje navzven in da skupinskemu življenju ne namenja več toliko pozornosti kot prej. Tudi s tem bodo preprečili, da bi se mladostnik pozneje počutil osamljenega in ogroženega.

Avtorjevo razmišljanje ponuja kritičen pogled na obstoječo prakso, v kateri vzgojni zavodi velikokrat kaznujejo s prepovedovanjem odhodov domov.

Zelo pomembni za mlade, za katere se predvideva, da se bodo po končanem bivanju v vzgojnem zavodu vrnili v domače okolje, sta sodelovanje in dopuščanje povezovanja tako z družino kot z domačo soseso. Posebno vrednost ima delo z družino v času, ko mladostnik biva v

vzgojnem zavodu. Vrnitev v družino, katere stiske ostajajo iste kot pred mladostnikovim odhodom, zanj gotovo ne prinaša pozitivnih posledic.

Z bližjo okolico zavodov mladostniki skoraj nimajo stika. To pomeni, da so v okolju, v katerem so nastanjeni, še bolj stigmatizirani. Tako rekoč edini stik z občani poteka prek odprtih prireditev v zavodu, ki se jih lahko udeležujejo zunanji obiskovalci. Negativen vpliv bližnje okolice, na katerega opozarjajo vzgojitelji, je v povezavah s preprodajalci drog v bližnji okolici. Ker je droga med vsemi mladimi postala del vsakdana, se bo treba naučiti, kako živeti ob tej realnosti.

Povezovanje z bližnjo okolico se v enem od vzgojnih zavodov uresničuje tudi prek vključitve zunanjih učencev v notranje srednješolske programe. Horvat (1997) tako imenovani integraciji navznoter pripisuje številne prednosti: neizoliranost mladih v začasnem okolju, enakost pred vrstniki v šolskem okolju, dogajanje transferjev med mladimi, vpliv na večjo sprejetost zavoda v okolju, privilegirana zunanjih učencev zaradi ugodnejših normativov in pozitiven vpliv zunanjih učencev.

Mladostniki so kljub vsem usmeritvam k odprtosti in povezanosti z zunanostjo še vedno prikrajšani v stikih z okoljem zunaj zavoda. Posledice mladostnik čuti predvsem ob koncu bivanja v zavodu. To je med drugimi posledica neupoštevanja oziroma pomanjkanja regionalnega načela nameščanja. Vzgojni zavod je namreč pogosto zelo oddaljen od mladostnikovega domačega kraja, tako se vključevanje v to okolje ne more uresničevati

Preglednica 5: Sodelovanje vzgojiteljev z mladostnikom, njihovimi starši in pristojnim centrom za socialno delo.

kode 1. reda	kode 2. reda	kode 3. reda
mladostniki se glede učenja spretnosti veliko povezujejo z vrstniki v zavodu; pri osebni higieni mladostnike uči tudi zgled vrstnikov; na mladostnika tako kot institucija vplivajo tudi vrstniki	vpliv vrstnikov na učenje spretnosti	vpliv vrstnikov
problem priprave na samostojnost se prepleta s populacijo v zavodu	negativen vpliv vrstnikov	
nekateri starši slabo oskrbujejo oziroma so zapuščeni; pogosto se mladostniki v zavodih spremenijo, vendar domača situacija kljub temu ostaja zavirajoča; opažanje velikega problema glede priprave na samostojnost doma	družinska situacija	
nekateri starši otrokom ne znajo dati opravil; starši z oddajo v zavod mislijo, da mladostnikom ni treba nič več početi; starši otroka sprejmejo za vikend, druge stvari pa opustijo; starši veliko naredijo namesto mladostnikov; vikend doma je bolj ležerno strukturiran; starši otroku veliko pustijo zaradi ljubeča miru	vpliv staršev na sodelovanje mladostnikov	vpliv staršev

dogovori o mladostnikovem denarju se sklepajo tudi s starši; svetovanje staršem, kako naj preživijo vikend z mladostnikom (2); preverjanje dogovorov, ki jih starši določijo z mladostniki; starši imajo možnost vključitve v skupino za starše; skupina za starše je včasih težje izvedljiva zaradi nizkega socialno-ekonomskega statusa staršev; prilagajanje pomoči posameznim staršem; poskušanje vplivati na to, da mladostnika tudi doma pripravljajo na samostojnost; če vzgojitelj vidi, da so doma problemi, svetuje, kako naj strukturirajo vikend	pomoč pri vzgoji	sodelovanje s starši
vzgojitelja zanima, kako je mladostnik preživel vikend (2); ni dobro, če otroci čez vikend ne hodijo domov	preživljanje skupnega časa	
razlike v sodelovanju s starši (2); sodelovanje s starši prek sms sporočil, telefona, osebno, na sestankih; če so starši kritični do mladostnikov, jih vzgojitelji manj obveščajo o kršitvah mladostnika v zavodu; sodelovanje s starši je odvisno od njihove pripravljenosti (2); z večino staršev je vzgojitelj v kontaktu glede dogovorov za vikende (3); velik poudarek na sodelovanju s starši; zavod na začetku izrazi pričakovanje po maksimalnem sodelovanju s starši; na začetku tedna izmenjava informacij med vzgojiteljem in starši o vikendu; nekateri starši bi najraje komunicirali prek zadnje strani dovolilnice za izhod; obisk vzgojitelja na domu mladostnika v času počitnic; z nekaterimi starši se vzgojitelj sliši vsak dan; osebna srečanja s starši na timskih sestankih in obiskih doma; s starši poteka pogovor o aktualnih stvareh; vzgojitelji s starši sodelujejo in delujejo kot povezana enota	pretok informacij	vpliv šole
prenašanje znanja iz praktičnega pouka v skupino in domov; administrativna šola prinaša manj znanja; izobraževalni program je usmerjen za življenje (mediacija, komunikologija); priprava na samostojnost je povezana s kuharskim programom; kuharji morajo skrbeti za urejenost svoje delovne obleke (2); pisanje prošenj je v učnem načrtu; učenje prek prehajanja iz lažjih na zahtevnejša dela; učenje odgovornosti s poklicem avtokleparja; mladostniki se izobražujejo za praktične poklice	učenje spretnosti znotraj programov	
kuharska šola dobro vzgaja; kuharska šola je najbolj smotrna od vseh programov; po koncu teh programov lahko vsi začnejo delati; tisti, ki obiskujejo kuharsko in slaščičarsko šolo, se precej lažje in bolje znajdejo kot tisti z administrativno šolo; večletni pogovori o smiselnosti šiviljskega programa	smotnost programov	
<ul style="list-style-type: none"> sodelovanje s CSD-jem se izvaja, kot je zakonsko določeno glede sodelovanja so CSD-ji odzivni sodelovanje s CSD-jem je odvisno od zahtevnosti posameznega primera vključevanje CSD-ja je zelo odvisno od angažiranosti socialnega delavca (2) določene mladostnike pogosto pokličejo s CSD-jev, saj se starši umaknejo CSD-ji so z mladostniki bolj malo v stiku CSD se angažira pri pomoči mladostnikom na pobudo staršev osebni interes vzgojitelja je najmočnejši faktor sodelovanja s CSD-jem vzgojitelji so zelo malo v stiku s socialnimi delavci s CSD-jem komunicira socialna delavka (2) CSD-ji se razlikujejo glede sodelovanja komunikacija vzgojitelja s CSD-jem prek pisanja poročil o mladostniku sodelovanja s CSD-jem po samem odpustu ni 	odzivnost CSD-ja	sodelovanje s CSD-jem
<ul style="list-style-type: none"> po odpustu mladostnike prevzame CSD primerov sodelovanja CSD-jev pri iskanju zaposlitve je zelo malo nekateri CSD-ji večkrat obiščejo gojenca, drugi pa so v stiku samo ob sprejemu in ob odpustu prenašanje odgovornosti na center za socialno delo, da pomaga mladostniku poiskati zaposlitev 	stik CSD-ja z mladostnikom	

v pričakovanju večjega uspeha. Še več, zaradi oddaljenosti se socialni stiki z namestitvijo pogosto prekinejo.

Kategorijo smo poimenovali sodelovanje s pomembnimi osebami in ustanovami.

Vzgojitelji pripovedujejo, da se nekateri starši ob sprejemu mladostnika v vzgojni zavod oddaljijo od aktivne udeležbe v obravnavi. Razloge za to lahko iščemo tako v občutku

nekompetentnosti za vzgojo kot v umiku po tem, ko skrb nad njim prevzame javna služba.

Družinska struktura je ena najbolj zaprtih in v naši kulturi je vstop v ta prostor tabuiran. Kljub temu bi bilo treba najti primerne načine, kako okrepiti sodelovanje z družinami mladostnikov, v katere se ti vračajo med vikendi. Kot se mladi samostojnosti in odgovornosti učijo med tednom v vzgojnem

zavodu, bi morali to med vikendi in počitnicami početi tudi doma.

Po poročanju vzgojiteljev je sodelovanje posameznih centrov za socialno delo različno. Pripovedujejo tako o pozitivnih kot o negativnih izkušnjah z vključevanjem socialnih delavcev v obravnavo.

Pristojnosti centrov za socialno delo so določene preveč načelno, ker je njihovo spremljanje otrok povezano več ali manj samo s tiskimi sestanki, ne spremljajo pa permanentne obravnave otroka. Ob tem je tudi delo z družino največkrat obrobno. Po ocenah centrov za socialno delo v Sloveniji so strokovni delavci največkrat zadovoljni z delom vzgojiteljev v vzgojnih zavodih, vzgojitelji pa so v času obravnave večinoma nezadovoljni s sodelovanjem strokovnih delavcev centrov za socialno delo (Krajncan 2003).

V izjavah vzgojiteljev je mogoče zaslediti pripisovanje posameznih obveznosti in odgovornosti centru za socialno delo oziroma staršem. Ta začarani krog, v katerem se zdi, da nihče ni prepričan o svoji vlogi in dolžnostih do mladostnika, je najverjetneje posledica nestrukturiranega dodeljevanja pristojnosti in odgovornosti med subjekti. Posledice tega najbolj čuti mladostnik. Kobolt (2002) predlaga jasno opredelitev vlog že pred napotitvijo v vzgojni zavod.

Intervjuvanci so povedali, da ob odpustu iz vzgojnega zavoda po navadi nimajo več stikov z mladimi oziroma jih imajo le s tistimi, s katerimi so vzpostavili boljši odnos. Prevzem te odgovornosti se pričakuje od pristojnega centra za socialno delo.

Sodelovanje med centrom za socialno delo, vzgojitelji in zavodom bi moralo biti v času odpusta in po njem največje, še posebej kadar življenjske razmere mladostniku ne dopuščajo vrnitve v domače okolje. V delovnih nalogah vzgojiteljev to ni opredeljeno, se to po navadi ne dogaja. Tako je potreba po nadgradnji delovnih nalog oziroma vzpostavitvi profila, ki bi prevzel mentorstvo mladostnikov po odpustu iz takih in podobnih institucij, zelo velika. Pa naj gre tukaj za mlade, ki se vrnejo domov, ali pa za tiste, ki izberejo druge načine življenja po odpustu.

SKLEP

Analizo pogovorov z vzgojitelji lahko strnemo v osnovna spoznanja:

- vzgojitelji se zavedajo pomena osamosvajanja mladostnikov;
- mladostnikom vzgojni zavod zagotavlja dobre osnovne bivanjske razmere;
- prikazane so pomanjkljivosti v organizaciji in delovanju vzgojnih zavodov, ki vplivajo na samostojnost mladostnikov;
- integracija v okolje je pomanjkljiva;
- pojavljajo se razlike v vključevanju subjektov, pomembnih za mladostnika;
- sistemska ureditev področja pri spremljanju mladostnikov ob odpustu je nezadostna.

Dobra priprava mladostnikov na samostojnost v času bivanja v vzgojnih zavodih vpliva na zmanjšanje občutkov negotovosti in izgubljenosti ob koncu bivanja. Vsekakor pa se s tem ne smemo zadovoljiti, saj je organiziranje pomoči po odpustu nujno potrebno in zelo aktualno. Menimo, da je nezadostno, nesistematično in nenadzorovano.

Mladi ob koncu šolanja in odpustu iz vzgojnega zavoda potrebujejo podporo, da bi se postopno osamosvojili. Na začetku vzpostavljanja finančne samostojnosti si mladi brez višjih dohodkov le redko lahko privoščijo najemniška stanovanja. Prav tako prihajajo iz zavodov, ki so še vedno razmeroma zaprti ali jih zunanji svet stigmatizira. Konec koncev so to mladostniki, ki navadno potrebujejo več spodbud, usmeritev in spremljanja.

Pred nekaj leti so začeli izvajati projekte socialnega podjetništva za mlade, ki jim grozi nevarnost dolgotrajne brezposelnosti in socialne izključenosti. Med prepoznavnejšimi je projekt *Tovarna dela*, ki spodbuja zaposlovanje na področju gostinstva in predelave tekstila.

Opaziti je še veliko drugih aktualnih potreb, npr. modernizacijo izobraževalnih programov v vzgojnih zavodih, večjo samostojnost posamezne vzgojne skupine, boljše sodelovanje med pomembnimi akterji. Prav tako še vedno ostaja odprto vprašanje, kam gredo mladi po odpustu iz vzgojnega zavoda, kako se znajdejo, ali so pri tem uspešni, kdo jim pomaga. Sled za mladimi se namreč po odpustu pogosto izgubi.

Čeprav se zavedamo, da je učenje osamosvajanja pomembno, še vedno obstaja veliko ovir, ki zmanjšujejo možnosti za uspešno reintegracijo v zunanje okolje. Brez mrežne pomoči, torej sočasne delovanja vseh za otroka pomembnih vpletenih subjektov, bomo toliko težje dosegali cilje, ki bodo za posameznika in okolico optimalni.

Naša raziskava je bila usmerjena v analizo ključnih vzgojnih prizadevanj za usposabljanje mladih v vzgojnih institucijah, saj bi jih tako čim boljše usposobili za življenje zunaj institucije in bi se lahko vključili v družbo. Razlog je bil predvsem ta, da zakonske podlage za mladinska stanovanja v Sloveniji še vedno nimamo, čeprav nekaj vzgojnih zavodov to prakso že uveljavlja.

VIRI

- ALIČ, L. (1997), *Posttremanska uspešnost nekdanjih gojencev VIZ Frana Milčinskega v Smladniku, odpuščenih v letih 1990–1995*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- BREGANT, L. (1987), Etiološka klasifikacija disocialnih motenj. V: Kopal, M. (ur.), *Psihoterapija 15*. Ljubljana: Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana.
- ČELHAR, A. (1995), *Odpust gojencev iz vzgojnih zavodov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- DOEF, V. D. (1992), Four features of child psychopathology. An interdisciplinary model of classification and treatment. V: Van der Ploeg J. D. (ur.), *Vulnerable youth in residential care*. Part II. Leuven: Garant (19–27).
- DUSOLT, H. (2001), *Elternarbeit*. Weinheim, Basel: Beltz Verlag.
- FEWSTER, G., GARFAT, T. (2002), Residential child and youth care. V: Ferguson, R., Pence, A., Denholm, C., *Professional child and youth care*. Vancouver: UBC Press (15–43).
- HARDER, A. T., KNORTH, E. J., KALVERBOER, M. E., ZANDBERG, T. (2008), *Secure residential treatment for juveniles with severe behavioural problems: what about its outcomes?* Dostopno na: http://www.outcome-network.org/paper/161:secure_residential_treatment_for_juveniles_with_severe_behavioural_problems_what_about_its_outcomes (10. 11. 2012).
- HORVAT, B. (2005), *Ocenitev usklajenosti sodelovanja centrov za socialno delo z vzgojnimi zavodi pri obravnavanju otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo).
- HORVAT, J. (1997), Integracija srednješolcev z motnjami v vedenju in osebnosti. V: Destovnik, K. (ur.), *Uresničevanje integracije v praksi: vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami: zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997*. Ljubljana: Center Kontura (389–396).
- KIEHN, E. (1997), *Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: samozaložba.
- KOBOLT, A. (2002), Socioterapevtsko delo z družinami. V: Meško, G. (ur.), *Vizije slovenske kriminologije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola (187–196).
- KOLLER-TRBOVIČ, N. (2001), Sodelovanje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja (oziroma tistih, pri katerih obstaja povečano tveganje za tako vedenje) na različnih nivojih procesa odločanja in interveniranja. *Socialna pedagogika*, 5, 2: 213–225.
- KRAJNČAN, M. (2003), *Analiza kriterijev oddaje otrok in mladostnikov v vzgojne zavode*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (doktorska disertacija).
- (2006), Na pragu novega doma: oddaja otrok v vzgojni zavod. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- LORENČIČ, B. (2006), *Analiza odpustov otrok in mladostnikov iz Mladinskega doma Malči Beličeve*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).
- MINICHELLO, V., ARONI, R., TIMEWELL, E., ALEXANDER, L. (1990), *In-depth interviewing: researching people*. Melbourne: Longman Cheshire.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2008), *Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo*. Dostopno na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/katalog_pooblastila_csd_jul08.pdf (10. 1. 2013) (89–90).
- MYSCHKER, N. (2002), *Verhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen, 4 Auflage*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer GmbH.
- POST, W. (1997), *Erziehung im Heim. Perspektiven der Heimerziehung im System der Jugendhilfe*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- RAVNIKAR, F. (1991), *Slovenski vzgojni zavodi od Milčinskega do danes*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo).

- SCHRADER, W. (1991), *Heilpädagogische Heimerziehung bei Kindern und Jugendlichen mit Verhaltensstörungen und Lernbehinderungen*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.
- ŠKALAR, V. (1995), *Okvirni vzgojni program za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem domu*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- (1997), Integracija in kurikularna prenova. V: Destovnik, K. (ur.), *Uresničevanje integracije v praksi: vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami: zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997*. Ljubljana: Center Kontura (11–16).
- Sozialpädagogische Familienhilfe in Nordrhein-Westfalen* (1985). Düsseldorf: Ministerium für Arbeit, Gesundheit und Soziales NRW.
- ŠKOFLEK, I. (1989), *Evaluacija procesov in efektov zavodskega tretmana otrok in mladostnikov z motnjami vedenja v socialistični republiki Sloveniji*. Beograd: samozaložba (doktorska disertacija).
- ŠKOFLEK, I., SELŠEK, M., RAVNIKAR, F., BREZNIČAR, S., KRAJNČAN, A. (2004), *Priloga k vzgojnemu programu*. Dostopno na: <http://www.zrss.si> (17. 1. 2013).
- ŠUČUR, Z. (1997), Integracija i inkluzija: sličnosti i razlike. *Defectologica Slovenica*, 5, 3: 7–17.
- The who cares? Trust* (2013). *Helping children in care to thrive*. Dostopno na <http://www.thewhocarestrust.org.uk> (1. 2. 2013).
- ULE, M., MIHELJAK, V., MENCIN, M., VAUPOTIČ, M. (1993), *Mladina*, 93. Raziskava: delno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zehnter Kinder- und Jugendbericht* (1998). *Bericht über die Lebenssituation von Kindern und die Leistungen der Kinderhilfen in Deutschland*. Dostopno na: http://www.bmfsfj.de/doku/Publikationen/kjb/data/download/10_Jugendbericht_gesamt.pdf (12. 9. 2013).

Andreja Kornhauser, Jana Mali

PRIPRAVA STAREGA ČLOVEKA NA ŽIVLJENJE V DOMU ZA STARE LJUDI

UVOD

Demografske spremembe, ki so v »razvitih družbah« vse vidnejše, se kažejo tudi v Sloveniji. Oskrba starega človeka v veliki meri ne poteka več v ožjem družinskem okolju in vedno več starih ljudi tretje življenjsko obdobje preživi v domu za stare.¹ Prehod v tak dom je za stare ljudi velika sprememba na različnih življenjskih področjih, na primer na čustvenem in fizičnem. Kaže se v spremenjenem funkcioniranju socialnih omrežij, opravljanju dnevnih rutin, ne nazadnje pa ima tudi različne finančne posledice. Stari ljudje, ki zaradi zdravstvenih, duševnih ali socialnih sprememb ne morejo živeti v svojih domovih ali pri sorodnikih, se odločajo za življenje v domovih za stare ljudi.

Raziskave kažejo, da 12 % starejših od 65 let ne more v celoti skrbeti zase, da dodatno pomoč pri osebni negi potrebuje 5 % oseb in da pomoč pri gospodinjstvu potrebuje 21–25 % oseb. V starostni skupini od 70 do 80 let potrebuje pomoč že 30 % ljudi. To sovpada tudi z vzroki za nastanitev v institucijah; vanje 60–70 % stanovalcev odide zaradi zdravstvenih težav – 38 % oseb domovi sprejmejo neposredno iz bolnišnic. (Pečjak 2007: 172.)

V Sloveniji so domovi za stare ljudi socialnovarstvene ustanove. Na življenje ljudi vplivajo večplastno, saj obsegajo različna področja človekovega delovanja. Vsak posameznik

v institucijo vstopi z že oblikovanimi osebnostnimi značilnostmi, določenim znanjem, sposobnostmi in navadami, torej s skupkom značilnosti, ki pa se razlikuje od pravil in zapovedi institucije. Institucija posameznikovi osebnosti tako ni v celoti prilagojena in to je osnovni problem institucije (Mali 2008 a: 133). Hojnik - Zupanc (1994: 12) je že pred dvema desetletjema ugotavljala, da se s kronološko starostjo povečuje negativen odnos do domske oskrbe, saj se s starostjo poveča čustvena občutljivost. Pri tem je pozitiven odnos do domske oskrbe trikrat večji pri starih ljudeh, ki so prej že obiskali domove in spoznali življenje v njih (*ibid.*).

Življenje v domu je za marsikoga izhod iz življenjske zagate in je nujen za preživetje, kljub temu pa je zbiranje množice starih ljudi v domu nenaravna segregacija določenega dela populacije, saj ni normalno, da so na enem prostoru nakopičeni samo stari ljudje. Prehod iz domačega v institucionalno okolje spremljajo težave, predvsem kadar se posameznik ni sam odločil za odhod v dom, ampak so mu odločitev vsilili drugi ali so nanjo vplivali dejavniki, na katere posameznik nima vpliva, na primer bolezen in z njo povezano poslabšanje zdravstvenega stanja. Prav zdravstveno stanje lahko postane najbolj kritično merilo pri spremembi bivališča, saj je preselitev v dom za stare za večino zadnja sprememba bivališča v življenju (Hojnik - Zupanc 1999: 70–71).

Odhod v institucionalno varstvo stari ljudje, ki živijo v urbanem okolju, doživljajo drugače kot stari ljudje, ki živijo v ruralnem okolju. Hlebec *et al.* (2010) ugotavljajo, da je

¹ Domovi se v različnih krajih različno imenujejo: dom starejših občanov, dom upokojujencev, center za starejše občane, dom starostnikov, dom upokojujencev in oskrbovancev, dom za stare in onemogle, dom počitka ipd. V skladu z opredelitvami in definicijami na področju socialnega dela v članku za navedene institucije poenoteno uporabljamo izraz dom za stare ljudi.

povpraševanje po storitvah institucionalnega varstva pri starejši kmečki populaciji občutno manjše kot pri urbani populaciji in da je ponudba storitev pomoči na domu v ruralnih okoljih precej manjša kot v urbanih okoljih.

V članku nas zanima pomen priprave na življenje starega človeka v domu za stare ljudi v konkretnem ruralnem okolju: v Prekmurju. Prekmurje v skladu s statističnimi podatki (Statistični urad Republike Slovenije 2012) po številnih kazalnikih gospodarske »razvitosti« (npr. po izobrazbeni strukturi) še vedno zaostaja za drugimi deli Slovenije. Kneževič Hočevar (2013: 214–215) navaja, da je bilo ob koncu šestdesetih let 20. stoletja, hkrati z uvedbo mehanizacije na kmetije v Prekmurju, vpeljana tudi institucionalno varstvo za starejše občane. V tem obdobju je bilo lastništvo kmetije še nekakšno jamstvo, da bodo mladi skrbeli za starejše v domačem okolju. Kneževič Hočevar (*ibid.*) ugotavlja tudi, da institucionalna oskrba postaja prednostna izbira v primeru potrebe po dolgotrajni oskrbi, saj tam ljudje razumejo oskrbo na domu kot oviro za nemoteno delovanje kmetije. Tako odhod v dom ni več »sramotna izbira«, kot je bil nekdanj, temveč praktična rešitev oskrbe starih ljudi na podeželju.

Po tipologiji institucionalnega varstva, ki jo navajata Hlebec in Mali (2013), obstajajo razlike med občinami glede na velikost, stopnjo urbanizacije in gospodarsko razvitost občine. V večini ruralnih in manj razvitih občin institucionalna oskrba ni zagotovljena, zato morajo stari ljudje zapustiti občino stalnega bivališča in poiskati institucionalno oskrbo v drugih občinah. Po drugi strani pa avtorici ugotavljata, da je na razvoj institucionalne oskrbe v zadnjih desetletjih zelo vplivala prevladujoča socialna politika, ki si je prizadevala zagotoviti teritorialno razporeditev institucionalnih zmogljivosti in zadovoljiti merilo 5-odstotne vključitve starejših od 65 let v to obliko oskrbe. Konkretno za ruralna območja Hlebec *et al.* (2010) navajajo, da se trend razvoja domskega varstva starih ljudi kaže v smeri povečevanja zmogljivosti domskega varstva predvsem v ruralnih okoljih v okvirjih javno-zasebnega partnerstva, ki prinaša županom politične točke, zasebnikom možnost zaslužka, država pa si

lahko ob navajanju povečanja zmogljivosti (ki ostajajo nezasedene) »umije roke«.

Podobno ugotavlja tudi Mali (2012) in poučarja, da je obstoječi sistem institucionalnega varstva za stare ljudi tog in neprilagojen potrebam starih ljudi po institucionalni oskrbi. Povečan obseg institucionalne oskrbe na podeželju omogoča institucionalne namestitve starim ljudem iz urbanega okolja, ker institucionalnih in drugih storitev za stare ljudi primanjkuje. Preseljevanje iz domačega okolja v neznano, tuje in institucionalno okolje, zelo vpliva na kakovost življenja v starosti. Trenutne razmere je pomembno upoštevati tudi pri socialnem delu v domu za stare, zato se bomo v članku osredinili na vlogo in pomen socialnega dela v obdobju priprave na življenje v instituciji.

Osrednje vprašanje članka je, kako posamezne faze priprave na življenje v domu za stare doživljajo, vidijo ali občutijo stanovanca doma za stare. Oblikovano je na podlagi delitve socialnega dela v domu po fazah bivanja stanovalca v domu po Mali (2008 a). Ločevanje socialnega dela po različnih fazah bivanja stanovalca v domu in socialnega dela v domovih po področjih sicer v praksi ne obstaja v strogo ločenih fazah, vendar pa se kaže za povsem primerno pri raziskovanju, saj omogoča večjo preglednost področja in postavlja temelje za znanstveno utemeljenost ločevanja. Cilj predstavljene raziskave v članku je ugotoviti značilnosti videnja posameznih faz priprave na življenje v domu z vidika stanovalcev in na podlagi teh ugotovitev pridobiti novo znanje za delo socialnih delavk in delavcev na področju priprave starega človeka na življenje v domu za stare ljudi v ruralnem okolju

RAZSEŽNOSTI VPLIVA BIVALNEGA OKOLJA NA ŽIVLJENJE STARIH LJUDI

Prostor, v katerem preživimo ljudje večji del življenja, ne glede na vrsto in obliko bivališča (lastniško, najemniško stanovanje, hiša, institucija), je ne le mesto našega bivanja, ne le fizični prostor, ki zagotavlja zavetje pred vremenskimi vplivi, temveč je prostor, v katerem zadovoljujemo potrebe po druženju,

ustvarjanju družine, shranjevanju stvari, varnosti in zasebnosti. Flaker *et al.* (2008: 111) poudarjajo, da je potreba po stanovanju danes po eni strani samoumevna potreba, saj izhaja iz eksistencialne potrebe človeka po tem, da nekje biva. Po drugi strani pa dostop do stanovanja ni lahek. Zaradi visokih cen stanovanj, neugodnih stanovanjskih posojil, pomanjkanja socialnih in neprofitnih stanovanj, dolgih čakalnih vrst na seznamih, nesorazmerja med ponudbo in povpraševanjem, stanovanja številnim ljudem niso dostopna.

Mali (2008 a) opozarja na širše vidike bivalnega prostora in poudarja, da bivalno okolje, tako v fizičnem kot doživljajskem pogledu, vpliva na doživljanje staranja in starosti. Podobno Kontos (2000: 269) piše o dinamičnem dialektičnem procesu med telesom, doživljanjem bivanja in prostorom, v katerem živimo. V dialektičnem procesu med družbeno oblikovanimi prepričanji in psihološkim procesom staranja nastaja kulturna konstrukcija bivalnega prostora. Ljudje doživljamo starost v določenem okolju in bivalnem kontekstu, po navadi v okolju, ki je produkt naše dejavnosti in konstrukcije. Ko star človek zaradi različnih razlogov dom zapusti in odide v institucijo, sprememba življenjskega okolja vpliva tudi na njegovo doživljanje starosti.

Neodvisno, samostojno bivanje v starosti je povezano z individualnimi telesnimi, psihičnimi, osebnostnimi in materialnimi zmožnostmi na eni strani, po drugi strani pa posameznik lahko izbere sebi najustreznejšo obliko bivanja in zadovoljevanja življenjskih potreb, bodisi funkcionalnih ali duhovnih. Hojnik - Zupanc (1999) opozarja na merila, ki naj bi vplivala na odločitev starih ljudi za preselitev. Kot najpomembnejše navaja željo starega človeka ostati v njemu znanem okolju. Sledijo želje po neodvisnosti, zasebnosti in preselitvi v infrastrukturalno urejeno stanovanje, ki starejše varuje pred ogroženostjo zaradi zdravstvenih težav in izpostavljenosti kriminalu. Kot zadnje merilo navaja zadovoljevanje potrebe po družabnosti. Družabnost stari ljudje uresničujejo tako v interakcijah z vrstniki kot v družini, med prijatelji, znanci ali v različnih strokovnih organizacijah. Ob tem pa avtor ugotavlja tudi, da je na voljo

premalo svetovalnih servisov, ki bi posamezniku pomagali izbrati zanj ustrezno bivališče.

Sprejem posameznikove ali družinske odločitve za preselitev posameznika v dom za stare je eden izmed pomembnih socialnih dogodkov v življenju starega človeka. Zupančič (2004: 801) navaja, da starejše ženske odločitev za odhod v dom doživljajo kot tretji najpomembnejši dogodek v svojem življenju (poleg odločitve za rojstvo otroka in ločitve), starejši moški pa kot petega (v primerjavi s starejšimi ženskami so jim pomembnejše še odločitve za selitev in ukvarjanje z novimi hobiji). Pri tem je za večino doma živečih starih ljudi značilno, da si v prihodnosti kljub pomoči, ki bi jo po svojih ocenah potrebovali v svojem vsakdanjem življenju, ne želijo bivati v domu za stare.

Preselitev v dom za stare pomeni, da mora stanovalec v celoti sprejeti domski način življenja, sicer ima težave. Zaradi problematičnosti začetnega obdobja prilagajanja na življenje v instituciji in drugih značilnosti so domovi za stare postali zanimivi za raziskovanje skupnih značilnosti s totalnimi institucijami. V Sloveniji izvedena študija (Mali 2006, 2008 a, b) je potrdila teoretsko izhodišče, da je Goffmanov pojem totalne ustanove (Goffman 1961) idealtipski in da vseh značilnosti ne najdemo v eni totalni ustanovi. Navzočnost posameznih elementov totalne institucije je odvisna od usmeritve institucije in obratno. Usmeritev institucije določa obseg, vpliv, pogostost in izrazitost elementov totalne institucije. Kadar zaposleni v domu bolj poudarjajo elemente medicinske obravnave uporabnikov institucije, deluje dom bolj po zakonitostih totalne institucije. Kadar pa so v ospredju elementi socialne usmeritve institucije, ki poudarjajo uporabnika, njegove zahteve, potrebe in aktivno vključevanje v življenje znotraj institucije, je elementov totalne institucije manj. Življenje v tem primeru še vedno poteka v instituciji z vsemi lastnostmi institucionalne ureditve, le več podobnosti je z življenjem v skupnosti, v domačem okolju, ki je za večino starih ljudi, ki bivajo v domu za stare, primarno, prvotno bivalno okolje.

V začetnem obdobju prilagajanja posameznika na življenje v ustanovi je v domovih opazen proces mortifikacije (Mali 2008 c:

191). Prilagajanje domskemu načinu življenja je dolgotrajen proces. V obdobju vselitve se mora star človek sprijazniti z vsemi stranmi novega okolja. Bolj se mora sam prilagajati »domu«, kot pa se »dom« prilagaja njemu. Čeprav se ponekod pri preselitvi domovi skušajo kar najbolj zadovoljiti potrebe starih ljudi, je to velikokrat nemogoče, saj je življenje na starost v velikem zavodu že v temelju nasprotno človekovi naravi, pa tudi velike ustanove so po svoji naravi toge. Preselitev za starega človeka pomeni izgubo dotedanjih socialnih stikov, s svojci pa po navadi več ni v stalnem stiku, temveč kvečjemu samo enkrat na teden ob bolj ali manj formalnih obiskih. Pogosto po preselitvi v sobi niso sami, dobijo enega ali več sostanovancev; stari ljudje (vsaj uvodoma) jih dojemajo kot nedomače ljudi, kot tujce. S tem se zanje izgubi vsa povezava s prejšnjo življenjsko okolico, v kateri so živeli pred preselitvijo – s sosedi, znanci in domačim naravnim okoljem, ki je človeku pri srcu (Ramovš *et al.* 1992: 52).

V institucionalnem bivanju je tako rekoč nemogoče organizirati življenje za toliko ljudi z različnimi življenjskimi navadami tako, da bi bilo vsem dobro. Za starega človeka je temeljni problem odhod iz domačega okolja, saj človek ni več odprt za spremembe, vse njegove življenjske navade pa ga vežejo na dom, v katerem se je dobro znašel. Vsaka sprememba je povezana s kakim spominom starega človeka in odhod iz domačega okolja je za starega človeka bivanjska zagata, ki ga ubija – socialna ga sili v osamitev, duševna v pobitost, duhovna v praznino in pa izgubo občutka smiselnosti (*op. cit.*: 28–30).

Iz zapsanega bi lahko sklepali, da je za stare ljudi pomembno, da ostanejo v domačem okolju čim dlje, to pa si najpogosteje tudi želijo. Temu pritrjujejo Žiberna *et al.* (2001: 43). Menijo, da je sprejetje starega človeka v drugo okolje problematično. Potrebe starih ljudi je sicer možno zadovoljiti s povezovanjem delovnih organizacij, zavodov, društev, vrtcev in šol, saj se tako ustvari socialno ozračje, v katerem bo star človek občutil, da je v svojem okolju sprejet kot človek in ne kot odvečna, nepotrebna osebnost. Domače okolje lahko tako v primerjavi z

institucionalnim, če so stari ljudje razmeroma zdravi, premaga probleme, ki stare ljudi tarejo ob preselitvi v institucionalno okolje varstva starih ljudi in po njej.

Vprašanja o smislu življenja so vprašanja, ki si jih pogosto postavljamo, pri starih ljudeh pa so še izrazitejša. V skladu z načeli eksistencialne psihologije lahko rečemo, da je življenje človeka vse to, kar iz njega naredi veselo ali žalostno, smiselno ali nesmiselno, polno ali prazno osebo. Smisel življenja je tako vsakodnevno angažirano delovanje, ki življenje napolnjuje in onemogoča, da bi postalo praznina. Osnovni pogoj za iskanje smisla v starosti je, da človek sprejme starost s prepričanjem, da je tretje življenjsko obdobje prav tako smiselno obdobje življenja kakor prejšnji dve, ob tem pa ima kot v prejšnjem obdobju svoje posebne naloge, možnosti kot tudi posebne omejitve in težave (Ramovš 2003: 110–111).

VLOGA SOCIALNE DELAVKE V DOMU ZA STARE LJUDI

V slovenskih domovih za stare je zastopanost socialnih delavk (glede na druge strokovnjake) dokaj skromna, a kljub temu lahko opazimo nekatere značilnosti socialnega dela v domu. Najočitnejša in prepoznavna je vloga socialnega dela v različnih terminih, v katerih se star človek spoprijema z institucijo. To so naloge socialnega dela v različnih fazah bivanja stanovalca v domu. Naloge in vloge socialne delavke v domu so odvisne od faze, v katerih prihaja star človek v stik z institucijo: pred prihodom stanovalca v dom, v času bivanja stanovalca v domu, ob odhodu stanovalca iz doma, zagotavljanje dobre klime v domu, spremljanje institucionalnega življenja stanovalcev (Mali 2008 a: 84–87).

Socialna delavka je sopotnik starega človeka od njegovega prvega stika z institucijo (pred prihodom v dom), popelje ga v institucionalno življenje in ga spremlja v času bivanja v domu, navzoča je ob koncu stika stanovalca z domom oziroma ob njegovem odhodu iz doma. Ima vlogo mediatorja, zagovornika, usklajevalca zahtev in potreb oziroma ciljev stanovalcev in osebja doma. Vzpostavi osebni stik z bodočim

stanovalec, po potrebi s svojci ali drugimi člani socialnega okolja starega človeka. Osebni stik omogoča vzpostavitev delovnega odnosa, na katerem temelji spremljanje stanovalca od prvega stika z institucijo do poslovitve od institucijo. Zadnja faza bivanja stanovalca v domu, ki je odhod stanovalca iz doma, se lahko povsem formalno konča po načelih administrativnega postopka ali pa ji socialna delavka nameni toliko pozornosti, da v njej uporabi vse strokovno znanje, ki ne le omogoča socialno usmerjenost doma, temveč tudi zadovolji merila zanjo.

Socialna delavka v domu prihaja v stik s stanovalcem doma v različnih intervalih, saj se star človek srečuje z institucionalnim življenjem v različnih obdobjih. Navzoča je tako rekoč od prvega stika posameznika z institucijo do poslovilne faze, ko se stanovalec odnosi do institucije prekine. Med prvo in zadnjo fazo je faza bivanja stanovalca v domu. Odvisno od vsakega posameznika je različno dolga, intenzivna, kompleksna in zahtevna. V vsaki fazi so naloge socialne delavke oz. delavca drugačne in specifične, vse pa so medsebojno prepletene in povezane. Naloge so tudi medsebojno odvisne, a pri tem ne gre za hierarhično odvisnost, temveč za zaporedje nalog. Za zaporedje nalog je značilno, da pomanjkljivo izvedene naloge v prejšnji fazi samodejno povzročajo pomanjkljivo izvedene naloge v naslednji.

Naloge socialne delavke so v fazi pred prihodom stanovalca v dom po navadi povezane z urejanjem formalnosti, povezanih s prihodom v dom. Pri tem je socialna delavka v dvojni vlogi: prevzame nadzorno vlogo, ker odloča o sprejemu človeka v dom (kot član komisije za sprejem, premestitve in odpust po Pravilniku o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva (2004), ta vloga pa je v nasprotju z vlogo pomočnika, ki naj bi jo socialna delavka v temelju opravljal. Kljub navidezni neproblematičnosti pri izvajanju obeh vlog pa lahko negativne odločitve oz. zavrnitev sprejema, na primer zaradi prostorskih omejitev, nespodbudno vplivajo na poznejše sodelovanje s socialno delavko, ko je star človek v dom vendarle sprejet.

Najpomembnejše funkcije socialnega dela pred sprejemom uporabnika v dom po Mali

(2008 a: 84–85) so: sodelovanje z bodočim stanovalcem, sodelovanje z drugimi strokovnjaki, sodelovanje s svojci, informiranje pred prihodom v dom – npr. informacije o načinu življenja v domu, hišnem redu, dejavnostih v domu, delavnicah, načinu plačevanja doma ipd. V času bivanja stanovalca v domu socialna delavka stanovalcu omogoča kakovostno življenje v novem življenjskem okolju in skrbi za ohranjanje stikov s primarnim okoljem, pri tem pa se v primeru slabega počutja in nezadovoljstva stanovalca ustrezno odzove z mobilizacijo virov pomoči v novem okolju in prejšnje socialne mreže stanovalca. Ključno pri tej fazi je, da je bila faza priprave starega človeka na odhod v dom dobro opravljena, opravila socialne delavke pa v tej fazi sledijo tistim iz prejšnje faze. Milošević Arnold (2004) jih navaja kot podporo stanovalcem v procesu prilagajanja na življenje v domu, podporo svojcem za sodelovanje z domom – izobraževanja, skupne delavnice, samopomoč pri premagovanju občutka krivde ipd., posredovanje v konfliktnih situacijah med stanovalcem ter med stanovalcem in osebjem doma, razvijanje prostovoljnega dela in sodelovanje pri različnih interesnih dejavnostih.

Socialna delavka ima pomembno vlogo tudi v fazi odhoda stanovalca iz doma, saj mu pri tem pomaga in uredi vse potrebno v zvezi s prenehanjem bivanja v domu. Naloge se v tej fazi nanašajo predvsem na pripravo formalnosti za odpust stanovalca v domače okolje ali drugo institucijo, obravnavo predloga za premestitev stanovalca v drugo institucijo – prevzame vlogo stanovalečevega zagovornika in vlogo svetovalca, ki pomaga stanovalcu pri sprejemanju institucionalnih norm, urejanje prenehanja bivanja zaradi smrti – obveščanje svojcev, organizacija slovesa od pokojnika (Mali 2008 a: 87).

Štambuk (2001: 522) je v študiji ugotavljanja preselitve v dom kot stresnega dejavnika v življenju starih ljudi ugotovila, da so stanovanci domov heterogena skupina, ki se različno odziva na odhod v dom in prilagajanje na življenje v domu. Za moške je odhod v dom bolj stresen dogodek kot za ženske, zato predlaga tečaje priprave na odhod v dom. Ker pa pomeni

odhod v dom za vse stare ljudi veliko spremembo v življenju, meni, da je treba raziskovalno spremljati psihično stanje stanovalcev in jim ustrezno pomagati pri prilagajanju na novo življenjsko okolje. Takih praks v slovenskem okolju še nismo zasledili, so pa vsekakor relevantne tudi v našem okolju.

Primer raziskovanja priprave na življenje v instituciji: Dom za starejše Rakičan

Raziskava temelji na navedeni delitvi socialnega dela v domu, v skladu s prikazom na sliki 1 pa jo nadgrajuje s tremi fazami priprave na bivanje v domu za stare – pred prihodom, ob njem in po njem. Temelji na uporabniški perspektivi, ki je značilna za socialno delo. Zanima nas, kako fazo pred prihodom v dom doživljajo bodoči stanovalci, pa tudi, kako starim ljudem na poti vključevanja v novo življenjsko okolje pomagajo svojci in kako zaposleni v domu za stare. Menimo, da lahko človek ob prihodu v dom za stare doživi veliko stresa in negativnih občutkov, določene dejavnosti, kot so pogovor, uspešno sodelovanje uporabnika z domom, uspešno sodelovanje svojcev z domom, pa lahko staremu človeku pomagajo, da se v novo okolje lažje vključi in navsezadnje poišče smisel bivanja v novem življenjskem okolju.

Za zadostitev omenjenih ciljev raziskave smo se odločili za kvalitativno raziskovanje. Osrednji merski instrument raziskave je vprašalnik s 14 odprtimi vprašanji. V uvodu je vseboval neodvisne spremenljivke – splošne podatke o intervjuvancu (spol, starost, poklic oz. izobrazba in obdobje bivanja v domu v letih)

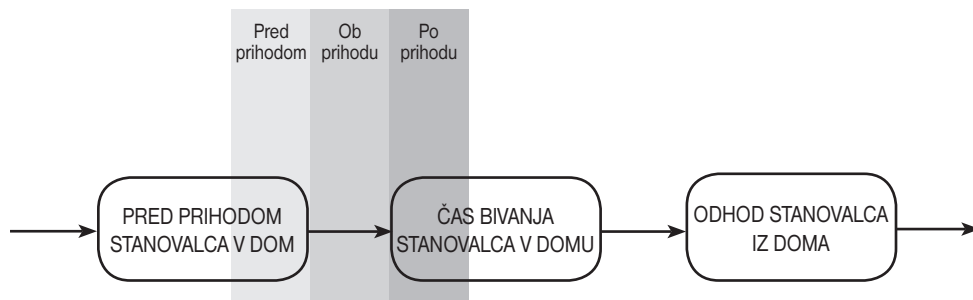
– ter okoliščine intervjuja (kraj, datum, čas trajanja, prostor in druge morebitne okoliščine intervjuja). V nadaljevanju so bila vprašanja za stanovalce razdeljena v tri sklope: življenje pred prihodom v dom za stare, doživljanje prehoda iz domačega okolja v dom za stare in ocena vključitve starega človeka v domsko okolje. Vprašalnik, obliko in vsebino vprašanj smo oblikovali posebej skrbno, da bi bila vprašanja čim bolj razumljiva starim ljudem in da bi pridobili čim bolj kakovostne odgovore.

Populacija raziskave so stanovalci Doma starejših Rakičan pri Murski Soboti. Vzorec zajema deset intervjuvanih stanovalcev in ni povsem naključen, saj ga sestavljajo priložnostno izbrani stanovalci doma. V raziskavi so sodelovali stanovalci, ki so razumeli vprašanja, so bili dovolj zdravi in niso imeli večjih govornih težav. Merila za izbor stanovalcev so bila:

- soglasje stanovalcev za udeležnost v raziskavi,
- zdravstveno stanje stanovalcev,
- čas bivanja v domu za stare (stanovalci, ki bivajo v domu za stare od 1 do 5 let) in
- delitev glede na oddelke doma za stare.

Zbiranje podatkov je potekalo med 26. in 31. marcem 2012. Intervjuje smo opravili v sobah stanovalcev. Odgovore stanovalcev smo snemali in nato na podlagi zvočnih posnetkov pretipkali. Za postopek analize zbranih podatkov smo uporabili korake, kot jih za kvalitativno analizo navaja Mesec (1998: 103–128). Najprej smo izpisali relevantne dele besedila, nato določili enote kodiranja, in sicer tako, da smo podčrtali dele odgovorov, ki so se nanašali na predmet naše raziskave. Podčrtani deli odgovorov so nam v nadaljevanju koristili pri določitvi skupnih pojmov. Poleg tega smo

Slika 1: Faze priprave na življenje v domu za stare in temeljne faze socialnega dela.

izvedli odprto kodiranje, relevantnim delom besedila smo dodelili lasten pojem in jih oštevilčili. Sledilo je urejanje pojmov, in sicer smo zbrali in združili pojme po istih kategorijah ter jim pripisali ustrezne izjave. Sklepni del analize podatkov je zajemal definiranje zbranih pojmov. Pri nekaterih pojmih je bila dodatna razlaga pojmov potrebna za boljše razumevanje raziskave, drugi pojmi pa so bili določeni povsem enopomensko.

Rezultati: značilnosti priprave na odhod v dom za stare

Ljudje pred prihodom v domove za stare po navadi živijo doma s svojci ali partnerji ali pa v svojem gospodinjstvu sami – mlajša generacija se odseli ali stari ljudje ovdovijo. Intervjuvanci so pred prihodom v dom živeli s sorodniki (sinom, hčerjo, zakonskim partnerjem), v lastnem stanovanju oz. hiši. Trije sogovorniki navajajo, da so pred prihodom v dom za stare živeli sami – bodisi v delu hiše ali pa popolnoma sami. Vsi ob tem dodajajo, da so ostali sami po tem, ko so ovdoveli. Analiza je pokazala še, da so se v primeru našega vzorca stari ljudje za odhod v Dom starejših Rakičan najpogosteje odločili zaradi nesposobnosti za samostojno oskrbo. Odločitev za institucionalno varstvo je pri večini stanovalcev povezana s poslabšanim zdravstvenim stanjem, v nekaterih primerih pa tudi s starostjo. Drugi razlogi, na primer preselitev k partnerju, pa so bili v naši raziskavi v manjšini. Ugotovljamo, da se ljudje za bivanje v domu za stare ne odločijo z namenom kakovostnejšega preživljanja starosti, ampak jih v preselitev prisili zdravstveno stanje ali starost in s tem omejene možnosti za lastno oskrbo.

Večina stanovalcev je prihod v Dom starejših Rakičan označila kot prijeten in v skladu s pričakovanji. Delo socialnih delavk in delavcev pred prihodom v dom anketirani opisujejo z besedami: »glavna delavka mi je pokazala sobo, sem si prej pogledala tudi cel dom«, »me je po telefonu poklicala, da sva se menili« [3]²; »razložila mi je, kako potekajo dnevi pri njih,

predstavila hišni red, dejavnosti« [4]; »sestra ... mi je razložila, kako kaj stvari potekajo« [8] ipd. To velja predvsem za stanovalce, ki so se na prehod pripravljali ali pa so bili kako drugače seznanjeni z načinom življenja v domovih za stare.

Neprijetne občutke in omejeno sodelovanje so navedli stanovalci, ki so prišli v dom za stare neposredno iz bolnišnice, na preselitev niso bili pripravljani, domskega življenja niso poznali in navsezadnje si v dom niso želeli. Taki so navajali, npr. da »prehod ni bil lep«, »opisa doma ni bilo kaj dosti, saj sem šla takoj v posteljo« [6]; »pripeljali so me z rešilcem ... me takoj dali v to sobo« [7]. Stanovalci skoraj soglašajo, da je bilo prvo srečanje z Domom starejših Rakičan prijetno, spodbudno. Navedli so prehod na boljšo hrano, v urejeno okolje, prijeten sprejem med druge stanovalce, zadovoljstvo s sostanovalci v sobi in opremljenostjo sobe. Poleg tega so opazili tudi prijaznost in ustrežljivost osebja ob podajanju formalnih informacij za življenje v domu, pri tem pa so bili enotni, da sta jih ob prihodu v dom sprejeli socialna delavka ali medicinska sestra; to je v skladu s pravili ob sprejemu v dom.

Stanovalci se ne spominjajo posebnih priprav pred prihodom v dom za stare, kljub temu pa so odločitev za odhod v dom zavestno sprejeli in v dom niso prišli povsem nepripravljani. To ne velja za intervjuvane stanovalce, ki so bili zaradi različnih zdravstvenih težav (navadno poškodb) premeščeni v bolnišnično oskrbo, potem pa iz nje neposredno v dom za stare. Navedli so nepripravljenost in nestrinjanje s preselitvijo. Ljudje so sicer pred prihodom v dom za stare večinoma živeli doma s sorodniki ali partnerji, nekaj pa jih je živelo tudi samih. Pred prihodom v dom so sodelovali s socialno delavko doma. Anketirani so tako na primer navajali: »papirje je pomagala urejati socialna in sorodniki od žene« [4]; »določene stvari je urejala hčerka« [2]; »papirje so urejali svojci, moj sin in snaha« [6]; »moja sinova sta uredila, da so me sem pripeljali« [7]; »večino pa je urejala moja hčerka« [10].

Stanovalci so predstavili različna mnenja in občutke, ki so jih doživeli ob prihodu v Dom starejših Rakičan. Večina anketiranih

² Oznaka intervjuja. Da bi zagotovili anonimnost intervjuvancev in sledljivost podatkov, smo intervjuje oštevilčili.

je doživela prijeten prehod, za seznanjene z delovanjem doma pa je bil prehod predvsem v skladu s pričakovanji, npr.: »je bilo v redu« [1]; »počutila sem se dobrodošlo« [4]; »vtis je bil boljši« [5]; »prihod ... načrtovan, vzela kot eno novo potovanje« [9]. Ugotavljamo tudi, da se z dolžino bivanja v domu začetni vtisi o prihodu v dom spremenijo. Različni stanovanjci navajajo, da so se uvodni pozitivni občutki o bivanju v domu pozneje spremenili, npr. ob prihodu »je bilo boljše ... hrana boljša ... disciplina« [2]; »je bilo zelo všeč, ko sem prišla, a po enem mesecu ni bilo dobro« [3], »pozneje ... pa pridejo tudi bolj žalostni dnevi« [4], ko »tukaj živiš, je pa slabše« [5].

Od načina vključevanja stanovalcev v domsko življenje je odvisno doživljanje posameznikovega prehoda iz domačega okolja v institucionalnega. Posebej izrazita je povezava med doživljanjem negativnih občutkov ob prihodu v dom med intervjuvanimi stanovalci, ki so v dom prišli neposredno iz bolnišnične oskrbe. Navajajo, da je bilo prvo srečanje z domom bolj formalno, da ob prihodu v dom niso doživeli posebnih vtisov, nanj niso bili pripravljene in navsezadnje si v dom niso želeli. Neposreden način vključevanja starih ljudi iz bolnišnične oskrbe v domsko izrazito negativno vpliva na doživljanje posameznikovega prehoda v novo okolje. Nekoliko v nasprotju s pričakovanji smo ugotovili, da večina intervjuvanih starih ljudi ni doživela strahu ob preselitvi. V redkih primerih je bil omenjen strah pred domskim življenjem, v primeru neposredne selitve iz bolnišnične oskrbe pa je bil omenjen tudi strah, da se ne bodo vrnili v domače okolje. Ker intervjuvanci v večini izhajajo iz okoliškega, kmečkega okolja, ki ga zaznamuje stalno naporno fizično delo, smo v odgovorih lahko razbrali tudi strah pred brezdeležem, npr. »strah me je bilo, kaj bom delala vse dneve, sem navajena težkega dela« [3]; »najbolj sem se zamotila s to delovno terapijo« [10].

Na podlagi rezultatov raziskave ugotavljamo, da v Domu starejših Rakičan poteka socialno delo v fazi pred prihodom stanovalca v dom predvsem tako:

- Informiranje v povezavi s prihodom v dom, pri tem pa intervjuvanci navajajo pogovore s socialno delavko, telefonske pogovore, ogleda doma ipd.

- Sodelovanje s sorodniki – za prekmursko okolje je značilno veliko zaupanje med generacijami, saj pod isto streho pogosto živi več rodov in stari ljudje zaupajo urejanje različnih stvari mlajšim. Medgeneracijska pomoč je vsekakor dobrodošla, vendar pa ugotavljamo, da je za stare ljudi bolje, če imajo vsaj delno samostojen stik s socialnimi delavkami doma, sicer si lahko na podlagi prenesenih informacij ustvarijo napačne predstave o domskem življenju.
- Sodelovanje ob sprejemu oz. brez predhodnega sodelovanja z domom, če so bili intervjuvani stari ljudje zaradi zdravstvenih težav neposredno premeščeni iz bolnišnične oskrbe v domsko.

Intervjuvanci ocenjujejo, da je Dom starejših Rakičan za njihovo preselitev izvajal predvsem: urejanje formalnih zadev za prihod v dom ter informiranje, predstavitev doma in pa namestitev. Pri oceni, koliko pomoči dobijo od sorodnikov, imajo intervjuvanci deljeno mnenje. Ena skupina je navedla, da od svojcev niso prejeli nobene pomoči oz. je bila ta minimalna, nekoliko večji delež pa je navedel, da so jim svojci ob preselitvi pomagali. Opisali so predvsem urejanje formalnih zadev, pomoč pri preselitvi in nastanitvi. Prilagajanje na bivanje v domu za stare je za nekatere intervjuvance težavno, drugi intervjuvanci pa tega ne navajajo.

K lažji vključitvi v domsko okolje je pripomogla tudi prijetna okolica Doma starejših Rakičan, saj starim ljudem s podeželja še vedno omogoča pristen stik z okoljem (npr. »družba zunaj ... ženske hodijo okrog doma« [3]; kraj »je lep, je park zraven ... na tako lepem mestu, v naravi« [5]). Večina stanovalcev, ki je opisovala težavno prilagajanje na bivanje v domu za stare, je povedala, da so se po uvodnih težavah vključili v domsko življenje. Največ so intervjuvancem pomagali:

- sorodniki, družina in sostanovalci; sorodniki so intervjuvancem pomagali prebroditi začetno obdobje predvsem z obiski,
- domsko osebje; stari ljudje so navajali, da jim je pogovor s socialno delavko pomagal, da jim je dan popestrilo prijazno osebje, zlasti delovna terapevtka.

Intervjuvani stanovalci so zadovoljni s sodelovanjem z zaposlenimi po preselitvi oz.

vključitvi v domsko življenje. Pohvalili so prijaznost uslužbencev, oskrbo, pomoč, hrano in domske dejavnosti. Kot negativen element sodelovanja po preselitvi so navedli občasno oteženo komunikacijo in pa tarnanje in nevljudnost nekaterih stanovalcev. Sodelovanje starih ljudi s sorodniki po vključitvi v novo življenjsko okolje je sledilo tistemu iz obdobja prehoda v dom za stare. Tudi po preselitvi so nekateri sorodniki za stare ljudi urejali določene formalne zadeve in intenzivneje komunicirali z zaposlenimi v domu. Seveda po so svoje družinske člane po vključitvi v domsko življenje tudi pogosteje obiskovali.

Raziskava je pokazala, da je večina starih ljudi s svojim »novim« življenjem zadovoljna in vidijo smisel v taki obliki bivanja. Ob tem se počutijo dobro, so zadovoljni z delom in okoljem, priznavajo pa tudi, da je tak način življenja letom primeren, npr.: »sva vedela, da naju to enkrat čaka« [2]; sem odšla »da ne bom svojcem v breme« [4]; »ne morem delati doma ... mi ne preostane nič drugega« [9]. Ohranjanje smisla življenja je pri več starih ljudeh povezano s trenutnim zdravstvenim stanjem in le v primeru zdravstvenih težav in nezmožnosti zapuščenja postelje smo v intervjuju zaznali vdanost v usodo in nesmiselnost takega načina življenja.

SKLEP

Ugotavljamo, da je pred prihodom v dom za stare ključno informiranje, saj večina starih ljudi ni bila dovolj informirana o življenju v domu in načinu delovanja ustanove. Zdaj se informiranje starih ljudi v regiji ne izvaja sistematično, k temu pa verjetno najbolj pripomore zadostno povpraševanje po storitvah doma. Dom starejših Rakičan ima sicer zelo uporabno spletno stran z veliko informacijami o življenju v domu in o domskih dejavnostih, vendarle pa je uporaba spleta omejena predvsem na mlajše generacije. V podeželskem okolju, v katerem sta izobrazbena struktura in funkcionalna pismenost starih ljudi v primerjavi z vrstniki iz urbanega okolja slabši, informacije v takšni obliki pogosto ne dosežejo starih ljudi.

V zvezi z informiranjem socialnim delavkam predlagamo predvsem izvajanje infor-

miranja, ki bo usmerjeno k starim ljudem, saj ugotavljamo, da so v večini primerov z domom sodelovale mlajše generacije, potem pa so pogosto nezadostno ali neustrezno informirale stare ljudi. Smiselna je uporaba komunikacijskih kanalov, ki so starim ljudem lažje dostopni – različne lokalne prireditve, vaški domovi, verske ustanove, predstavitev s fotografijami in materialom, ki ima primerno velikost pisave, uporaba lokalnih tiskanih, radijskih in televizijskih medijev, sodelovanje z lokalnimi društvi upokojencev ipd.

Kot pomembno ocenjujemo tudi ločeno informiranje in ozaveščanje mlajših generacij. To zmanjšuje tabu pred domskim bivanjem in prinaša v družinsko okolje ustrežnejši pogled na delovanje domov za stare. Ena od možnosti je tudi mobilna informacijsko-promocijska služba doma za stare ljudi, ko socialna delavka ljudi, ki so slabše gibljivi, pride obiskat na dom ali v bolnišnico ter jim predstavi dom za stare ljudi (slikovno in z videogradivom, predstavi jedilnik, dejavnosti in druge značilnosti življenja v domu).

Izkušnje starih ljudi z doživljanjem odhoda v dom kažejo, da bi bilo dobro vzpostaviti postopen prehod v domsko življenje in da je smiselno pozornost usmeriti na pripravo starih ljudi na življenje v domu. S pripravami na odhod v dom bi zagotovo zmanjšali strah, ki ga stanovalci zdaj občutijo v prvem obdobju vstopa v dom. Zdaj se strahu znebijo s pomočjo pozitivne izkušnje začetnega obdobja življenja v domu. Pri tem se opirajo na lastno socialno mrežo, najpogosteje jim pomagajo zaposleni v domu in sorodniki. Pozneje, ko začetna faza vstopa v dom preide v fazo prilagajanja na domsko življenje in se stanovalci konkretnije srečajo s pravili institucionalnega življenja, pa se znova pojavijo negativni občutki. Priprave na odhod v dom bi lahko sistemsko vpeljali v obstoječe formalne oblike pomoči za stare (na primer v društva upokojencev), lahko bi povečali navzočnost informacij o delovanju doma v okviru splošnega informiranja v medijih, v lokalnih skupnostih, saj se večina starih ljudi iz prekmurskega okolja slabo spoprijema s selitvijo in s težavo zapušča svoje kmečko okolje, v katerem so nekateri že od rojstva.

Postopno vključevanje v domski način življenja pomenijo tudi organizirani ogledi doma, postopno vključevanje v domske dejavnosti ob sodelovanju sorodnikov ali prostovoljcev.

Posebno pozornost bi bilo treba nameniti starim ljudem, ki so prišli v dom neposredno iz bolnišnične oskrbe in so bili na domsko življenje povsem nepripravljeni. Strinjamo se s teoretskimi razpravami, ki poudarjajo pomembnost združevanja oddelkov in ne izolirajo starih ljudi, ki potrebujejo stalno oskrbo, vendar bi po našem mnenju bilo treba nameniti posebno skrb ob sprejemu prav tej skupini ljudi. Ta skupina ljudi doživi prihod v dom neposredno iz bolnišnične oskrbe, na življenje v domu ni pripravljena in s svojim življenjem po prihodu v dom (razumljivo) ni zadovoljna, to pa se pogosto kaže v »širjenju negativne energije«. Sorodniki bi lahko intenzivneje in aktivneje sodelovali z domom, saj v večini primerov, razen urejanja formalnih zadev, preselitve in obiskov, z domom za stare ne sodelujejo. Nesodelovanje je najverjetneje povezano tudi z nepoznavanjem delovanja domov za stare, zato bi bilo svojcem smiselno podrobneje predstaviti programe delovanja doma in jih v primeru želje po sodelovanju dejavneje vključiti v dejavnosti.

Analiza je pokazala, da so stari ljudje zadovoljni s strokovnostjo in delovanjem socialnih delavk, vendar pa je doživljanje posameznikovega prihoda v dom odvisno od načina vključevanja starega človeka v dom, pri tem pa ima socialna delavka v domu pomembno vlogo. Ugotovitve implicitno poudarjajo pomen dela in sodelovanja socialnih delavk v vseh fazah priprave starega človeka na sprejem v dom za stare, zato je pomembno nadaljevati z raziskovanjem tega specifičnega področja socialnega dela v domu, ga redno evalvirati in strokovno razvijati. Posebnosti socialnega dela na področju priprave in prihoda stanovalcev v domove na ruralnem območju kažejo, da je pomembno raziskovati specifičnosti socialnega dela in s konkretnim znanji s terena dopolnjevati obstoječo teoretsko zasnovanost socialnega dela.

VIRI

- FLAKER, V., MALI, J., KODELE, T., GREBENC, V., ŠKERJANC, J., UREK, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba: očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- GOFFMAN, E. (1961), *Asylums*. Garden City: Anchor Books, Doubleday & Company.
- HLEBEC, V., KOLARIČ, Z., FILIPOVIČ, M., MALI, J., VEZOVIK, A. (2010), *Učinkovitost obstoječih mehanizmov zagotavljanja socialne varnosti starejšim kmečkim prebivalcem: zaključno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- HLEBEC, V., MALI, J. (2013), Tipologija razvoja institucionalne oskrbe starejših ljudi v Sloveniji. *Socialno delo*, 52, 1: 29–41.
- HOJNIK - ZUPANC, I. (1994), *Institucionalno bivanje starih ljudi*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.
- (1999), *Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KNEŽEVIĆ HOČEVAR, D. (2013), *Etnografija medgeneracijskih odnosov. Delo in dom na kmetijah skozi življenjske pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KONTOS, P. C. (2000), Resisting institutionalization: constructing old age and negotiating home. V: Gubrium, J. G., Holstein, J. A. (ur.), *Ageing and everyday life*. Oxford: Blackwell Publishers (255–273).
- MALI, J. (2006), Koncept totalne ustanove in domovi za stare. *Socialno delo*, 45, 1/2: 17–27.
- (2008 a), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- (2008 b), Comparison of the characteristics of homes for older people in Slovenia with Goffman's concept of the total institution = Primerjava značilnosti domov za stare v Sloveniji z Goffmanovim konceptom totalne ustanove. *European journal of social work*, 11, 4: 431–443.
- (2008 c), Raziskovanje značilnosti totalne institucije v domovih za stare. *Dialogi (Maribor)*, 44, 10: 181–197.
- (2012), Deinstitutionalisation as a challenge for the development of community-based care for older people = Dez institucionalizacija kot izziv za razvoj skupnostne oskrbe starih ljudi. *Dialogue in praxis*, 1 (14), 1/2 (22–23): 57–69.
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

- MILOŠEVIČ ARNOLD, V. (2004), *Socialno delo s starimi ljudmi (izbrani članki in referati)*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- PEČJAK, V. (2007), *Psihologija staranja*. Bled: samozaložba.
- Pravilnik o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva (2004). *Ur. l. RS*, št. 38/2004, 23/2006, 42/2007.
- RAMOVŠ, J., KLADNIK, T., KNIFIC, B. (1992), *Skupine starih za samopomoč: metodični priročnik*. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
- RAMOVŠ, J. (2003), *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontogogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Statistični urad Republike Slovenije (2012). Dostopno na <http://www.stat.si> (2. 12. 2012).
- ŠTAMBUK, A. (2001), Procjena psihičkog stanja starijih osoba u domu umirovljenika skalom SCL-90-R. *Društvena istraživanja Zagreb*, 10, 3: 503–526.
- ZUPANČIČ, M. (2004), Socialni razvoj v pozni odraslosti. V: Marjanovič Umek, L., Zupančič, M. (ur.), *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete (792–805).
- ŽIBERNA, A., KRAJNC, M., VERŠEC, E., SUNKO, B., KOMPARE, T., PERKUŠ, V., GLINIK, L., BEVC, A., KLADNIK, T., SCHULLER, F., MERZDOVNIK, M. (2001), Okrogla miza: K družbi za vse starosti – dialog generacij. *Socialni izziv*, 7, 12: 42–50.

Nina Jamar, Alenka Šauperl

ZGRADBA IZVLEČKOV

LOGIČNA STRUKTURA IZVLEČKOV NA PODROČJU SOCIALNEGA DELA

UVOD

Mihajlov in Giljarevski (1975), *International standard ISO 214* (1976) in njegova slovenska različica *SIST ISO 214:1996* (1996), Skolnik (1979), *ERIC* (1992), Zelenika, (1998), *ANSI/NISO Z39.14-1997* (1997) in *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (2000) navajajo, da so izvlečki skrajšana, vendar natančna predstavitev dokumenta. Zaradi zagotovitve točnosti izvlečka *International standard ISO 214* (1976) še posebej poudarja, da izvleček ne sme vsebovati nobenih dodatnih razlag ali kritik, ki jih ne vsebuje že dokument, za katerega se izdeluje izvleček. Glede na te navedbe je zasnovana tudi definicija izvlečka, ki se bo uporabljala za potrebe te raziskave: »Izvleček je skrajšana oblika članka brez dodatne razlage«.

Skrajšana oblika članka na začetku definicije namigne na pričakovanje, da naj bi bili strukturni elementi članka usklajeni s strukturnimi elementi, ki so običajni za znanstvene članke. Kot navaja Milas-Bracović (1987), naj bi bili strukturni elementi običajnega znanstvenega članka: U (uvod), M (metoda), R (rezultati) in D (diskusija). Izvleček naj bi bil točna vsebina vsakega od teh elementov. Predpostavlja se, da je taka struktura izvlečka najbolj razumljiva za tiste, ki izvlečke izdelujejo, in hkrati najbolj informativna za tiste, ki jih berejo. S tako strukturo naj bi bili namreč bralci bolje seznanjeni z vsemi osnovnimi dejstvi, ki so zapisana v članku, in bi tako lažje in hitreje izbrali primerno gradivo zase.

Ali izvlečki na področju socialnega dela res tako predstavljajo vsebino članka, je

raziskovalno vprašanje, na katero daje odgovor prvi del naše raziskave. V drugem delu z uporabniško študijo ugotovljamo zadovoljstvo bralcev z izvlečki z različno vsebino. Ugotoviti, kakšna struktura izvlečkov bi bila primernejša za izvlečke na področju socialnega dela in za oblikovanje navodil za pisanje izvlečkov, je poglobitni namen naše raziskave.

Za izdelovanje izvlečkov obstaja več navodil (Weil *et al.* 1963, UNESCO 1968, *International Standard ISO 214* 1976, Tibbo 1993, *ANSI/NISO Z39.14-1997* 1997, Hartley, Sydes 1997, Hartley, Betts 2009, *How to write an abstract* 2011). Da izvlečki niso vedno napisani po takih nasvetih, so ugotovili že v številnih študijah, ki so vključevale različna področja znanosti (Bartol 1987, 1992 in 1998, Hartley, 1999, 2000, 2003, Kajba 2005, Klasinc 2005, Lužar 2005, Kralj 2006, Vidmar 2006, Erman 2008, Šolar 2008).

V Sloveniji še ni bila opravljena raziskava, ki bi obravnavala izvlečke s področja socialnega dela. Imamo pa slovensko znanstveno revijo *Socialno delo*, ki objavlja članke z izvlečki, in lahko jih primerjamo z izvlečki mednarodne revije *Journal of Social Work*.

ZASNOVA RAZISKAVE

Želja je bila zasnovati navodila za pisanje izvlečkov na področju socialnega dela. Navodila smo zasnovali v dveh delih in tako bo predstavljena tudi naša raziskava. V prvem delu smo analizirali strukturo originalnih izvlečkov (izvlečki, objavljeni v revijah) na področju socialnega dela.

V drugem delu smo na podlagi ugotovitev o najpogostejši vsebini napisali nove izvlečke ter med bralci preverili, kateri od izvlečkov jim bolj ustrezajo: originalni ali novi. Glede na rezultate študije s področja sociologije (Klasinc 2005), ki je še najbližje področju socialnega dela, smo pričakovali, da bodo v izvlečkih s področja socialnega dela najpogosteje navzoči trije strukturni elementi, in sicer ozadje, metoda in rezultati. Zato smo dodali še strukturne elemente, ki jih priporočajo standardi in druga znanstvena dela o vsebini izvlečkov, in oblikovali tudi izboljšane izvlečke z več strukturnimi elementi. Tako naj bi izboljšani izvlečki vsebovali te strukturne elemente: okvir študije, povod in namen, hipoteze, metode, rezultate in sklepe. Nato smo z uporabniško študijo med raziskovalci s področja socialnega dela preverili, kateri od izvlečkov – originalni, prototipni ali izboljšani – jim bolj ustrezajo. Nazadnje smo predlagali navodila za pisce člankov in izvlečkov.

Analiza vsebine objavljenih izvlečkov

Analiza vsebine

V prvem delu raziskave smo morali analizirati vsebino. Neuendorf (2002) analizo vsebine opredeljuje kot metodo za povzemanje in analiziranje sporočil. Erjavec in Poler Kovačič (2007) pišeta o diskurzivni analizi in jo uporabita za analizo novinarskih prispevkov. Šauperl (2005) pa analizo vsebine opredeljuje kot raziskovalno metodo, namenjeno iskanju in prepoznavanju vzorcev vedenja ali dogodkov na podlagi zbranih podatkov, izvajati pa jo je mogoče na besedilu, sliki ali zvoku. Enoto analize (poved, enota govora intervjuvanca ali opazovanca, slika ali sekvenca slik), ki priča o izbranem dogodku ali vedanju, definira raziskovalec pri analizi. Med označevanjem nastane kodirna shema; lahko je določena tudi vnaprej. Gre za identifikacijo vzorcev dogodkov ali vedenja, ki jih ponazarjata frekvenca in zaporedje ponavljanja posameznih kod. Metoda analize vsebine smo uporabili prav zato, ker sta nas zanimala frekvenca in zaporedje ponavljanja posameznih strukturnih elementov

v izbranih izvlečkih na področju socialnega dela. Šauperl (2005) namesto strukturnega elementa uporablja izraz koda.

White in Marsh (2006) ter Mesec (1998) navajajo osnovne korake, po katerih bi morala biti izvedena vsaka raziskava, ki kot metodo uporablja analizo vsebine. Ti koraki so bili upoštevani tudi pri izvedbi te raziskave in so:

- določitev hipoteze ali hipotez,
- identifikacija primernih podatkov (npr. teksta),
- priprava vzorca,
- določitev podatkov, ki se bodo zbirali, in enote analize,
- določitev kodirne sheme, ki omogoča potrditev ali zavrnitev hipoteze,
- kodiranje podatkov,
- preverjanje zanesljivosti kodiranja,
- prilagoditev kodirne sheme (če je to potrebno),
- analiza rezultatov kodiranja,
- uporaba ustreznega statističnega testa in oblikovanje končne teoretske formulacije ter
- pisanje rezultatov.

Za prvi del raziskave, za analizo strukturnih elementov izvlečkov, je bilo v vzorec vključenih po 100 izvlečkov iz slovenske revije *Socialno delo* (SD) in mednarodne revije *Journal of Social Work* (JSW). Izvlečki so bili v omenjenih revijah objavljeni v letih od 2004 do 2009. Ti izvlečki so v nadaljevanju poimenovani originalni izvlečki. Raziskava je potekala od avgusta 2010 do oktobra 2010.

Izvlečke smo za ročno analizo pripravili tako, da smo posamezne stavke vstavili v tabelo in označili s primerno kodo. Stavke je bil enota za zbiranje podatkov (to je element, s katerim smo merili spremenljivko) in hkrati enota analize (vsakemu stavku smo glede na njegove vsebinske značilnosti pripisali lastnosti enega ali več strukturnih elementov in tudi rezultati se nanašajo na vsak stavek posebej).

Kodirno shemo smo povzeli po Šauperl *et al.* (2008), oni pa so jo razvili na podlagi *International standard ISO 214* (1976) in kodirne sheme, ki jo je zasnovala Tibbo (1993). Vsebuje pa te strukturne elemente:

- O – okvir študije: uvod; povedi, ki opredeljujejo raziskovalni okvir ali ozadje študije, prikazujejo predhodne raziskave, ugotovitve, opise, izhodiščne teorije;

- P – povod in namen: povedi, ki opisujejo razloge za izvedbo študije ter cilje, ki jih je študija hotela doseči, oz. razloge za pisanje prispevka in cilje, ki jih je avtor s pisanjem hotel doseči;
- H – hipoteza: povedi, ki vsebujejo trditev, ki je predmet raziskave v pomenu, da se trditev na podlagi ugotovitev študije sprejme ali ovrže;
- M – metoda: povedi, ki opisujejo raziskovalni postopek;
- R – rezultati: to so teoretske ali praktične ugotovitve, podatki, odnosi, učinki, omejitve zanesljivosti in natančnosti, obseg podatkov in pojavov, ki so bili pri raziskovanju doseženi;
- Z – sklepi (zaključki) ali razprava: povedi, ki opisujejo posledice rezultatov na nekaj drugega; navadno so povezani s cilji študije; vsebujejo lahko tudi priporočila, ocene, predloge za uporabo, predloge za nadaljnje raziskave, utemeljitve za sprejetje ali zavrnitev hipoteze.

Preverjanje zanesljivosti kodiranja bi omogočilo dvojno kodiranje. Tega nismo izvedli, ker je bila kodirna shema uporabljena že v nekaj predhodnih študijah. Takrat smo sproti razreševali posamezne negotovosti o tem, kaj sodi med vsebino posameznega strukturnega elementa in kaj ne.

Naše strukturne elemente lahko primerjamo tudi s strukturnimi elementi, ki so običajni za znanstvene članke, in sicer so to: uvod (U), metoda (M), rezultati (R) in diskusija (D) (Milas-Bracović 1987) (preglednica 1). Uvod naj bi vseboval podatke o predmetu raziskave, namenu in obsegu dela, avtor naj bi navajal rezultate sorodnih raziskav, formuliral hipoteze. To je v skladu z okvirom študije v naši kodirni shemi, le da sta pri Milas-Bracović (1987) v uvod vključena tudi strukturna elementa P in H naše kodirne sheme. M in R se popolnoma ujemata. D naj bi glede na Milas-Bracović (1987) vsebovala vzporejanje rezultatov z rezultati, ki so jih predstavili drugi, oceno relevantnosti rezultatov, izdelavo sklepov, potrditev ali zavrnitev hipotez, dodatne nepričakovane sklepe ali sklepe, ki se ne nanašajo neposredno na osnovno temo dela in predloge za nadaljnje delo. Vsebina našega strukturnega elementa Z je skoraj identična vsebini strukturnega elementa D, kot jo opredeljuje Milas-Bracović (1987). Razlika je le v tem, da je pri Milas-Bracović (1987) omenjeno tudi vzporejanje

rezultatov z rezultati, ki so jih predstavili drugi, tega pa pri opredelitvi strukturnega elementa Z kodirne sheme Tibbo (1993) ni mogoče zaslediti.

Našo kodirno shemo lahko primerjamo tudi z navodili za oblikovanje izvlečkov Weila *et al.* (1963) (preglednica 1). Po njihovem mnenju naj bi izvlečki dali odgovore na vprašanja, kaj je bilo spoznanega (rezultati v naši kodirni shemi), zakaj (povod in namen v naši kodirni shemi) ter kako (metoda v naši kodirni shemi) je bilo delo narejeno.

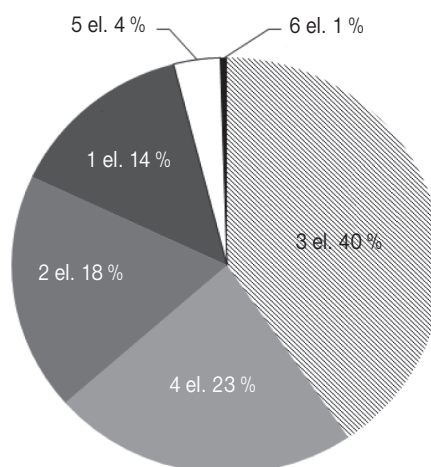
Preglednica 1: Ujemanje strukturnih elementov izvlečka iz različnih virov.

Naši strukturni elementi	Milas-Bracović	Weil <i>et al.</i>
ozadje	uvod	
povod in namen		zakaj?
hipoteza		
metoda	metoda	kako?
rezultati	rezultati	kaj?
zaključki	diskusija	

Navzočnost strukturnih elementov v izvlečkih na področju socialnega dela

Rezultati kodiranja so pokazali, da so v originalnih izvlečkih s področja socialnega dela najpogosteje opazni trije strukturni elementi (40,5 %), sledi navzočnost štirih strukturnih elementov (23 %), dveh (18,5 %), enega (14 %), petih (3,5 %) in šestih strukturnih elementov (0,5 %) (slika 1). Le en izvleček v reviji JSW

Slika 1: Delež izvlečkov glede na število strukturnih elementov (200 izvlečkov = 100 %).

je vseboval vseh šest strukturnih elementov ko-dirne sheme, ki je bila uporabljena v raziskavi.

Trije najpogosteje navzoči strukturni elementi so O (88,5 %), R (83,5 %), Z (57,7 %). Tem strukturnim elementom sledijo še M (45 %), P (9,5 %) in H (1 %) (slika 2). Statistični test hi-kvadrat je pokazal, da se reviji SD in JSW statistično pomembno (5-odstotno tveganje, Yatesov popravek, $df = 1$) razlikujeta v navzočnosti treh strukturnih elementov od šestih (O, R, Z). To so hkrati tudi najpogosteje navzoči strukturni elementi v izvlečkih s področja socialnega dela. Še posebej velika je razlika pri strukturnem elementu Z (29 % SD in 86 % JSW). Glede na pomembnost sklepov raziskave in dejstva, da je izvleček velikokrat edini del članka, ki ga bralec prebere, bi bilo avtorje na to treba še posebej opozoriti. Najpogostejša kombinacija v originalnih izvlečkih s področja socialnega dela je O-R-Z. To je v skladu tako z navzočnostjo števila strukturnih elementov kot z najpogosteje navzočimi posameznimi strukturnimi elementi v izvlečkih.

Tako v trenutni študiji kot tudi v študiji s področja sociologije (Klasinc 2005) so bili v izvlečke najpogosteje vključeni trije strukturni elementi, vendar ne isti. Na področju socialnega dela so bili ti strukturni elementi O-R-Z, na področju sociologije pa O-M-R. V primeru socialnega dela je večji poudarek na zaključkih, v primeru sociologije pa na metodi.

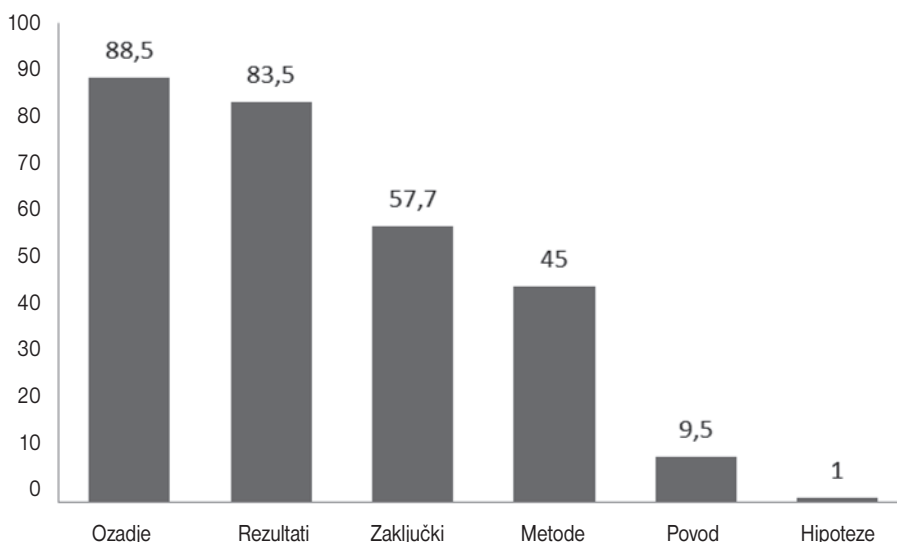
Prototipni in izboljšani izvlečki

Ko smo dobili podatke o najpogosteje navzočih strukturnih elementih v izvlečkih na področju socialnega dela, smo lahko izdelali vzorec za prototipe. Prototipi so najpogosteje objavljena vsebina originalnih izvlečkov s področja socialnega dela, torej strukturni elementi ozadje, rezultati in sklepi. Za uporabniško študijo smo izdelali vzorec po 12 izvlečkov iz slovenske revije SD in mednarodne revije JSW. Teh 24 izvlečkov je bilo izbranih iz vzorca za prvi del raziskave in so bili v omenjenih revijah objavljeni v letu 2009. Originalne izvlečke smo predelali tako, da so ustrezali najpogostejši strukturi in dolžini.

Originalni izvlečki so v povprečju vsebovali sto dvainosemdeset besed v osmih stavkih. To pomeni, da je bilo v posamezen stavek vključenih povprečno triindvajset besed.

Rezultati prvega dela raziskave so pokazali, da originalni izvlečki s področja socialnega dela najpogosteje vsebujejo strukturne elemente O (88,5 %), R (83,5 %), Z (57,7 %), skupaj 229,5 (O+R+Z). Če številka 229,5 pomeni 100 %, potem to pomeni, da je strukturni element O navzoč z 39 %, R s 36 % in Z s 25 %. To pomeni 3 stavke za strukturna elementa O in R ter dva stavka za strukturni element Z. Glede na to, da je stavkov osem in da bodo prototipi vsebovali sto dvainosemdeset besed, je vsak stavek vseboval povprečno triindvajset besed.

Slika 2: Odstotek izvlečkov s posameznim strukturnim elementom.

Ker prototipni izvešček ne vsebuje standardno priporočenih strukturnih elementov, za katere se predvideva, da zagotavljajo največjo možno informativno vrednost bralcu, smo se odločili vsebino izboljšati in oblikovati še vzorec izboljšanih izveščkov. Ti naj bi vsebovali te strukturne elemente: ozadje, namen, opis metode, vzorec, direktni rezultati, sklep.

Strukturne elemente vzorca za izboljšane izveščke smo oblikovali na podlagi izkušenj v pilotni študiji (Jamar, Šauperl 2009) in trenutni raziskavi, ki sta nam dali vpogled v najpogosteje navzoče strukturne elemente v originalnih izveščkih. Usklajeni so bili tudi z UMRD strukturo znanstvenega članka (Milas-Bracović 1987). To pomeni, da izboljšani izvešček v skrajšani obliki kaže vsebino in strukturo svojega članka. To je tudi v skladu z definicijo izveščka v našem uvodu. Število besed pa je usklajeno s predlogom mednarodnega standarda ISO 214 (*International Standard ISO 214 1976*), ki navaja, da naj bi izvešček vseboval manj kot 250 besed. Zato naši izboljšani izveščki obsegajo dvesto petdeset besed v enajstih stavkih. To pomeni v povprečju triindvajset besed na stavek in je v skladu s povprečnim številom besed v stavku originalnih izveščkov.

V strukturni element uvod (U) izboljšanega izveščka sodita dva stavka ozadja (O) ter en stavek povoda in namena (P). V ozadju je opredeljen raziskovalni okvir, ozadje študije, prikazane so predhodne raziskave, ugotovitve, opisi in izhodiščne teorije. Ob tem velja poudariti, da naj ozadje ne zajema opisov osrednje teme prispevka. V povodu in namenu so opisani razlogi za izvedbo študije in cilji, ki jih je študija želela doseči. V strukturni element metoda (M) sodila dva stavka opisa metode (M-O) in en stavek opisa vzorca (V). V metodi je opisan raziskovalni postopek. Jamar in Šauperl (2009) posebej poudarjata, da mora iti za natančen opis uporabljene metode in ne samo za navedbo. V primeru vzorca pa velja omeniti, da Kralj (2006) navaja, da bi opis vzorca sicer lahko bil del strukturnega elementa metoda, vendar pomeni zelo specifično vsebino, ki si zaradi natančnih opredelitev (npr. število posameznikov, vključenih v raziskavo, ali od kod

je bil vzet vzorec) zasluži posebno pozornost.

Tudi Kajba (2005) in Erman (2008) navajata, da bi tako raziskava kot predmet raziskave (torej vzorec) morala biti časovno in lokacijsko opredeljena. Pod strukturni element rezultati (R) izboljšanega izveščka sodijo trije stavki direktnih rezultatov (ta element priporočata Lužar 2005 in Šolar 2008). To pomeni, da poročamo samo o rezultatih, dobljenih iz raziskave, predstavljene v članku, na pa tudi o rezultatih raziskav, ki jih članek navaja iz drugih virov. Pod strukturni element diskusija (D) pa v primeru izboljšanega izveščka sodita dva stavka sklepa. Opisujeta posledice rezultatov na subjekte ali objekte, ki niso bili del študije, in možnosti za nadaljnje raziskovalno delo.

Če strukturo izboljšanega izveščka primerjamo z našo kodirno shemo, vidimo, da ni bil dodan noben nov strukturni element. Sta pa strukturna elementa metoda in rezultati bolj natančno opredeljena. Strukturni element hipoteza ni vključen v izboljšani izvešček, ker so hipoteze pomembne v fazi načrtovanja raziskave; tedaj pomenijo temelj, na katerem se bo gradila raziskava. V primeru kratke predstavitve vsebine članka pa nas zanima predvsem tisto, kar je povezano z raziskavo samo in ne s predhodnimi raziskavami, na podlagi katerih so večinoma zasnovane hipoteze. Tako kot ta raziskava so tudi vse predhodne raziskave izveščkov (Lužar 2005, Kajba 2005, Klasinc 2005, Vidmar 2006, Kralj 2006, Šolar 2008, Erman 2008) ugotovile, da objavljeni izveščki hipoteze navajajo v zelo majhnih odstotkih. Torej očitno tudi avtorji izveščkov sami menijo, da navedba hipotez v izveščku ni potrebna.

Uporabniška študija

Da pa bi še preverili, ali so raziskovalci zadovoljni z originalnimi izveščki ali pa si mogoče želijo tudi druge strukturne elemente, smo jim v branje ponudili izveščke z različno vsebino: originalne, prototipne in izboljšane.

To smo storili s pomočjo ankete. V njej je sodelovalo 48 raziskovalcev. Raziskava je potekala od avgusta 2011 do oktobra 2012.

Raziskovalce na področju socialnega dela smo za sodelovanje prosili po elektronski pošti.

Čeprav je prva raziskovalka poznala identiteto anketirancev, je njihova anonimnost v vseh poročilih zagotovljena. Cilj naše raziskave je bil predstaviti le skupne, združene rezultate.

Vsak izmed raziskovalcev je dobil v oceno po dva originalna, dva prototipa in dva izboljšana izvlečka, vendar v mešanem zaporedju. Ocenili so jih lahko z ocenami od 1 do 5, pri tem je bila 1 najslabša, 5 pa najboljša ocena. Seveda niso vedeli, katero obliko izvlečka ocenjujejo, niti jim niso bili na voljo bibliografski podatki o posameznem članku. Pri tem smo pazili na to, da nihče izmed osemindesetih raziskovalcev ni dobil v oceno originalnega izvlečka in nato še prototipa ali izboljšanega izvlečka istega članka. Zastavili naj bi si vprašanje: »Ali je izvleček dovolj informativen, da bi po tem, ko ga preberem, in ne da bi prebral celoten članek, lahko ocenil, ali bi mi lahko koristil pri mojem raziskovalnem delu ali ne?« Njihove ocene so dale odgovor na to, katera oblika izvlečka (originalni, prototip, izboljšani izvleček) se njim zdi najprimernejša. Nam pa so nakazali osnovne smernice, kako napisati navodila za pisanje izvlečkov na področju socialnega dela.

Raziskovalci na področju socialnega dela so originalne izvlečke ocenili s povprečno oceno 3,61, prototipe s povprečno oceno 3,34, izboljšane izvlečke pa s povprečno oceno 3,77. Razlika je neznatna in kaže na to, da tudi od raziskovalcev nismo dobili jasnega rezultata, katera izmed struktur O-M-R (originalni izvlečki, prototipi) ali O-M-R-Z (izboljšani) jim bolj ustreza.

RAZPRAVA

Pri zasnovi raziskave smo omenili, da gre glede na rezultate študije s področja sociologije (Klasinc 2005), ki je še najbližje področju socialnega dela, pričakovati, da bodo v izvlečkih s področja socialnega dela najpogosteje navzoči trije strukturni elementi, in sicer O, M in R. Rezultati trenutne raziskave tega niso potrdili, saj so bili v izvlečkih na področju socialnega dela najpogosteje navzoči trije drugi strukturni elementi, in sicer O, R in Z.

Pri zasnovi raziskave smo tudi pričakovali, da bodo navodila za pisanje izvlečkov

na področju socialnega dela vsebovala te strukturne elemente: okvir študije, povod in namen, hipoteze, metodo, rezultate in sklepe. Rezultati raziskave so pokazali, da je možno določiti optimalno strukturo izvlečkov na področju socialnega dela. Ta naj bi upoštevala znane strukture UMRD za pisanje znanstvenih člankov (ali OMRZ, če upoštevamo terminologijo, uporabljeno v naši kodirni shemi). Ta optimalna struktura pa ne vsebuje strukturnega elementa hipoteza, saj je navzoča le v 1 % izvlečkov na področju socialnega dela.

S podrobnejšimi opredelitvami (opis metode, direktni rezultati) in delitvijo posameznih strukturnih elementov (metoda, vzorec) smo želeli izvlečke bolj približati uporabnikom. Razlike med povprečnimi ocenami za originalne (3,61), prototipe (3,34) in izboljšane izvlečke (3,77) so zelo majhne, a imajo izboljšani vendarle najvišjo oceno.

Majhna razlika med navzočnostjo strukturnih elementov, če primerjamo originalne izvlečke (O-M-R), prototipe (O-M-R) in izboljšane izvlečke (O-M-R-Z), lahko pojasni zelo majhne razlike med njihovimi povprečnimi ocenami. Razlika je namreč samo v navzočnosti strukturnega elementa Z v primeru izboljšanih izvlečkov. Razliko med oceno 3,77 in 5, ki bi bila najvišja možna ocena, pa bi lahko pripisali nepravilni prilagoditvi vsebine izvlečka potrebam raziskovalcev oziroma uporabnikov in temu, da izvlečki morda niso pokrivali raziskovalnega področja anketirancev (jih torej niso resnično zanimali). Vredno bi bilo opraviti drugo raziskavo z nekoliko drugačno zasnovjo.

Postavili pa smo si tudi vprašanje, ali so navodila v mednarodnem standardu za pisanje izvlečkov primerna za družbene vede. V revijah *Socialno delo* in *Journal of Social Work* ni bilo izvlečkov s povedmi, ki jih ne bi bilo mogoče vključiti v enega izmed predlaganih strukturnih elementov uporabljene kodirne sheme. To pomeni, da so navodila za izdelovanje izvlečkov lahko primerna.

Glede na rezultate in na to, da naj bi izvleček izražal vsebino celotnega članka, vsem, ki se ukvarjajo s pisanjem navodil za izvlečke, svetujemo, naj navodila upoštevajo strukturo

UMRD, ki naj bo podkrepjena s potrebnimi napotki glede vsebine znotraj posameznega strukturnega elementa.

SKLEP

Prvi del raziskave je dal odgovor na vprašanje, kaj vsebujejo izvlečki. To smo ugotovili z analizo vsebine. V drugem delu smo izvedli uporabniško študijo, v kateri smo preverili, kakšna struktura izvlečkov naj bi bila primerna za izvlečke na področju socialnega dela. Za konec pa predlagamo tudi navodila za pisanje izvlečkov.

Izvečki s področja socialnega dela naj bi vsebovali podatke o okviru, povodu in namenu (U), metodah (M), rezultatih (R) in sklepih (D) študije, ki jo predstavljajo. Število besed v izvlečku naj bi bilo usklajeno s standardom ISO 214 (*International Standard ISO 214 1976*), ki navaja, da naj bi izvleček vseboval do 250 besed. Vsebina izvlečka pa naj bi bila predstavljena v enem samem odstavku (*ERIC 1992*).

VIRI

- ANSI/NISO Z39.14-1997 (1997). *Guidelines for abstracts*. Bethesda: NISO.
- BARTOL, T. (1987), *Zajemanje in selektivno širjenje domačih živinorejskih znanstvenih in strokovnih informacij*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta (diplomsko delo).
- (1992), Analiza 24. letnika revije *Sodobno kmetijstvo* glede na zastopanost in kakovost izvlečkov. *Sodobno kmetijstvo*, 25, 7/8: 296–299.
- (1998), Navodila za pripravo izvlečkov v slovenskih publikacijah s področja gozdarstva. *Gozdarski vestnik*, 56, 3: 173–177.
- ERIC (1992), *Processing manual: rules and guidelines for the acquisition, selection, and technical processing of the documents and journal articles by the various components of the ERIC network*. Section VI, Abstracting/Annotating. Washington: Educational Resources Information Center.
- ERJAVEC, K., POLER KOVAČIČ, M. (2007), *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ERMAN, K. (2008), *Struktura izvlečkov v znanstvenih serijskih publikacijah s področja francoskega jezikoslovja in književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
- HARTLEY, J. (1999), Applying ergonomics to Applied Ergonomics: using structured abstracts. *Applied Ergonomics*, 30, 535–541.
- (2000), Are structured abstracts more or less accurate than traditional ones? A study in the psychological literature. *Journal of Information Science*, 26, 4: 273–277.
- HARTLEY, J. (2003), Improving the clarity of journal abstracts in psychology: the case for structure. *Science Communication*, 24, 3: 366–379.
- HARTLEY, J., BETTS, L. (2009), Common weaknesses in traditional abstracts in the social sciences. *Journal of the American society for information science and technology*, 60, 10: 2010–2018.
- HARTLEY, J., SYDES, M. (1997), Are structured abstracts easier to read than traditional ones. *Journal of Research in Reading*, 20, 2: 122–136.
- How to write an abstract* (2011). Dostopno na: <http://www.emeraldinsight.com/authors/guides/write/abstracts.htm?part=1&PHPSESSID=Imp1027tv88uvrqqcgilirgah0#2> (16. 3. 2011).
- International standard ISO 214* (1976), Documentation – Abstracts for publications and documentation. [S. l.]: International Organization for Standardization.
- JAMAR, N., ŠAUPERL, A. (2009), Struktura izvlečkov s področja materialov in tehnologij. *Knjižnica*, 53, 1–2: 77–97.
- KAJBA, Z. (2005), *Struktura izvlečkov v strokovno-znanstvenih revijah s področja slavistike*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- KLASINC, J. (2005), *Struktura izvlečkov s področja sociologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- KRALJ, T. (2006), *Struktura izvlečkov v psihologiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- LUŽAR, S. (2005), *Struktura izvlečkov v farmaciji*. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

- MIHAJLOV, A. I., GILJAREVSKIJ, R. S. (1975), *Uvodni tečaj o informatiki / dokumentaciji*. Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani.
- MILAS-BRACOVIČ, M. (1987), Struktura znanstvenog članka i njegovog autorskog sažetka = The structure of scientific papers and their author abstracts. *Informatologia Jugoslavica*, 19, 1-2: 51-67.
- NEUENDORF, K. A. (2002), *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- SIST ISO 214:1996 (1996), *Dokumentacija = Documentation. Izvlečki za publikacije in dokumentacija = Abstracts for publications and documentation*. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.
- SKOLNIK, H. (1979), Historical development of abstracting. *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*, 19, 4: 215-218.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (2000). Ljubljana: DZS.
- ŠAUPERL, A. (2005), Kvalitativne raziskovalne metode. V: *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (149-162).
- ŠAUPERL, A., KLASINC J., LUŽAR, S. (2008), Components of abstracts: logical structure of scholarly abstracts in pharmacology, sociology and linguistics and literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59, 9: 1420-1432.
- ŠOLAR, S. (2008), *Struktura izvlečkov v bibliotekarstvu*. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- TIBBO, H. (1993), *Abstracting, information retrieval and the humanities*. Chicago, London: American Library Association.
- UNESCO (1968). *Guide for the preparation of author's abstracts for publication*. Pariz: Unesco.
- VIDMAR, P. (2006), *Struktura izvlečkov s področja pedagogike*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (diplomsko delo).
- WEIL, B. H., ZAREMBER, I, OWEN, H. (1963), Technical abstracting fundamentals. III. Publishing abstracts in primary journals. *Journal of Chemical Documentation*, 3, 3: 132-136.
- WHITE, M. D., MARSH, E. E. (2006), Content analysis: a flexible methodology. *Library Trends*, 55, 1: 22-45.
- ZELENKA, R. (1998), *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog dijela*. Reka: Ekonomski fakultet.

PRENOVA KODEKSA ETIČNIH NAČEL V SOCIALNEM VARSTVU

UVOD

Krovna organizacija na področju socialnega varstva, Socialna zbornica Slovenije (SZS), je pozvala k javni razpravi za prenavo svojega *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu* (2002), ki je star osemnajst let. Gre za krovni etični kodeks, veljaven za vse strokovne profile, ki delujejo znotraj socialnega varstva, tako v javnem kot v zasebnem sektorju. To pomeni, da so izvajalci storitev posameznih profesij (socialno delo, psihologija, sociologija, pedagogika, zdravstvo, pravo ipd.) zavezani dvema etičnima kodeksom, tako svojemu matičnemu kot tudi socialnovarstvenemu. Prve regulirajo poklicna združenja posameznih profesij, drugega pa SZS. Zato je razumljivo, da je kodeks SZS splošnejši, saj ne more kodificirati vseh posebnih načel, specifičnih za posamezne profesije, hkrati pa kodeksi posameznih profesij ne morejo vsebovati določil, ki bi bila v koliziji s kodeksom SZS.

Preden podam pet konkretnih, najnujnejših predlogov za prenavo obstoječega kodeksa SZS (na koncu tega prispevka), velja opozoriti na domet in pomen tovrstnih prizadevanj. Kajti največ skepticizma do kodificiranja profesionalnih etik – tako pri uporabnikih storitev kot tudi pri profesionalcih – izhaja prav iz tistih pričakovanj, ki so bila zelo poudarjena v začetnih fazah nastajanja profesij, danes pa se zdi nasprotno, da so ta pričakovanja preveč podcenjena. V času, ko so posamezni poklici preraščali v profesije, se je od vzpostavljanja specifičnih profesionalnih etik pričakovalo nič manj kot od profesij v razmerju do izboljšanja celotne družbe, pričakoval se je odločilen vpliv. Podobno kot naj bi ob razvoju večšin

in teorije postale tudi profesionalizirane etike odločilen dejavnik za oblikovanje profesij, naj bi profesije postale ključni nosilec povezovanja in humaniziranja družb, kot je bil prepričan že Durkheim (1893/1997).

DOMET

Danes imamo v sodobnih družbah veliko razlogov za zavrnitev Durkheimovega optimizma o profesijah kot ključnih mehanizmih za integracijo modernih družb. Kljub temu pa ni mogoče zanikati pomembnosti Durkheimovega poudarka splošne funkcionalnosti profesij za celotno družbo (in ne zgolj za pripadnike določene profesije, ki se preživljajo na ta način). Émile Durkheim je ob koncu 19. stoletja upravičeno opozarjal na probleme z integracijo v modernih, industrializiranih družbah. Teh zaradi vse večje delitve dela ni več mogoče solidarnostno povezati na predmoderne (mehanske) načine, kot tudi ne na moderne, npr. s poenotenjem delavskega razreda, ki bi z uporabo razrednega konflikta nadomestil kapitalistično gospodarstvo z boljšim, manj rušilnim. Najpomembnejši način za preseganje individualizma je videl v profesionalnih združenjih, ki posameznikom na podlagi njihove poklicne pripadnosti daje tako profesionalne kompetence kot tudi profesionalno etiko – prav tej pa je pripisoval najpomembnejšo integrativno funkcijo na celotni družbeni ravni. Profesionalna etika je v razmerah razvite delitve dela edina zmožna preseči egoistične interese posameznikov, ker od strokovnjakov zahteva, da bodo bolj kot za svoj žep služili interesom

uporabnikov (oz. strank) in splošnim družbenim interesom:

Lahko rečemo, da je moralno vse, kar predstavlja izvor solidarnosti, torej vse, kar prisili človeka, da upošteva drugega, da svoja ravnanja usmerja po drugih merilih, ne pa samo po zahtevah lastne sebičnosti, in moralnost je tem bolj čvrsta, kolikor bolj so te vezi številne in močne. Napačno bi bilo moralo definirati, kot se to običajno počne, s pomočjo svobode [...] Sploh ne gre za to, da bi morala služila osvobojanju posameznika, da bi ga izvzela iz konteksta, ki ga obkroža, nasprotno, glavna funkcija morale je v tem, da iz posameznika naredi del neke celote in mu, v skladu s tem, tudi odvzame nekaj svobode v njegovem ravnanju. (Durkheim 1893/1997: 331.)

Takšno moralo je Durkheim prepoznal v etičnih normativnih sistemih, ki jih razvijajo posamezne profesije (bolj kot pa npr. v religijskih sistemih ali pa v nacionalnih, ki se sklicujejo na patriotizem); vprašanje pa je, koliko je pretiraval. Skratka, ni problematičen Durkheimov poudarek v zvezi s pomenom profesionalnih etik, pač pa domet tega poudarka. Po eni strani je res, da je mogoče dokazati (npr. Halmos 1967) številne pozitivne učinke na celotno družbeno integracijo, ki izhajajo iz dejavnosti zlasti tistih profesij, ki v neposrednem stiku z ljudmi rešujejo njihove probleme, npr. medicine, psihiatrije, socialnega dela, negovanja, poučevanja, saj s svojimi storitvami pomembno vplivajo na celotno družbo v isti smeri, ki jo omenja Durkheim v prejšnjem navedku. Hkrati pa velja tudi nasprotno od teh pričakovanj. Ker so profesije hkrati tudi institucije moči in monopolov, ni razloga, da bi se vedle drugače, tudi one – v skrbi za interese svojih članov – prakticirajo strategije za izboljšanje tržnega položaja lastne poklicne skupine:

- vzdržujejo monopol v zvezi z storitvami, za katere so specializirane, in ta monopol tudi ljubosumno varujejo,
- ob pomanjkanju konkurence si prizadevajo za čim večje plačilo oz. povračilo za svoje storitve, pri tem pa pogosto nimajo nikakršnih samoomejitev,
- z regulacijo dostopa v poklic omejujejo število ljudi, ki poklicno opravljajo to dejavnost, pri tem pa pogosto ni najpomembnejše merilo

povečevanje kakovosti storitev, pač pa povečevanje povpraševanja po njih, to pa povečuje nagrade izvajalcem,

- povpraševanje po lastnih storitvah profesije krepijo z negovanjem mita, da so nujne in dragoce ne za uporabnike. (Haralambos, Holborn: 1995.)

Tudi v Sloveniji profesije ne odstopajo od opisanih pravil. Spomnimo se, kako so v zadnjih dveh desetletjih najpogostejše, najglasnejše in najuspešnejše pritiske za zviševanje plač izvajale prav tiste profesije, ki imajo v primerjavi z vsemi drugimi največji vpliv in največje nagrade (zdravniki, sodniki, menedžerji). Lahko se torej strinjamo z Durkheimom, da so profesije v sodobnih družbah zelo pomembne, in to ne zgolj zaradi kompleksnih in sofisticiranih storitev, za katere so specializirane (da niso vse nujne in da ne osrečujejo ljudi, je prav tako opozarjal že Durkheim). Profesije so družbeno funkcionalne predvsem zaradi svoje etike, ki jo prek profesionalcev in uporabnikov razširjajo na širše okolje. Hkrati pa so profesije tudi monopolistični instrumenti za statusno zapiranje lastnih elit, da maksimizirajo svoje koristi v odnosu do drugih poklicnih skupin. Profesije se med sabo lahko pomembno razlikujejo prav v tem, kako uravnavajo obe funkciji, ali dajejo prednost prvi ali drugi. Ne razlikujejo pa se v tem, da bi nekatere profesije, za razliko od drugih, izvajale samo prvo, etično funkcijo, hkrati pa bi bile do druge samozaščitne, imune.

Naslednji problem, zaradi katerega je treba zelo relativizirati Durkheimov optimizem o profesijah, je kompleksnost njihovih etik. Isti razlogi, zaradi katerih je Durkheim povzdigoval etični prispevek profesij za celotno družbo, delujejo namreč tudi v nasprotni smeri, ta pa onemogoča samodejne etične učinke profesionalcev na širše družbeno okolje, ko kvalificirano opravljajo svoje poklicne dolžnosti – ti razlogi so delitev dela, vse večja specializacija in s tem tudi kompleksiranje družbenih razmer v smeri povečevanja kontingenčnosti. V tej zvezi zato nekateri govorijo – bolj kot o postmodernejši družbi – o »družbi tveganja« (Beck 2001) ali o »tekoči moderni« (Bauman 2000, 2005, Lee 2005).

Z delitvijo dela in vse večjimi ter številnejšimi specializacijami se tudi profesije znajdejo v okolju, ki je vse bolj nepregledno, fluidno in s

Preglednica 1: Prepoznavanje problemov (prirejeno po Vaughan, Buss 1998: 33).

Raven:	POLITIČNA	PROFESIONALNA
SISTEMSKA	- avtonomija politike na področju soc. varstva (kot socialnovarstvene politike vs. finančni, zdravstveni, šolski ...) - razvoj področij znotraj soc. varstva	- tradicija, razvoj teorij, večšin - delovanje profesionalnih organizacij - regulacija odnosov med izvajalci in uporabniki storitev
NESISTEMSKA	- ravnanje s tistim delom neželenih in nepredvidljivih učinkov, ki niso splošno razširjeni in za katere ne vemo, kako jih vnaprej (sistemske) preprečiti - osredotočenje na posledice	- nepredvidljivi interakcijski učinki med posamezniki v diadah in malih skupinah (med strokovnjaki, med uporabniki, med enimi in drugimi)

tem tvegano. Izrazite zadrege s kompleksnostjo okolja se pri profesijah pojavijo prav na etičnem področju, in to bolj kot pa pri njihovih tehničnih specializacijah ter specializacijah v veččinah in teoriji (več o tem gl. Dragoš 2012). Prav to je tudi eden od strukturnih izzivov socialnovarstvenega področja, ki združuje različne profesionalce, zlasti v razmerju med posamičnimi kodeksi v socialnem varstvu in med krovnim kodeksom SZS. Kajti pri različnih tehnikah, veččinah in teorijah je mogoče nekonfliktnost znotraj profesij kot tudi med njimi ohranjati na višji stopnji pluralnosti kot pri njihovih etičnih načelih. Pri razhajanjih v veččinah in teoriji se težave s kolizijo rešujejo z raziskovalnimi in drugimi načini znanstvene rigoroznosti, saj se lahko zanašamo na več znanstvene eksaktnosti in na razvitejše (vse bolj globalizirane) mehanizme preverjanja, pri etičnih ravnanjih pa so posledice praviloma bolj kratkoročne, kolizija bolj problematična, institucionalni mehanizmi za njihovo regulacijo pa maloštevilni, šibkejši, bolj nepregledni in pogosto tudi povsem neodzivni.

Omenjeni strukturni razlogi – z njimi se lahko bolj ali manj uspešno spoprijemamo, ne moremo pa se jim izogniti – so izvor pogostih dvomov o dometu profesionalnih kodeksov in njihovega podcenjevanja.¹ Zato naj na kratko spomnim na glavna področja, kjer so kodeksi etike nenadomestljivi:

- pri prepoznavanju etičnih dilem, da jih lažje razlikujemo od vseh drugih (Reamer 1990: 227–228),
- pri odločanju v etičnih izbirah med dobrimi in boljšimi možnostmi in tudi v situacijah, v katerih dobrih rešitev sploh ni na izbiro in tehtamo med slabimi in še slabšimi možnostmi (kajti izbire zgolj med dobrim in slabim niso edine),
- pri opozarjanju na neprimerne etične odločitve in pri sankcioniranju nesprejemljivih,
- pri širših intervencijah, pri katerih si prizadevamo za učinke na skupnostni ali politični ravni.

Zlasti ignoranca do poudarka iz zadnje alineje je pogosta slepa pega profesionalnih kodeksov, saj velikokrat ne vsebujejo določil na omenjeno temo ali pa so ta preveč splošna. Kako naj pripadniki določene profesije ravnajo takrat, ko se v zvezi s svojimi storitvami ali v zvezi z njihovimi uporabniki obračajo na širše družbene ali politične akterje? Kdaj so to dolžni storiti in kdaj niso? Kje so pri tem meje profesionalizma, onkraj katerih se socialna delavka ali delavec znajde zgolj kot zasebni akter (npr. državljan), ker se pri svojih intervencijah ne more več sklicevati na legitimnost profesije, iz katere izhaja? In pri katerih temah skupnostnih ali političnih intervencij je npr. obrnjeno: da se jim profesionalci ne bi smeli izogniti niti zunaj službenega časa? Zato sem med predloge za dopolnitev kodeksa SZS uvrstil tudi peto točko (na koncu prispevka). Pred tem pa poglejmo načelne možnosti za prepoznavanje problemov. Povzemam jih v preglednici 1.

Tako politični kot profesionalni problemi, s katerimi se srečujejo uporabniki in izvajalci posameznih profesij, so lahko sistemski in nesistemski. Na primer, ko se profesije odzivajo na krčenje sredstev za socialno področje, pri tem ni vseeno, ali ta problem prepoznamo kot izvorno političnega ali kot profesionalnega (pristojnost,

¹ Resno bi morali obravnavati tezo o prioritetah znotraj posameznih profesij, ki se mi zdi zelo verjetna, namreč: da v mnogih profesijah – tudi v socialnem delu – prevladujejo teme, kot so denar, skrb za javno podobo, za ugled in nagrajevanje profesionalcev, ki imajo veliko večji pomen od vsebin, vezanih na področje profesionalne etike (preverljivo s številom znanstvenih in strokovnih objav, prispevkov na kongresih, številom raziskav, doktoratov po posameznih temah).

odgovornost), saj sta od tega odvisna smer delovanja in izbira ciljnega sistema, ki je tarča naših sprememb. Skratka, domet profesionalnih etičnih kodeksov ni le na desni strani preglednice, pač pa tudi na levi (pri sistemskih kot tudi nekaterih drugih nesistemskih političnih problemih).

PREDLOGI

V zvezi s prenovno *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu*, ki je v javni razpravi, predlagam pet popravkov obstoječega besedila.

1. predlog

V 8. členu se drugi stavek glasi: »Uporabnik sam odloča o neposredni pomoči, o svojem življenjskem vsakdanu in bodočnosti.«

PROBLEM: navedena trditev je preveč ultimativno in trdo formulirana in kot taka ni resnična. Za večino uporabnikov velja prav nasprotno: ne morejo sami odločati o neposredni pomoči (saj so odvisni od priznanih pravic, od dostopnosti do strokovnih služb in drugih življenjsko pomembnih okoliščin, na katere pogosto nimajo vpliva), večkrat ne morejo odločati niti o svojem življenjskem vsakdanu (npr., ko so brez sredstev za življenje), še manj o prihodnosti. Namen 8. člena je sicer pravilen, člen opozarja na spoštovanje uporabnikove avtonomije tudi v primerih prejemanja oz. koriščenja strokovnih pomoči in storitev, ki jih strokovni delavci ne smemo vsiljevati – kljub dobrim namenom. Vendar pa se citirana formulacija lahko bere tudi tako (kot je zapisana), namreč, da ima uporabnik sam vse možnosti odločanja – to v resnici velja samo za tisti zelo ozek segment uporabnikov, ki je samoplačniško sposoben in išče strokovne storitve na trgu.

PREDLOG: citirana trditev se naj izpusti, tako da se za prvim stavkom 8. člena takoj nadaljuje kar tretji stavek, katerega začetek se naj glasi: »Pravica uporabnika do lastne odločitve se ...«

2. predlog

V 15. členu so v oklepaju drugega odstavka naštetá področja, na katerih imajo instituci-

onalizirani uporabniki storitev v ustanovah pravico do soodločanja ... med njimi pa je tudi področje »verskega« življenja. S tem seveda ni nič narobe, je pa pomanjkljivo, če se hkrati ne upošteva tudi pravica do neverskega življenja oz. neverskih opredelitev.

PROBLEM: v zvezi s tem je enako pomembna ali pa še pomembnejša pravica institucionaliziranih uporabnikov – npr. v domovih za stare – da se jih ne sili k prisostvovanju verskim obredom, in pravica, da niso izpostavljeni kakršnimkoli postopkom v zvezi z vernostjo (npr. ob sprejemu), vključno z upoštevanjem pravice, da se jih sploh ne nadeljuje z izrekanjem o ne/verski opredelitvi. Obstaja realen problem (najmanj eden je tudi natančno dokumentiran), da nekateri domovi za stare, ki jih je ustanovila RKC in so hkrati nosilci koncesije, diskriminirajo pri sprejemanju uporabnikov in tudi zaposlovanju, ker dajejo prednost katoliškim vernikom.

PREDLOG: drugi stavek 15. člena se naj dopolni tako, da se v oklepaju opozori tudi na pravico do neverskega življenja. Tako bi se dopolnjena formulacija, navedena v oklepaju, glasila:

»... omogočanje kulturnega, verskega, neverskega in družabnega življenja ...).«

3. predlog

V 16. členu je v drugem stavku v zvezi z odprtostjo ustanov omenjena tudi »tajnost podatkov, varovanje zasebnosti podatkov...«, kar je presplošno in zato napačno formulirano.

PROBLEM: omembo podatkov je treba konkretizirati, saj je sicer ob nedorečeni (obstoječi) formulaciji možna povsem poljubna interpretacija vrste podatkov, na katere se nanaša prepoved razkrivanja. Prav takšno nedorečenost pa mnoge ustanove že sedaj izkoriščajo v primerih, ko jim je sklicevanje na zaupnost podatkov izgovor za preprečevanje vpogleda zunanjih akterjev v njihovo delo. Tu je treba izrecno poudariti, za kakšne podatke gre: ne gre za vse in vsakršne, s katerimi ustanova razpolaga, pač pa zgolj za varstvo osebnih podatkov, iz katerih bi bila možna identifikacija konkretnih oseb, medtem ko morajo vsi ostali podatki – še zlasti v javnih in koncesioniranih

ustanovah (čeprav ne zgolj v njih) – biti javno dostopni, sicer odpiranje ustanov v okolje ne bi imelo nobenega smisla. Citirana formulacija ne ustreza tej jasnosti, kljub temu da za splošno sintagmo o »tajnosti podatkov« takoj sledi navedba o varovanju »zasebnih podatkov«, kar je preveč nejasno in dvoumno (kajti isto navedbo se lahko tudi logično bere na način, da so vsi podatki tajni in zato kot takšni – torej vsi brez izjeme – tudi zasebni).

PREDLOG: citirano formulacijo v drugem stavku bi bilo treba nadomestiti z naslednjo – »Pri tem je potrebno zagotavljati tajnost osebnih podatkov...«

4. predlog

V zvezi z zaupnim odnosom med uporabniki in izvajalci socialnih storitev je v 17. členu ponesrečeno formuliran tretji stavek (tega čl.), ki se glasi: »*Delavka/delavec, ki ga zaupanje uporabnika dodatno motivira, tega zaupanja ne sme zlorabiti s posredovanjem zaupnih podatkov drugim osebam.*«

PROBLEM: Citirana formulacija je trikrat napačna.

- a) Prvič zaradi tautologije, saj je bistvo formulacije prepoved o tem, da se ne sme zlorabiti zaupanje z izdajo zaupnih podatkov. To je nekako tako, kot če bi rekli, da ne smemo zlorabiti poštenja s tem, da goljufamo (kajti zaupanje je že samo definirano prav s tem, da ne izdamo zaupnih podatkov, podobno kot je poštenje definirano z odsotnostjo goljufije).
- b) Drugič, formulacija je napačna tudi zaradi zavajanja, ki je sugerirano, kajti: prepoved posredovanja zaupnih podatkov drugim osebam je tudi zakonsko sankcionirana (torej veljavna tudi, če ne bi imeli kodeksa), kot taka pa ne sme biti odvisna zgolj od tega, ali torej vpliva na zaupanje uporabnika do izvajalca storitve ali pa nima takega vpliva. Kajti prepoved razkritja zaupnih podatkov drugim velja tudi v primerih, ko uporabnik sploh ne ve, da je do razkritja prišlo, in torej še vedno ostane zaupljiv (ko pride do razkritja podatkov, se to večinoma zgodi po obravnavi in na zaupnost vplivajo šele post festum).
- c) Še pomembnejši pa je problem uvajanja diskriminatorskega merila v citirani formulaciji,

ki ga ne smemo mešati z opozorilom pod prejšnjo alinejo. Opozorilo pod b se glasi, da mora prepoved razkritja veljati ne glede na to, ali pri tem pride do porušitve zaupanja ali pa do tega ne pride. Dodaten problem, t. j. z diskriminatorsko naravo navedene formulacije, pa je v napačni vzročni predpostavki, da naj delavka/delavec ne zlorabi zaupanje (zgolj!?) pri tistem delu uporabnikov, pri katerih velja, da njihova zaupljivost izvajalca storitve »dodatno motivira« – kaj pa pri vseh drugih uporabnikih? Ali bi iz citirane formulacije lahko sklepali, da obveza varovanja zaupnih podatkov velja tudi za takšne uporabnike, ki ne izkazujejo posebnega zaupanja do izvajalca storitve in pri katerih zato strokovnjak ne more biti dodatno motiviran z izkazanim zaupanjem? Odgovor je NE, saj se citirana formulacija, kot rečeno, nanaša samo na kategorijo zaupljivih uporabnikov, pri katerih je strokovnjak zato »dodatno motiviran«.²

PREDLOG: Citirana formulacija naj se skrajša tako, da se glasi: »*Delavka/delavec svojega dostopa do osebnih podatkov uporabnika ne sme zlorabiti s posredovanjem zaupnih podatkov drugim osebam.*«

5. predlog

PROBLEM: v celotnem kodeksu manjka kakšna določba ali člen o odnosu strokovnjakov v socialnem varstvu do širšega družbenega okolja. To bi bilo nekako treba vključiti zaradi več razlogov:

- ker gre za pogosto sestavino kodeksov,
- ker se ključne odločitve, ki neposredno vplivajo na strokovnjake in uporabnike socialnega varstva, sprejemajo zunaj področja socialnega varstva,
- ker so mnoge ključne (sistemske) odločitve neustrezne in ker zaradi njih trpi ugled posameznih socialnovarstvenih ustanov (npr. CSD) in strokovnih profilov,

² Mimogrede: večina uporabnikov storitev socialnega varstva je nezaupljivih do socialnih in varstvenih ustanov (precej tudi upravičeno, spomnimo se na probleme z evidencami na CSD). To je empirični podatek, ne pa hipoteza: zaupanje v državne uslužbenke je izrazito manjšinsko in se giblje zgolj okrog četrtine prebivalstva (podatki SJM '06, torej merjeno še pred ekonomsko krizo).

- ker mnogi strokovni delavci v zvezi s svojim družbenim oz. javnim angažiranjem pogrešajo vsaj osnovne, najsplošnejše smernice za svoje delovanje, brez katerih so povsem samovoljno prepuščeni presoji in direktivam nadrejenih organov v ustanovah, v katerih delajo.

PREDLOG: kodeksu bi se lahko dodali zaključni členi o odnosu do širšega družbenega okolja, npr. v smislu formulacije, kot jo najdemo v 28. in 29. členu *Kodeksa etike socialnih delavk in delavcev Slovenije*.

Varianta: lahko se uvede tudi minimalna varianta, zapisana v zelo splošni, a jasni obliki in v zgolj v enem členu (npr. dodatnem, 20. čl.), s tako vsebino:

»Delavke/delavci v socialnem varstvu izboljšujejo kakovost svojega dela tudi z zavze-manjem za čim večjo dostopnost socialnovarstvenih storitev, ustanov in virov pomoči za vse, ki jih potrebujejo. Tak pristop naj bo izražen tako v neposrednem delu z uporabniki kot tudi v drugih stikih s širšo strokovno, politično in laično javnostjo.«

Pri oblikovanju profesionalnih kodeksov ne gre pozabiti, da je ključen element njihove ne/uspešnosti tudi organizacijski. Če kodificirane etike niso institucionalno podprte, je njihova veljava ogrožena. Tu je največja odgovornost na profesionalnih društvih, ki kodekse sprejemajo in regulirajo, tudi častnih razsodiščih, ki presojujejo o konkretnih primerih (več o konkretnih težavah v tej zvezi v socialnem delu gl. Urek, Dragoš 2002).

Srečo Dragoš

VIRI

BECK, U. (2001), *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

BAUMAN, Z. (2000), *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.

- (2005), *Liquid Life*. Cambridge: Polity Press.

DRAGOŠ, S. (2012), Presečna etika. V: Radej, B., Dragoš, S., Macur, M., *Etika in zdravje*. Ljubljana: Slovensko društvo evaluatorjev (10–17). Dostopno na: [http://www.sdeval.si/attachments/356_OM_Etika%20in%20zdravje_Poro%C4%8Dilo%20\(26jan2012\).pdf](http://www.sdeval.si/attachments/356_OM_Etika%20in%20zdravje_Poro%C4%8Dilo%20(26jan2012).pdf) (15. 9. 2013).

DURKHEIM, E. (1893/1997), *The division of labour in society*. New York: The Free Press.

HALMOS, P. (1967), The personal service society. *The British Journal of Sociology*, 18: 13–28.

HARALAMBOS, M., HOLBORN, M. (1995), *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu (2002). Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije. Dostopno na: <http://www.soczbzor-sl.si/1Predstavitev.htm> (15. 9. 2013).

LEE, R. L. M. (2005), Bauman, liquid, modernity and dilemmas of development. *Thesis Eleven*, 83: 61–77.

REAMER, F. G. (1990), *Ethical dilemmas in social service*. New York: Columbia University Press.

UREK, M., DRAGOŠ, S. (2002), Častno razsodišče društva socialnih delavk in delavcev. *Socialno delo*, 41, 3–4: 233–240.

VAUGHAN, R. J., BUSS, T. F. (1998), *Communicating social science research to policymakers*. London: Sage Publications.

Romana Zidar

SOCIALNO PODJETNIŠTVO

TREND MNOGIH OBRAZOV

Prispevek se ukvarja z vprašanjem o tem, ali so razvijajoče se prakse socialnega podjetništva komplementarne tržnemu ali pa njegov antipod. Na podlagi tipologije socialnih podjetij sta v prispevku predstavljeni dve praksi samodefiniranih socialnih podjetij. Ozadje razvoja ene prakse je klasično tržno podjetje, druga pa je nastala v okviru javnega zavoda. Izvedena analiza nakazuje na potrebo po oblikovanju etičnega kodeksa v socialnem podjetništvu, ki bo onemogočal razvoj nepoštenih poslovnih in menedžerskih praks. Kaže se tudi potreba po posebnem socialno-podjetniškem certifikatu, ki bo tako izvajalcem kot kupcem zagotavljal transparentnost, prav tako pa bo treba premisliti o odprtem modelu socialnega podjetništva, za katerega smo se v Sloveniji odločili in v katerem se kažejo prve razpoke.

KLJUČNE BESEDE: socialna ekonomija, odprti model, pridobitno in nepridobitno, socialno zavajanje, družbeno odgovorno potrošništvo.

Romana Zidar je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Njeno področje dela sta organizacija in menedžment v socialnovarstvenih in drugih nepridobitnih organizacijah. Kontakt: romana.zidar@fsd.uni-lj.si.

Mitja Krajncan, Barbara Grum

PRIPRAVA ZA SAMOSTOJNOST MLADOSTNIKOV V VZGOJNIH ZAVODIH IZ PERSPEKTIVE VZGOJITELJEV

Obravnavamo analizo priprav mladih na samostojnost, ki jih izvajajo v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo. Temelji na kvalitativni raziskavi, pri kateri izhajamo iz perspektive vzgojiteljev v vzgojnih skupinah. Za mlade, ki imajo ob koncu bivanja možnost vrnitve domov, kot tudi za tiste, ki jim ta možnost ni dana, je učenje spretnosti, ki so mladostnikom v pomoč pri osamosvajanju, izjemno pomembno. V predstavljeni raziskavi je iz perspektive vzgojiteljev prikazan pogled na področja, pomembna za samostojnost: bivalne razmere v vzgojnih zavodih;

spretnosti, ki se jih mladostniki učijo; prednosti in pomanjkljivosti vzgojnih ustanov; izvajanje integracije in inkluzije v zunanje okolje; izobraževanje; ocena samostojnosti mladostnikov ob odpustu iz zavoda. Rezultati so pokazali, da se vzgojitelji zavedajo pomembnosti področja osamosvajanja mladih v vzgojnih zavodih, da so bivanjske razmere dobre. Vsekakor pa je premalo konceptualno dorečena paradigma spremljanja osamosvajanja mladih in njihove integracije v okolje. Prav tako ni sistemskih ureditev pri spremljanju mladih ob odpustu.

KLJUČNE BESEDE: vzgojno delovanje, center za socialno delo, sodelovanje s starši, odpust.

Dr. Mitja Krajncan je izredni profesor socialne pedagogike na Pedagoški fakulteti Koper, Univerze na Primorskem. Ukvarja se s področji: zunajdružinska vzgoja otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami, alternative institucionalni vzgoji in metodika pomoči. Kontakt: mitja.krajncan@pef.upr.si.

Barbara Grum je zaposlena na Osnovni šoli Vič kot učiteljica dodatne strokovne pomoči. Na šoli se aktivno ukvarja tudi s preventivnimi dejavnostmi za zmanjševanje nasilja in z delavnicami za razvoj posameznih socialnih spretnosti. Ob delu je aktivna še v izvršnem odboru Društva za doživljajsko pedagogiko Slovenije. Kontakt: barbara.grum@gmail.com.

Andreja Kornhauser, Jana Mali

PRIPRAVA STAREGA ČLOVEKA NA ŽIVLJENJE V DOMU ZA STARE LJUDI V RURALNEM OKOLJU

V Sloveniji je med oblikami skrbi za stare ljudi najbolj razširjeno institucionalno varstvo. To je za socialno delo svojevrsten izziv. Kljub skromni zastopanosti socialnih delavcev v domu je njihova strokovna vloga pomembna in poteka v različnih časovnih terminih, v katerih se star človek srečuje z institucijo. V prispevku je opisano, kako stanovalci doživljajo obdobje pred prihodom v dom in kakšno pomoč potrebujejo pri vključevanju v novo življenjsko okolje. Osredotočimo se na priprave na prihod starega človeka v dom v treh fazah: pred prihodom, ob prihodu in po prihodu v dom za stare. Ugotovitve za specifično, prekmursko okolje kažejo potrebo po individualiziranem delu socialnih delavk in delavcev s starimi ljudmi. Stanovalci se na življenje

v domu ne pripravljajo, podpora in pomoč svojcev pa velikokrat nista dovolj, zato se vloga in pomen socialnega dela v takem okolju še povečujeta. Pomembno je sodelovanje socialnih delavcev v vseh fazah priprave starega človeka na sprejem v dom za stare, zato je pomembno nadaljevati raziskovanje tega specifičnega področja socialnega dela v domu, ga redno evalvirati in strokovno razvijati.

KLJUČNE BESEDE: starost, institucionalno varstvo, sprejemne procedure, ruralno okolje, socialno delo.

Andreja Kornhauser je mlada diplomantka s področja socialnega dela. Področje njenega interesa je ugotavljanje spremenjenih potreb po socialnem delu v lokalnem okolju, predvsem na področju domov za stare ljudi. Kontakt: andrejakornhauser62@gmail.com.

Jana Mali je doktorica znanosti socialnega dela, zaposlena na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani kot docentka za področje socialnega dela. Raziskovalno in pedagoško se ukvarja s socialnim delom s starimi ljudmi, socialnim delom z osebami z demenco, supervizijo v socialnem delu, metodami socialnega dela, dolgotrajno oskrbo. Kontakt: jana.mali@fsd.uni-lj.si.

Nina Jamar, Alenka Šauperl

ZGRADBA IZVLEČKOV

LOGIČNA STRUKTURA IZVLEČKOV NA PODROČJU SOCIALNEGA DELA

Glavni namen raziskave je bil ugotoviti, kakšna struktura izvlečkov bi bila najbolj primerna za izvlečke na področju socialnega dela ter na podlagi teh spoznanj oblikovati navodila za njihovo pisanje. Raziskava je potekala v treh delih. V prvem delu smo s pomočjo analize vsebine analizirali strukturo izvlečkov objavljenih v serijskih publikacijah s področja socialnega dela. Drugi del raziskave je predstavljal izdelavo prototipov in izboljšanih izvlečkov ter uporabniško študijo ustreznosti izvlečkov oziroma zadovoljstva bralcev z izvlečki z različno vsebino. Na podlagi teh dveh delov raziskave so bila zasnovana navodila za pisanje izvlečkov na področju socialnega dela. Rezultati raziskave so pokazali, da je možno določiti optimalno strukturo izvlečkov na področju socialnega dela, ki naj bi se držala znane UMRD (uvod,

metode, rezultati, diskusija) strukture za pisanje znanstvenih člankov.

KLJUČNE BESEDE: serijske publikacije, socialno delo, izvlečki, standardi, navodila, dokumentalistika.

Nina Jamar, mag. bibliotekarsta, je študirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Zaposlena je na občinski knjižnici na Jesenicah. Ukvarja se z raziskovanjem izdelovanja povzetkov. Kontakt: ninajamar@gmail.com.

Dr. Alenka Šauperl, izr. prof., je zaposlena na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Kontakt: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si.

Romana Zidar

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

A MULTIFACETED TREND

The paper addresses the issue of emerging practices of social entrepreneurship in Slovenia and their capacity to become alternative to classic market-based economy. Grounded on typology of social enterprises, two self-defined social enterprises are analysed – the first was established by for-profit enterprise, the second by public sector organisation. The analysis of both practices suggests the need to create a code of ethics for social entrepreneurs, which would undermine the expansion of unfair business and managerial practices. The second suggestion is the development of a certificate for social enterprise products and services, which would provide a needed transparency to organisations as well as customers. Thirdly, in Slovenia we have to encourage public discussion about open model of social entrepreneurship, which we adopted and which is already showing its first cracks.

KEY WORDS: social economy, open model, for-profit and non-profit, socwashing, socially responsible consumption.

Romana Zidar is an assistant lecturer at the Faculty of social work, University of Ljubljana. Her field of work is organisation and management in social and other non-profit organisations. Contact: romana.zidar@fsd.uni-lj.si.

Mitja Krajncan, Barbara Grum

EDUCATOR'S PERSPECTIVE ON INDEPENDENCY AS A LAUNCH PAD FOR YOUNG PEOPLE IN RESIDENTIAL INSTITUTIONS

An analysis, carried out on the preparations for young people's independent living, is discussed; these preparations were undertaken in residential homes for delinquent secondary school students. The analysis is based on quantitative research and the emphasis is put on educators' perspective. Learning new skills which may be helpful to young people in the process of becoming independent is very important, not only for young people who have a home to go to apart from the residential home, but also for those who do not have this option at their disposal. A

variety of views from the educators' perspective are outlined in the research, all of which are important in order to achieve independence: living conditions in residential homes; skills that young people learn; advantages and disadvantages of residential homes; implementation of inclusion and integration in the outside environment; education; evaluation of young people when they are discharged from a residential institution. The results reveal that educators are aware of the importance of young people's achieving independence, and of the importance of good living conditions. Nevertheless, the paradigm for monitoring a young person's striving for independence and integration into the environment is not sufficiently detailed. What is more, no system regulations are in place for monitoring young people upon their discharge from residential institutions.

KEY WORDS: educational activity, social work centre, parental cooperation, discharge.

Mitja Krajncan, PhD, is an associated professor of social pedagogy at the Faculty of education, University of Primorska, Slovenia. His field of research covers institutional education of young people with emotional and behavioural difficulties, alternatives to institutional education, methods of providing professional help to young people with emotional and behavioural difficulties. Contact: mitja.krajncan@pef.upr.si.

Barbara Grum works at the Primary school Vič, Ljubljana, Slovenia, as a teacher of additional professional help. Her work is oriented in preventive activities for reducing the phenomena of violence and for developing social skills. She is also a member of steering committee of Slovenian association for experiential pedagogy. Contact: barbara.grum@gmail.com.

Andreja Kornhauser, Jana Mali

PREPARATION OF OLDER PEOPLE FOR LIVING IN HOME FOR THE ELDERLY IN RURAL SETTINGS

In Slovenia, institutional care for older people is the most widespread form of care for older people, therefore being a unique challenge for social work. Despite a modest representation of social workers in the home for the elderly, their professional role is

important and takes place in different times, in which an older person deals with the institution. The paper shows, how residents experience a period before the arrival in a home and what kind of support they need to integrate into a new living environment. Attention is drawn to preparation time for the arrival in the home in three stages: before the admission in the home, at the time of arrival and after getting into the home. Findings for specific, Prekmurje environment, largely indicate a need for individualized work of social workers with the older people. Residents do not prepare themselves for living in the institution. The support and assistance of their family members is often not sufficient, so the role and importance of social work in such an environment is increasing. It is important that social workers are part of the preparations for admission into the home for the elderly, so it is important to continue research, evaluation and developing of this specific area of social work.

KEY WORDS: ageing, institutional care, admission procedures, rural settings, social work.

Andreja Kornhauser is a young graduate in social work. The scope of her interest is to identify changes in demand for social work in the local environment, particularly in the home for older people. Contact: andreakornhauser62@gmail.com.

Jana Mali, PhD, is a Senior Lecturer at Faculty of social work, University of Ljubljana. Her areas of research and teaching include social work with older people, social work with people with dementia, supervision and methods of social work, long-term care. Contact: jana.mali@fsd.uni-lj.si.

Nina Jamar, Alenka Šauperl

THE COMPONENTS OF ABSTRACTS

THE LOGICAL STRUCTURE OF ABSTRACTS IN THE AREA OF SOCIAL WORK

The main purpose of this research was to find the most appropriate structure of abstracts in the area of social work, and develop guidelines for writing them. First, the components of abstracts published in journals were analyzed. Then the prototypes and improved abstracts were written and tested with a user study. The results show that it is possible to

determine the optimum structure for abstracts from the area of social work. This structure should follow the known IMRD format (introduction, methods, results, discussion).

KEY WORDS: scientific journals, social work, abstracts, standards, guidelines, documentation.

Nina Jamar is a postgraduate student at Department of Library and Information Science and Book Studies, University of Ljubljana, Faculty of Arts. Her research interest is abstracting. She is employed in public library and partly also in music school library. Contact: ninajamar@gmail.com.

Alenka Šauperl, PhD, is an Associate Professor, employed at Department of Library and Information Science and Book Studies, University of Ljubljana, Faculty of Arts. Contact: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si.

SOCIALNO DELO
LETNIK 52
OKTOBER 2013
ŠTEVILKA 5

ISSN 0352-7956
UDK 304+36

CLANKI

Romana Židar – SOCIALNO PODJETNIŠTVO: TREND MNOGIH OBRAZOV – 291

Mitja Krajncan, Barbara Grum – PRIPRAVA ZA SAMOSTOJNOST MLADOSTNIKOV V
VZGOJNIH ZAVODIH IZ PERSPEKTIVE VZGOJITELJEV – 307

Andreja Kornhauser, Jana Mali – PRIPRAVA STAREGA ČLOVEKA NA ŽIVLJENJE V
DOMU ZA STARE LJUDI V RURALNEM OKOLJU – 321

Nina Jamar, Alenka Šauperl – ZGRADBA IZVLEČKOV: LOGIČNA STRUKTURA
IZVLEČKOV NA PODROČJU SOCIALNEGA DELA – 333

KOMENTAR

Srečo Dragoš – PRENOVA KODEKSA ETIČNIH NAČEL V SOCIALNEM VARSTVU – 341

POVZETKI

SLOVENSKI – 347

ANGLEŠKI – 349

ISSN 0352-7956

3 1770352 795008